

STATI

Zpětné počítání lhůt a dob v občanském právu

Luboš Brim*

Abstrakt: Občanský zákoník obsahuje pravidla o počítání lhůt a dob, které se v čase odvíjejí směrem dopředu. V občanském právu se však setkáváme rovněž s lhůtami a dobami, jež se počítají v čase nazpět. Cílem tohoto článku je formulovat koherentní soubor normativních závěrů pro počítání zpětně plynoucích lhůt. Pro mou argumentaci je stěžejní premisa, že smyslem lhůt běžících nazpět je vytvořit osobě, jež je lhůtou chráněna, dostatečný časový úsek pro reakci na jednání jiného subjektu. Z tohoto východiska lze dovodit, že je-li počátek zpětně plynoucí lhůty počítané podle dní (nebo delších časových jednotek) vázán na určitou událost, začíná tato lhůta plynout chronologickým koncem dne předcházejícího dne, kdy k rozhodné události došlo. Pro zachování lhůty je nezbytné, aby byl právně relevantní čin, který má konci lhůty předcházet, vykonán ještě před začátkem posledního (chronologicky prvního) dne takové lhůty. Lhůta vymezená podle hodin, která se odvíjí od stanovené skutečnosti, pak počíná běžet chronologickým koncem hodiny předcházející hodině, v níž došlo k okolnosti rozhodné pro počátek jejího běhu. K jejímu zachování je zapotřebí uskutečnit příslušný čin před koncem hodiny chronologicky předcházející poslední (chronologicky první) hodině takové lhůty. Pripadá-li konec zpětně počítané lhůty na sobotu, neděli či svátek, neodsouvá se na předcházející ani následující pracovní den.

Klíčová slova: počítání času, lhůty, doby, dny pracovního klidu

Úvod

Občanský zákoník obsahuje v § 605–608 pravidla, jež upravují počítání lhůt a dob. Tato pravidla jsou přitom primárně konstruována pro lhůty a doby, jež se v čase počítají směrem dopředu. Ačkoli jsou však lhůty a doby počítané vpřed nesrovnatelně častější, setkáváme se v občanském právu obecně i v občanském zákoníku samotném se lhůtami a dobami, jež se počítají v čase nazpět. Nacházíme je kupříkladu v úpravě svolání členské schůze spolku¹ a rozhodování o přeměnách spolků,² nadací či nadačních fondů,³ ale též v ustanoveních o výpovědi,⁴ nájmu a pachtu,⁵ zájezdu,⁶ tiché společnosti⁷ nebo pojištění.⁸ Všechna zmíněná pravidla předepisují, aby bylo cosi učiněno s určitým minimálním časovým odstupem před stanoveným datem.

* Mgr. Bc. Luboš Brim, Ph.D., katedra občanského práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: 257073@mail.muni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8441-1824>. Za připomínky k tomuto textu děkuji Zuzaně Vlachové a dvěma anonymním recenzentům.

1 § 249 odst. 1, § 250 odst. 1 o. z.

2 § 278, § 279 odst. 1, § 292 odst. 1, § 293 odst. 1 o. z.

3 § 386 odst. 1, § 387 odst. 1, § 393 odst. 1, § 400 odst. 1 o. z.

4 § 1999 odst. 1 o. z.

5 § 2260 odst. 2, § 2261, § 2338 o. z.

6 § 2532 odst. 2, § 2536 odst. 1, § 2539 odst. 3 o. z.

7 § 2754 odst. 1 o. z.

8 § 2803 odst. 2 o. z.

V nepřítomnosti norem, jež by upravovaly počítání lhůt a dob plynoucích nazpět, je nutno vyplnit mezeru v zákoně analogickým využitím ustanovení co do obsahu a účelu nejbližších.⁹ Těmi jsou nepochybně ustanovení o lhůtách a dobách počítaných směrem vpřed. Odlišný účel lhůt a dob plynoucích zpětně nás však nutí položit si otázku, nakolik je nezbytné obsah § 605–608 přizpůsobit specifické povaze zpětně počítaných lhůt a dob, a zdali není dokonce namíste použítí některých pravidel o lhůtách a dobách běžících napřed na lhůty a doby počítané zpětně zcela vyloučit. Základním východiskem může být v zahraničí vyslovovaná myšlenka, že zpětně plynoucí lhůty se počítají zrcadlově (*spiegelbildlich*) ke lhůtám běžícím napřed.¹⁰ Tuto premisu je nicméně zapotřebí obsahově konkretizovat a její jednotlivé implikace hodnotově prověřit, neboť samotná symetričnost počítání lhůt vpřed a nazpět negarantuje teleologicky uspokojivé výsledky.

1. O lhůtách a dobách

Samotnému výkladu je nezbytné předřadit poznámku terminologickou. Občanský zákoník rozlišuje lhůty a doby. Lhůtou rozumí časový úsek, v jehož průběhu může strana uskutečnit právně významný projev vůle, zejména uplatnit právo u druhé strany, soudu nebo jiného orgánu veřejné moci, a jehož uplynutím nastupuje právní následek, pokud zmíněný projev vůle učiněn nebyl. Doba je naproti tomu časový úsek, s jehož koncem nastává právní následek bez dalšího, aniž by pro vyvolání tohoto právního následku bylo zapotřebí zvláště projevit vůli a aniž je významné, zda v průběhu doby strana určitým způsobem jednala, čili nic.¹¹ O vhodnosti a potřebnosti rozlišování mezi lhůtami a dobami nejsem přesvědčen,¹² uvedená distinkce nicméně v českém občanském právu existuje a není možné ji ignorovat.

⁹ § 10 odst. 1 o. z. Shodně viz pro německé právo např. ELLENBERGER, J. In: PALANDT, O. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch*. 75. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2016, § 187, marg. č. 4, DEPPENKEMPER, G. In: PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH, G. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar*. 11. Auflage. Köln: Luchterhand, 2016, § 187, marg. č. 3, a usnesení Spolkového soudního dvora (dále též „BGH“) ze dne 5. 6. 2013, sp. zn. XII ZB 427/11. Ve specifickém kontextu počítání lhůty pro svolání valné hromady kapitálové obchodní společnosti viz shodně i ŠUK, P. In: ŠTENGOVÁ, I. – HAVEL, B. – CILEČEK, F. – KUHN, P. – ŠUK, P. *Zákon o obchodních korporacích. Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, § 184, marg. č. 23, a § 406, marg. č. 31.

¹⁰ Srovnej např. AICHBERGER-BEIG, D. In: FENYVES, A. – KERSCHNER, F. – VONKILCH, A. (Hrsg.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch: ABGB §§ 897 bis 916*. 3. Auflage. Wien: Verlag Österreich, 2011, § 902, marg. č. 28.

¹¹ Důvodová zpráva k § 600 až 608 o. z., TÉGL, P. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419–654 a související společná a přechodná ustanovení*. Praha: Leges, 2014, § 604, marg. č. 1–5, ZUKLÍNOVÁ, M. In: ŠVESTKA, J. – DVORÁK, J. – FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník: komentář. Svazek I, Obecná část (§ 1 až 654)*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 1443, LAVICKÝ, P. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, § 604, marg. č. 2, a § 605, marg. č. 5, BODEČKOVÁ, J. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vydání. (2. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2023, § 605, marg. č. 1. Výmluvné vylíčení důvodů, pro něž bylo rozlišení mezi dobami a lhůtami zavedeno, podávají KNAPPOVÁ, M. – TÉGL, P. – ELIÁŠ, K. In: ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář. 1. svazek, § 1–487*. Praha: Linde, 2008, s. 410–411.

¹² Snaha udržovat rozdíl mezi lhůtami a dobami se jeví neúčelná již proto, že z českého jazyka nelze snadno eliminovat užívání pojmu „doba“ v odlišných významech, než je „časový úsek, jehož uplynutím bez dalšího nastává právní následek“. Sám občanský zákoník na mnoha místech obsahuje věty jako „[...] měl-li věc u sebe v době zahájení insolvenčního řízení [...]“ (§ 1396 odst. 2 o. z.), kde výraz „doba“ neoznačuje interval, nýbrž okamžik, jak si všimá Tégl (TÉGL, P. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419–654 a související společná a přechodná ustanovení*, § 604, marg. č. 3). Odlišení lhůt a dob je však především možné pokládat za zbytečné. Úprava počítání těchto časových úseků v občanském zákoníku se totiž rozchází jen v jednom ohledu: na lhůty se, na rozdíl od dob, použije pravidlo o přesunutí konce lhůty připadajícího na sobotu, neděli či svátek na nejbližší následující pracovní den (§ 607 o. z.).

V následujícím výkladu se zaměřím toliko na lhůty. Tento krok přináší výhody nejen v podobě větší jazykové úspornosti,¹³ ale též v rovině argumentační. Některá z pravidel o počítání lhůt obsažených v § 605–608 o. z. totiž svým obsahem nejlépe odpovídají situaci, kdy je časový úsek stanoven k právně relevantnímu jednání, a má tedy v duchu konvence zavedené občanským zákoníkem charakter lhůty.¹⁴ Zacílení výkladu na lhůty tak umožňuje snáze uchopit smysl jednotlivých pravidel počítání času.

I ty části občanskoprávní úpravy počítání času, jež teleologicky konvenují povaze lhůt, se nicméně z rozhodnutí zákonodárce vztahují i na počítání dob. Vzhledem k identickému obsahu právní úpravy běhu lhůt a dob jsou tudíž interpretační závěry vyslovené ve vztahu ke lhůtám přenositelné rovněž na doby bez nutnosti zdůrazňovat to při každém užití výrazu „lhůta“. Rozdíly mezi počítáním lhůt a dob vznikají pouze při aplikaci § 607 o. z., jenž cíleně omezuje svou použitelnost na lhůty. Domnívám se však, že toto pravidlo se na časové úseky počítané zpětně vůbec neužije.¹⁵ Mezi zpětně běžícími lhůtami a dobami tak podle zde zastávaného náhledu nevystává ve způsobu počítání žádná odlišnost. Pokládám proto za legitimní provést výklad počítání zpětně plynoucích lhůt a takto dosažené závěry následně přenést i na zpětně počítané doby.

2. Zpětně plynoucí lhůty určené podle dnů, týdnů, měsíců a let

V pravidlech, jimiž občanský zákoník upravuje počítání běhu lhůt určených podle dní, týdnů, měsíců či let,¹⁶ se implicitně promítá hodnotové rozhodnutí zákonodárce ve prospěch tzv. občanského či civilního počítání času (*Zivilkomputation, computatio civilis*), tedy koncepce, podle níž se tyto lhůty zásadně počítají v celých dnech, běžících od půlnoci do půlnoci.¹⁷ Lze to vyvodit z pravidel obsažených v § 605 o. z., která jako se základní

Právní řády blízké právu českému si proto zpravidla plně vstačí s jednotným pojmem „lhůty“ a stejného důsledku dosahují jednoduše tím, že aplikační rozsah pravidla o odsunutí konce připadajícího na svátek omezuji na lhůty, v nichž má být učiněn projev vůle nebo poskytnuto plnění [viz § 193 německého občanského zákoníku (*Bürgerliches Gesetzbuch*, dále jen „BGB“) a § 903 rakouského všeobecného občanského zákoníku (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*, dále jen „ABGB“), srovnej též čl. 1.12 Principů mezinárodních obchodních smluv UNIDROIT (*UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*, dále jen „PICC“)], který podobně omezení výslovně nezakotvuje, ale literatura je přesto dovozuje výkladem, např. VOGENAUER, S. In: VOGENAUER, S. (ed.). *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC)*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2015, čl. 1.12, marg. č. 7].

¹³ Dodržování dichotomie lhůt a dob pisatele, který se zabývá úpravou běhu obou těchto časových úseků, nutí ke zdvojení prostého „lhůta“ na „lhůta a doba“, jež se v delším textu stává obtížně snesitelným.

¹⁴ To platí zejména o pravidlu *dies a quo non computatur in termino*, jež nacházíme v § 605 odst. 1 o. z. a které je zdůvodňováno snahou zachovat osobě, která má ve lhůtě jednat, nezkrácený časový prostor pro předepsaný čin. Takové ospravedlnění lépe odpovídá logice lhůt, i když se citované pravidlo stejnou měrou aplikuje i na doby.

¹⁵ Ohledně zdůvodnění právě uvedeného stanoviska viz část 2.4.

¹⁶ § 605–607 o. z.

¹⁷ K civilnímu počítání času viz v česky psané literatuře např. SEDLÁČEK, J. In: ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. a kol. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl čtvrtý (§§ 859 až 1089)*. Reprint. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 253, KRČMÁŘ, J. *Právo občanské I. Výklady úvodní a část všeobecná*. Reprint. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 211–212, a MAYR-HARTING, R. *Soustava občanského práva I*. Reprint. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 134–135. V rakouském a německém právu srovnej pak kupř. BYDLINSKI, P. *Bürgerliches Recht. Band I, Allgemeiner Teil*. 5. Auflage. Wien: Springer, 2010, marg. č. 3/29, REPGEN, T. In: HABERMANN, N. (Hrsg.). *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*. Berlin: Sellier – De Gruyter, 2019, § 187, marg. č. 2, EFFER-UHE, D. O. Die Berechnung von Rückwärtsfristen – zugleich eine Stellungnahme zur Dogmatik des Zugangs von Willenserklärungen. *JuristenZeitung*. 2016, Jhrg. 71, Nr. 15/16, s. 771–772, HENRICH, W. In: BAMBERGER, H. G. – HAU, W. – ROTH, H. – POSECK, R. et al. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar. Band 1, §§ 1–480*. 4. Auflage. München: C. H. Beck, 2019, § 187, marg. č. 1. Dále viz též LEIPOLD, D. *BGB I. Einführung und allgemeiner Teil*. 6. Auflage. Tübingen:

jednotkou počítání lhůt pracují se dny,¹⁸ a *a contrario* rovněž z pravidla zavedeného v § 608 o. z., jež předpokládá počítání přirozené (*Naturalkomputation, computatio naturalis*)¹⁹ – odvíjející počátek lhůty od konkrétního okamžiku určeného zpravidla hodinou a minutou, případně i vteřinou – toliko pro lhůty vyměřené podle kratších časových jednotek, než jsou dny.²⁰

Civilní počítání času se zdůvodňuje praktickými ohledy. Zjistit zcela přesný čas rozhodné události v rámci dne může být obtížné, přestože půjde z hlediska zájmů stran zpravidla o otázku podružnou. Aplikace civilní metody počítání času tedy zjednodušuje stanovování počátku (a konce) běhu lhůty, neboť odstraňuje nutnost vyšetřovat – z hlediska hospodářského povětšinou málo podstatný – přesný čas rozhodné události.²¹ Tato argumentace musí u lhůt, které se počítají v čase nazpět, platit stejně jako u lhůt, jež plynou vpřed. Civilní metoda počítání času je tak aplikovatelná i na lhůty určené podle dnů, týdnů, měsíců a let, které se odvíjejí zpětně.²²

2.1 Stanovení prvního dne lhůty

I když lhůty určené podle dnů a delších časových jednotek počítáme v celých dnech, je pojmově myslitelné, abychom za první den lhůty pokládali (celý) den, kdy nastala událost rozhodná pro její počátek. Je proto správné od hodnotového rozhodnutí ve prospěch

Mohr Siebeck, 2010, § 38, marg. č. 3, a KRUMSCHEID, H. In: HEIDEL, T. – HÜSSTEGE, R. – MANSEL, H.-P. – NOACK, U. (Hrsg.). *BGB: allgemeiner Teil / EGBGB. Band 1*. 4. Auflage. Baden-Baden: Nomos, 2021, § 187, marg. č. 1. Též ve švýcarském právu platí, že se lhůty určené podle týdnů, měsíců či let nepočítají v kratších jednotkách, než jsou dny [LEU, U. In: HONSELL, H. – VOGT, N. P. – WIEGAND, W. (Hrsg.). *Obligationenrecht I, Art. 1–529 OR*. 6. Auflage. Basel: Helbing Lichtenhahn Verlag, 2015, čl. 77, marg. č. 1]. Civilní metoda počítání lhůt je vlastní rovněž Evropské úmluvě o počítání lhůt z roku 1972 (viz čl. 3 odst. 1 této úmluvy, podle něhož lhůty vyjádřené ve dnech, týdnech, měsících a letech plynou od půlnoci *dies a quo* do půlnoci *dies ad quem*). K normě, že se lhůty určené podle dnů a delších časových jednotek zásadně počítají od půlnoci do půlnoci, se hlásí také Principy evropského smluvního práva (*Principles of European Contract Law*, dále jen „PECL“) v čl. 1:304 odst. 3 (viz LANDO, O. – BEALE, H. G. *Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and Revised*. The Hague: Kluwer Law International, 2000, s. 133) a implicitně též Návrh společného referenčního rámce (*Draft Common Frame of Reference*, dále jen „DCFR“) ve svém čl. I.–1:110 odst. 2 [VON BAR, Ch. – CLIVE, E. M. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Volume 1*. Munich: Sellier. European Law Publishers, 2009, komentář k čl. I.–1:110, oddíl D.]

¹⁸ Počátek i konec lhůty totiž identifikují prostřednictvím dnů.

¹⁹ K naturálnímu počítání času viz např. AICHBERGER-BEIG, D. In: FENYVES, A. – KERSCHNER, F. – VONKILCH, A. (Hrsg.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch: ABGB §§ 897 bis 916, § 902*, marg. č. 4, REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240, § 187*, marg. č. 1, WOLF, M. – NEUNER, J. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*. 11. Auflage. München: C. H. Beck, 2016, § 23, marg. č. 4, KOZIOL, H. – WELSER, R. *Grundriss des bürgerlichen Rechts. Band I, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht*. 15. Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2018, marg. č. 701.

²⁰ Jak ovšem uvádím dále, lze argumentovat, že by též lhůty určené podle hodin a minut měly být počítány v celých hodinách, respektive minutách, a že by tedy měly podléhat modifikované variantě civilního počítání času, nikoli počítání přirozenému (srovnej REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240, § 187*, marg. č. 13).

²¹ REPGEN, T. Der Sonntag und die Berechnung rückwärtslaufender Fristen im Aktienrecht. *Zeitschrift für Unternehmens- und Gesellschaftsrecht*. 2006, Jhrg. 35, Nr. 1, s. 124–125, AICHBERGER-BEIG, D. In: FENYVES, A. – KERSCHNER, F. – VONKILCH, A. (Hrsg.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch: ABGB §§ 897 bis 916, § 902*, marg. č. 5, PETERSEN, J. Die Berechnung von Fristen und Terminen. *JURA – Juristische Ausbildung*. 2012, Nr. 6, s. 432, REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240, § 187*, marg. č. 2, WOLF, M. – NEUNER, J. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, § 23, marg. č. 4, MAYR-HARTING, R. *Soustava občanského práva I*, s. 135.

²² TOUSSAINT, G. BGH: Berechnung von Rückwärtsfristen. *Fachdienst-Zivilverfahrensrecht*, 2013, číslo vydání 15, číslo dokumentu 348538, EFFER-UHE, D. O. *Die Berechnung von Rückwärtsfristen – zugleich eine Stellungnahme zur Dogmatik des Zugangs von Willenserklärungen*, s. 774.

civilního počítání času analyticky odlišovat hodnotové rozhodnutí o stanovení prvního dne lhůty.²³ Česká právní úprava tento problém řeší výslovným příklonem k široce sdílené zásadě *dies a quo non computatur in termino*:²⁴ občanský zákoník stanoví, že lhůta určená podle dnů počíná dnem, který následuje po skutečnosti rozhodné pro její počátek.^{25, 26} Jde o řešení vsutku obvyklé, které nacházíme v řadě evropských právních řádů,²⁷ v čl. I.–1:110 odst. 3 písm. b) a odst. 4 písm. b) DCFR i v čl. 3 odst. 1 nařízení č. 1182/71.²⁸ Pravidlo o nezapočítávání dne, kdy nastala skutečnost rozhodná pro začátek lhůty, je namísto vztahovat také na lhůty určené podle týdnů, měsíců a let, ačkoli je v českém právu výslovně stanoveno jen pro lhůty vyměřené podle dnů.²⁹

Norma, dle níž se zlomek dne, v němž nastala událost rozhodná pro počátek lhůty, nezohledňuje, je hodnotově podepřena snahou chránit toho, kdo má v předmětném časovém úseku cosi učinit a jemuž má být pro toto jednání zachován předepsaný počet celých dnů, nikoli pouze jejich neúplných fragmentů.³⁰ Lhůta běžící vpřed osobě vymezuje časový úsek, v němž může uskutečnit právně relevantní jednání (*Handlungszeitraum*). Takto stanovený čas by jí neměl být zkracován v závislosti na nahodilém faktu, v které části příslušného kalendářního dne nastala událost rozhodná pro započetí běhu lhůty. Zpětné počítané lhůty naproti tomu plní odlišnou funkci: předepisuje-li zákon, že má být právní čin uskutečněn s určitým časovým předstihem před rozhodnou událostí, činí tak

²³ REPGEN, T. *Der Sonntag und die Berechnung rückwärtslaufender Fristen im Aktienrecht*, s. 125, REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*, § 187, marg. č. 5, EFFER-UHE, D. O. *Die Berechnung von Rückwärtsfristen – zugleich eine Stellungnahme zur Dogmatik des Zugangs von Willenserklärungen*, s. 772. Nelze nicméně popřít, že spolu obě volby úzce souvisejí, a proto se pravidlo o nezapočítávání prvního dne lhůty někdy označuje za prvek civilního počítání času [srovnej AICHBERGER-BEIG, D. In: FENYVES, A. – KERSCHNER, F. – VONKILCH, A. (Hrsg.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch: ABGB §§ 897 bis 916*, § 902, marg. č. 2–3, WOLF, M. – NEUNER, J. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, § 23, marg. č. 4].

²⁴ TÉGL, P. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419–654 a související společná a přechodná ustanovení*, § 605, marg. č. 3, ZUKLIHOVÁ, M. In: ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník: komentář. Svazek I, Obecná část (§ 1 až 654)*, s. 1445.

²⁵ § 605 odst. 1 o. z.

²⁶ Alexa rozlišuje dvě koncepce stanovování počátku lhůty, které jsou obě co do svých důsledků slučitelné se zásadou *dies a quo non computatur in termino*: podle jedné je již den rozhodné události prvním dnem lhůty (*dies a quo*), avšak do běhu této lhůty se nezapočítává; podle druhé je prvním dnem lhůty (*dies a quo*) až den následující po dni rozhodné události (ALEXA, K. Aktuální problém počítání času podle nového daňového řádu. *Právník*. 2012, roč. 151, č. 1, s. 80). Český zákonodárce se v kontextu občanského práva patrně přiklonil k pojetí uvedenému na druhém místě, neboť v § 605 o. z. přímo uvádí, že lhůta určená podle dnů počíná dnem, který následuje po skutečnosti rozhodné pro její počátek. Ve svých účincích je však tento náhled – při korektním výkladu – ekvivalentní koncepci, podle níž lhůta počíná běžet již v den rozhodné události, avšak s tím, že se tento den do jejího běhu nezapočítává.

²⁷ Viz § 187 odst. 1 BGB, § 902 odst. 1 ABGB a čl. 77 odst. 1 švýcarského *Obligationenrecht* [LEU, U. In: HONSELL, H. – VOGT, N. P. – WIEGAND, W. (Hrsg.). *Obligationenrecht I, Art. 1–529 OR*, čl. 77, marg. č. 2], ohledně stavu v dalších evropských státech viz VON BAR, Ch. – CLIVE, E. M. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Volume 1*, poznámky k čl. I.–1:110, bod 1. Srovnej též rozsudek Soudního dvora ze dne 11. 11. 2004, věc C-171/03 (*Toeters a Verberk*), bod 31, v němž se podotýká, že zásada *dies a quo non computatur in termino* je uznávána v právních řádech mnoha členských států.

²⁸ Nařízení Rady (EHS, Euratom) č. 1182/71, kterým se určují pravidla pro lhůty, data a termíny (dále jen „nařízení č. 1182/71“).

²⁹ LAVICKÝ, P. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*, § 605, marg. č. 10. Pro počítání lhůt vymezených v týdnech, měsících či letech má ovšem zjištění prvního dne lhůty malý praktický význam vzhledem k odlišné konstrukci úpravy stanovování jejich konce v § 605 odst. 2 o. z. (viz *Ibidem*, § 605, marg. č. 10, srovnej rovněž Repgenovu poznámku, že počátek lhůty určený podle § 187 odst. 1 BGB je zpravidla relevantní jen pro lhůty počítané podle dnů, REPGEN, T. *Der Sonntag und die Berechnung rückwärtslaufender Fristen im Aktienrecht*, s. 127).

³⁰ REPGEN, T. *Der Sonntag und die Berechnung rückwärtslaufender Fristen im Aktienrecht*, s. 125, a REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*, § 187, marg. č. 2, viz též PODHORSKÝ, V. Lhůta pro svolání valné hromady. *Obchodní právo*. 2021, č. 2, s. 17.

proto, aby jiný subjekt, pro nějž je tento akt jednajícího relevantní, mohl přijmout odpovídající kroky. Vytváří tedy subjektu chráněnému zpětně plynoucí lhůtu čas pro reakci (*Reaktionszeitraum*).³¹

Logika nezapočítávání dne rozhodné události se tedy u zpětně plynoucích lhůt může uplatnit stejně dobře, působí však ve prospěch odlišného subjektu. Zatímco nezohlednění části dne zbývající po rozhodné události zajišťuje u lhůty běžící vpřed plnohodnotný čas pro jednání osobě, která má v této lhůtě něco vykonat, u lhůt běžících nazpět garantuje odhlédnutí od zlomku dne, který rozhodné události předcházela, osobě chráněné touto lhůtou plnohodnotný reakční čas. Rovněž pravidlo o nepřihlížení k prvnímu dni lhůty je tak podle svého účelu použitelné jak na lhůty běžící dopředu, tak na lhůty počítané zpětně.³² V souladu s inverzní logikou zpětného počítání lhůt ovšem musí být prvním dnem takové lhůty den časově *předcházející* dni, kdy nastala skutečnost rozhodná pro započítání běhu lhůty.

Je třeba podotknout, že podle německého práva dopadá pravidlo o nezapočítávání prvního dne lhůty³³ jen na lhůty, které se odvíjejí od určité události nastávající v průběhu dne, zatímco u lhůt, pro něž je určující samotný počátek stanoveného dne, se do lhůty započítává i tento den.³⁴ Tamější literatura uvádí, že se posléze zmíněná norma uplatní například u pracovněprávního vztahu nebo nájmu ujednaného na dobu určitou: jelikož povinnost vykonávat závislou práci nebo přenechat užívací právo k věci vzniká již na počátku prvního dne takto ujednaného právního vztahu, není důvod uvedený den nezapočítávat do trvání vyměřené délky předmětného poměru.³⁵

České občanské právo podobné ustanovení nemá; teleologická úvaha, jež vedla k jeho přijetí německého zákonodárce, je však platná i v našich poměrech.³⁶ Tam, kde je pro za-

³¹ EFFER-UHE, D. O. *Die Berechnung von Rückwärtsfristen – zugleich eine Stellungnahme zur Dogmatik des Zugangs von Willenserklärungen*, s. 774–775.

³² Ve prospěch použití odpovídajícího pravidla v § 187 odst. 1 BGB na lhůty počítané zpětně se vyslovuje také německá dogmatika i rozhodovací praxe [ELLENBERGER, J. In: PALANDT, O. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch*, § 187, marg. č. 4, HENRICH, W. In: BAMBERGER, H. G. – HAU, W. – ROTH, H. – POSECK, R. et al. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar. Band 1, §§ 1–480*, § 187, marg. č. 10, GROTHE, H. In: SCHUBERT, C. (Hrsg.). *Münchener Kommentar zum BGB. Band 1. Allgemeiner Teil: §§ 1–240*. 9. Auflage. München, C. H. Beck, 2021, § 187, marg. č. 4, rozsudek *Bundessozialgericht* ze dne 22. 3. 1995, sp. zn. 10 RAr 1/94, BeckRS 1995, 30754155, rozsudek *Oberlandesgericht Frankfurt am Main* ze dne 19. 11. 2017, sp. zn. 5 U 86/06, NZG 2008, 343].

³³ § 187 odst. 1 BGB.

³⁴ § 187 odst. 2 BGB. Instruktivně srovnej BOEMKE, B. – ULRICI, B. *BGB Allgemeiner Teil*. Berlin: Springer, 2009, § 15, marg. č. 45–51, a SCHROETER, U. G. *Die Fristenberechnung im Bürgerlichen Recht. Juristische Schulung*. 2007, Jhrg. 47, s. 30.

³⁵ REPGEN, T. *Der Sonntag und die Berechnung rückwärtslaufender Fristen im Aktienrecht*, s. 126, LEIPOLD, D. *BGB I. Einführung und allgemeiner Teil*. 6. Auflage. Tübingen: Mohr Siebeck, 2010, § 38, marg. č. 4, WOLF, M. – NEUNER, J. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, § 23, marg. č. 6, KRUMSCHEID, H. In: HEIDEL, T. – HÜSSTEGE, R. – MANSSEL, H.-P. – NOACK, U. (Hrsg.). *BGB: allgemeiner Teil / EGBGB. Band 1*, § 187, marg. č. 5.

³⁶ V § 333 zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, ve znění pozdějších předpisů, nacházíme normu, jež stanoví, že doba počíná prvním dnem a končí uplynutím posledního dne stanovené nebo sjednané doby. Literatura dovozuje, že se citovaná norma použije skutečně toliko na doby, zatímco lhůty se spravují subsidiárně aplikovatelnou úpravou v § 605 an. o. z. (DOLEŽÍLEK, J. In: BĚLINA, M. – DRÁPAL, L. a kol. *Zákoník práce. Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, § 333, marg. č. 10). Z § 333 zákoníku práce se pak dovozuje, že v režimu tohoto ustanovení je prvním dnem doby již den rozhodné události, nikoli den následující, čímž se pracovněprávní regulace počítání času odlišuje od § 605 odst. 1 o. z. (Ibidem, § 333, marg. č. 11, VYSOKAJOVÁ, M. *Doby a lhůty v pracovněprávních vztazích a navrhovaná změna právní úpravy. Soukromé právo*. 2019, č. 4, s. 15, PAVLÁTOVÁ, J. – HRMADA, M. *Čas a jeho plynutí v pracovněprávních vztazích. Právní listy*. 2019, č. 2, s. 9). Toto pravidlo ve svých důsledcích povede při určování počátku a konce doby ke srovnatelným výsledkům jako § 187 odst. 2 BGB. Nejeví se však racionální, aby se taková norma aplikovala toliko na

početí běhu právně významného časového úseku relevantní samotný počátek prvního dne, takže je tento první den součástí času k jednání, jež lhůta vyměřuje, měl by se i uvedený den započíst do běhu lhůty, poněvadž zmíněným započtením není osoba, proti níž lhůta působí, nijak zkrácena na stanoveném množství času (jak by tomu bylo, kdyby se první den započítával u lhůty odvíjené od rozhodné události nastalé až v průběhu dne).³⁷

Pokud pak přijmeme právě nastíněný výklad u lhůt běžících vpřed, měli bychom – s ohledem na srovnatelné teleologické pozadí a přenositelnost výše popsané argumentace i na lhůty s obráceným směrem počítání – odpovídajícím způsobem uzpůsobit též závěry, které přijímáme ohledně lhůt plynoucích nazpět. Lze proto usuzovat, že tam, kde se zpětně počítaná lhůta neodvíjí od určité skutečnosti, jež nastává v průběhu dne, ale od okolnosti, která nastupuje samotným koncem dne, měli bychom i celý den, od jehož konce se odvíjí počátek lhůty plynoucí nazpět, do běhu této lhůty započíst, neboť je součástí reakčního času, který je osobě chráněné předmětnou lhůtou dán k dispozici.³⁸

2.2 Stanovení posledního dne lhůty

Při určování posledního dne zpětně běžící lhůty lze přiměřeně užít obecná pravidla zakotvená v § 605 o. z.,³⁹ pouze je nutno zvolit opačný směr počítání. Je-li zpětně plynoucí lhůta určena podle dní, musí být od jejího prvního dne směrem nazpět odpočítán příslušný počet dní. Je-li zpětně plynoucí lhůta určena podle týdnů, měsíců či let, je zapotřebí nalézt den, který se v posledním nazpět odpočítaném týdnu, měsíci či roce takové lhůty shoduje pojmenováním či číslem se dnem rozhodné skutečnosti.⁴⁰ Na zpětně plynoucí lhůty lze obdobně aplikovat rovněž pravidlo,⁴¹ podle něhož není-li v posledním měsíci den, jenž by se číslem shodoval se dnem, na který připadá skutečnost rozhodná pro začátek běhu lhůty, případně konec lhůty na poslední den měsíce.⁴²

pracovní právo (poněvadž reaguje na zcela obecný problém, který může vyvstávat v občanském právu stejně dobře jako v právu pracovním), aby se uplatňovala výhradně na doby (neboť i lhůta může začínat samotným počátkem dne a pak není smysluplné, je-li za její první den pokládán až den následující), a naopak aby dopadala i na ty doby, které se neodvíjejí od počátku určitého dne, ale od události, jež nastává teprve v průběhu dne (neboť má-li doba z určitého důvodu vyměřit stanovené množství času, pak započtení neúplného prvního dne tento čas zkracuje).

³⁷ REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*, § 187, marg. č. 10, EFFER-UHE, D. O. *Die Berechnung von Rückwärtsfristen – zugleich eine Stellungnahme zur Dogmatik des Zugangs von Willenserklärungen*, s. 772–773, ELLENBERGER, J. In: PALANDT, O. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch*, § 187, marg. č. 4.

³⁸ Tento náhled odpovídá argumentaci, již v rakouské právní vědě rozvíjí Kolmasch, přestože – podobně jako český civilní kodex – ani rakouský občanský zákoník nezná pravidlo odpovídající § 187 odst. 2 BGB. Podle Kolmaschova názoru by tam, kde je z hlediska zpětně počítané lhůty určující konec prvního (chronologicky posledního) dne takové lhůty (jak je tomu například u lhůt vymežujících, s jakým minimálním časovým předstihem lze ukončit závazek výpovědi, *Kündigungsfrieten*), měl být i poslední den započítán, neboť je osobě chráněné zpětně plynoucí lhůtou také tento den plně dán k přípravě na ukončení právního vztahu. Na druhou stranu se řada zpětně počítaných lhůt odvíjí od události, která nastává v průběhu dne (jedná se kupříkladu o lhůty dávající osobě chráněné lhůtou prostor k přípravě na jednání orgánu právnické osoby, *Vorbereitungsfristen*). U těchto lhůt je pak smysluplné uplatnit pravidlo o nezapočítávání dne rozhodné události, aby nebyla osoba, již má tato lhůta chránit, ukrácena na vyměřeném reakčním čase [KOLMASCH, W. In: SCHWIMANN, M. – KODEK, G. E. (Hrsg.). *ABGB: Praxiskommentar. Band 5, §§ 859–937 ABGB, WucherG, Allgemeines Vertragsrecht*. 5. Auflage. Wien: LexisNexis, 2021, § 902, 903, marg. č. 37].

³⁹ *Srovnej mutatis mutandis HENRICH, W. In: BAMBERGER, H. G. – HAU, W. – ROTH, H. – POSECK, R. et al. (Hrsg.). Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar. Band 1, §§ 1–480*, § 188, marg. č. 8.

⁴⁰ § 605 odst. 2 věta první o. z. *per analogiam*.

⁴¹ Zakotvené v § 605 odst. 2 větě druhé o. z.

⁴² Měsíční lhůta počítaná nazpět od rozhodné události připadající na 31. 7. tedy končí 30. 6. (REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*, § 187, marg. č. 23).

Pakliže připustíme, že i v českém právu existují lhůty, na které nedopadá pravidlo *dies a quo non computatur in termino*, jelikož je pro jejich počátek rozhodující začátek (či při zpětném počítání konec) prvního dne, nikoli událost, jež by nastávala v průběhu dne, musíme u těchto lhůt – ať již se počítají dopředu, nebo zpětně – modifikovat pravidla pro stanovování posledního dne lhůty. Je-li taková lhůta určena podle dní, pak za její první den označíme ten den, jehož počátek (a při zpětném počítání konec) je rozhodný pro započetí běhu této lhůty. Následně jednoduše odpočítáme stanovený počet dní, do něž zahrneme i den, jehož začátkem (či koncem) lhůta počíná. Tento výpočet nás dovede ke stanovení dne posledního. Taková lhůta pak pochopitelně skončí dříve než lhůta, u níž bychom odhlíželi ode dne, kdy došlo k události rozhodné pro její počátek.

Jestliže však započítáváme již první den u lhůty určené podle týdnů, měsíců a let, nemůžeme jako poslední den takové lhůty stanovit den, který se pojmenováním nebo číslem shoduje s prvním dnem běhu lhůty. V takovém případě bychom totiž osobě, na niž taková lhůta dopadá, poskytli o den více, než odpovídá obvyklému chápání předmětných časových úseků: týdenní lhůta běžící směrem vpřed od počátku středy do konce středy následující by měla osm dní, roční lhůta plynoucí dopředu od počátku 1. 1. 2023 do konce 1. 1. 2024 by měla 366 dní apod. Posledním dnem vpřed počítané lhůty, která je určena podle týdnů, měsíců či let a jejíž běh začíná už samým počátkem prvního dne, tak musí být den časově *předcházející* dni, jež se pojmenováním nebo číslem shoduje s prvním dnem lhůty.⁴³ U lhůt běžících nazpět je pak nutno polaritu tohoto pravidla obrátit: je-li zpětně počítaná lhůta určena podle týdnů, měsíců či let a počítá-li se od konce prvního (chronologicky posledního) dne, musí být posledním (chronologicky prvním) dnem takové lhůty den časově *následující* po dni, který se pojmenováním nebo číslem shoduje s prvním (chronologicky posledním) dnem takové lhůty.^{44, 45}

2.3 Podmínky zachování lhůty

Dalším problémem, který je třeba vyřešit při rozboru počítání zpětně plynoucích lhůt, je otázka, kdy musí být skutečně takovou lhůtou předvídaný čin, aby byla daná lhůta zachována. Jak již bylo řečeno, smyslem lhůty plynoucí vpřed je vytvoření časového úseku pro právně relevantní jednání. Úplnost tohoto úseku je garantována mimo jiné aplikací výše zmíněných pravidel počítání času: den, v jehož průběhu došlo k události rozhodné pro počátek běhu lhůty, se nezohledňuje a lhůty se počítají v celých dnech, takže tomu,

⁴³ Takové pravidlo obsahuje § 188 odst. 2 BGB [SCHROETER, U. G. *Die Fristenberechnung im Bürgerlichen Recht*, s. 31, KRUMSCHEID, H. In: HEIDEL, T. – HÜSSTEGE, R. – MANSEL, H.-P. – NOACK, U. (Hrsg.). *BGB: allgemeiner Teil / EGBGB. Band 1*, § 188, marg. č. 2–3]. V Rakousku stejný náhled na počítání lhůt zastává (navzdory tomu, že ABGB neobsahuje pravidlo srovnatelné s § 188 odst. 2 BGB) KOLMASCH, W. In: SCHWIMANN, M. – KODEK, G. E. (Hrsg.). *ABGB: Praxis-kommentar. Band 5, §§ 859–937 ABGB, WucherG, Allgemeines Vertragsrecht*, § 902, 903, marg. č. 38–39.

⁴⁴ Poslední den týdenní lhůty počítané nazpět od úplného konce středy bude tedy čtvrtek předešlého týdne a poslední den zpětně plynoucí roční lhůty, která by měla započít svůj běh koncem 31. 12. 2023, by byl 1. 1. 2023.

⁴⁵ Příkladem zpětně počítané lhůty, pro jejíž počátek je určující konec dne, může být lhůta pro zrušení závazku výpovědi podanou alespoň tři měsíce před koncem kalendářního čtvrtletí (§ 1999 odst. 1 o. z.). Smyslem této lhůty je poskytnout druhé straně vypovídaného závazku dostatek času, aby se připravila na zánik dotčeného poměru. Vzhledem k tomu, že je poslední den kalendářního čtvrtletí této osobě pro přípravu dán k dispozici celý, není důvod jej nezapočítávat. Posledním dnem zpětně počítané lhůty ve smyslu § 1999 odst. 1 o. z. by tedy měl být den chronologicky následující po dni, který se číslem shoduje s posledním dnem kalendářního čtvrtletí, k jehož konci má závazek zaniknout. Má-li tak být závazek vypovězen s účinky k 31. 12., je posledním dnem zpětně počítané lhůty 1. 10. Vzhledem k tomu, že i tento den musí zůstat druhé straně zachován celý, je třeba, aby výpověď adresátovi došla nejpozději 30. 9. (viz dále).

komu je lhůta předepsána, zůstává – v mezích § 602 o. z. – pro příslušné jednání i celý poslední den lhůty.⁴⁶

Naproti tomu smyslem zpětně plynoucí lhůty je vytvoření reakčního času subjektu, pro nějž je určitým způsobem relevantní čin osoby, která má jednat před koncem (chronologickým začátkem) lhůty odvíjené nazpět. Počítáme-li i zpětně plynoucí lhůtu v celých dnech a je-li smyslem této lhůty zajistit, aby se osobě lhůtou chráněné dostalo stanoveného množství reakčního času, musí být i poslední (chronologicky první) den zpětně počítané lhůty zmiňované osobě zachován jako celek. Z toho pak plyne, že k dodržení zpětně plynoucí lhůty je nezbytné, aby ten, kdo má jednat a na jehož projev vůle osoba chráněná lhůtou reaguje, již před započítáním posledního (chronologicky prvního) dne takové lhůty učinil, co učiněno být má, neboť v opačném případě by subjektu, k jehož prospěchu je daná lhůta stanovena, nezůstával plný den času vyměřeného k reakci.

Toliko pojetí, jež vyžaduje, aby osoba, které zpětně plynoucí lhůta vytváří reakční čas, měla k dispozici též poslední (chronologicky první) den této lhůty v jeho plnosti, je navíc symetrické s řešením, jež se volí u lhůt běžících vpřed, u nichž se (s výhradou omezení plynoucích z § 602 o. z.) předpokládá možnost využití celého posledního dne. Projev vůle potřebný k zachování lhůty běžící nazpět tak musí být učiněn ještě před započítáním posledního (chronologicky prvního) dne takové lhůty. Jinými slovy, zpětně počítaná lhůta končí počátkem (0. hodinou), nikoli koncem (24. hodinou) svého posledního (chronologicky prvního) dne.^{47, 48}

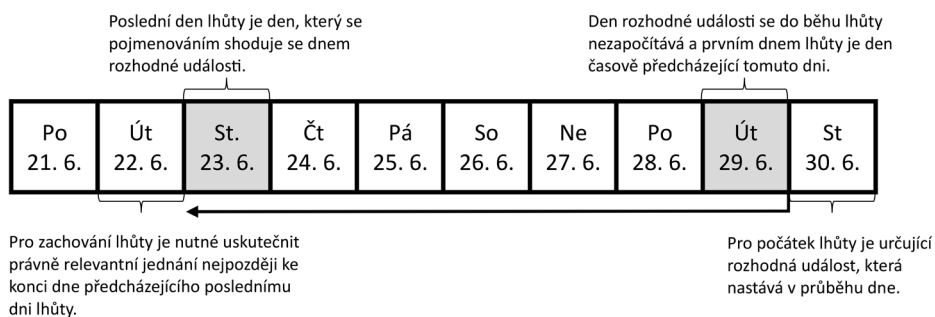
⁴⁶ NIEDENFÜHR, W. In: WOLF, M. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Band 2, Allgemeiner Teil*. 13. Auflage. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1999, § 188, marg. č. 5–6, AICHBERGER-BEIG, D. In: FENYVES, A. – KERSCHNER, F. – VONKILCH, A. (Hrsg.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch: ABGB §§ 897 bis 916, § 903*, marg. č. 3–6, HENRICH, W. In: BAMBERGER, H. G. – HAU, W. – ROTH, H. – POSECK, R. et al. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar. Band 1, §§ 1–480, § 188*, marg. č. 5–7, KRUMSCHEID, H. In: HEIDEL, T. – HÜSSTEGE, R. – MANSEL, H.-P. – NOACK, U. (Hrsg.). *BGB: allgemeiner Teil / EGBGB. Band 1, § 188*, marg. č. 5–7, KOLMASCH, W. In: SCHWIMANN, M. – KODEK, G. E. (Hrsg.). *ABGB: Praxiskommentar. Band 5, §§ 859–937 ABGB, WucherG, Allgemeines Vertragsrecht, §§ 902, 903*, marg. č. 29 a 32.

⁴⁷ KRAUSE, H. *Wie lang ist ein Monat? – Fristberechnung am Beispiel des § 5 III UmwG. Neue Juristische Wochenschrift*. 1999, Nr. 20, s. 1449, DRUCKENBRODT, A. *Die Wochenfrist zum Termin des § 132 I 1 ZPO – Hat die Woche etwa acht Tage? Neue Juristische Wochenschrift*. 2013, Nr. 33, s. 2392–2393, TOUSSAINT, G. BGH: Berechnung von Rückwärtsfristen. *Fachdienst-Zivilverfahrensrecht*, 2013, číslo vydání 15, číslo dokumentu 348538, REGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240, § 187*, marg. č. 7, EFFER-UHE, D. O. *Die Berechnung von Rückwärtsfristen – zugleich eine Stellungnahme zur Dogmatik des Zugangs von Willenserklärungen*, s. 773, DEPPENKEMPER, G. In: PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH, G. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar*, § 187, marg. č. 3, BAER, S. In: SCHOCH, F. – SCHNEIDER, J.-P. (Hrsg.). *Verwaltungsrecht. VwVfG. Band III. Kommentar*. 3. Ergänzunglieferung. München: C. H. Beck, 2022, § 31, marg. č. 58. Podrobnou argumentaci ve prospěch tohoto závěru, založenou na poměrování zájmů osoby, která má před posledním dnem zpětně plynoucí lhůty jednat, a osoby, na jejíž ochranu je tato lhůta stanovena, nabízí EFFER-UHE, D. O. *Die Berechnung von Rückwärtsfristen – zugleich eine Stellungnahme zur Dogmatik des Zugangs von Willenserklärungen*, s. 774–775. Z rozhodovací praxe viz rozsudek *Oberlandesgericht Hamm* ze dne 14. 1. 2008, sp. zn. 8 U 61/07, BeckRS 2008, 9244, usnesení *Oberlandesgericht Brandenburg* ze dne 20. 12. 2011, sp. zn. 13 UF 128/11, BeckRS 2012, 9212, a rozsudek *Landessozialgericht Nordrhein-Westfalen* ze dne 11. 3. 2014, sp. zn. L 18 KN 78/13, BeckRS 2014, 70788.

⁴⁸ Nastíněná teze odpovídá názoru, k němuž se hlásí německá dogmatika při výkladu měsíční lhůty v § 5 odst. 3 zákona o přeměnách (*Umwandlungsgesetz*). Citované ustanovení uvádí, že smlouva o fúzi musí být doručena radě zaměstnanců každé ze zúčastněných společností nejméně jeden měsíc přede dnem konání valné hromady, jež tuto smlouvu schvaluje. Koná-li se tudíž valná hromada 31. 8., je poslední den měsíční lhůty 31. 7., avšak pro zachování lhůty je nutné, aby smlouva radě zaměstnanců došla již ke konci 30. 7. (KRAUSE, H. *Wie lang ist ein Monat? – Fristberechnung am Beispiel des § 5 III UmwG*, s. 1448). Podobně se ve vztahu k dvoutýdenní lhůtě podle § 137 odst. 2 zákona o řízení ve věcech rodinných a v záležitostech nesporného soudnictví (*Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit*), tj. lhůtě procesní povahy, na jejíž počítání však v souladu s § 222

Český Nejvyšší soud naproti tomu ve zřídkačných rozhodnutích, jež se ke zpětnému počítání lhůt explicitně vyjadřují, zaujímá stanovisko odlišné, neboť usuzuje, že k zachování zpětně počítané lhůty postačí, je-li relevantní jednání uskutečněno v průběhu posledního (chronologicky prvního) dne této lhůty.⁴⁹ Takový výklad však subjektu, na jehož ochranu je příslušná lhůta stanovena, negarantuje reakční čas v celé zákonem předepsané délce, nýbrž jej krátí o zlomek posledního dne lhůty, který uplynul, než druhá strana učinila jednání potřebné pro její zachování. To nerespektuje (zrcadlově obrácený) hodnotový úsudek, který se prosazuje u lhůt běžících vpřed: zde se osobě, jíž lhůta vymezuje čas pro jednání, zachovává stanovený počet celých dní, včetně posledního dne lhůty.⁵⁰ Tuto judikatorní linii by proto bylo podle mého názoru namíste přehodnotit ve prospěch stanoviska, jehož obsah lze shrnout následujícími grafy, které pro ilustraci zachycují běh týdenní lhůty počítané nazpět.⁵¹

Graf 1 – zpětně počítaná lhůta v délce jednoho týdne, pro jejíž počátek je určující událost, která nastává v průběhu dne:

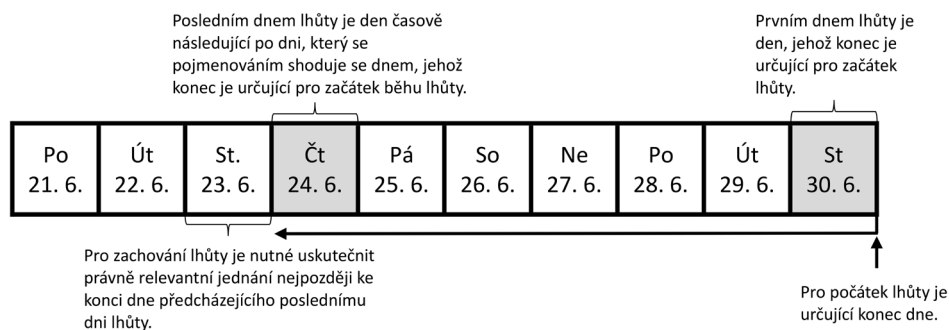
odst. 1 německého občanského soudního řádu (*Zivilprozessordnung*) dopadají pravidla obsažená v BGB, v usnesení BGH ze dne 5. 6. 2013, sp. zn. XII ZB 427/11, uvádí, že nastala-li událost rozhodná pro počátek této lhůty (ústní jednání) ve čtvrtek 20. 1. 2011, musela být pro zachování této lhůty příslušná písemnost soudu doručena před nultou hodinou čtvrtku 6. 1. 2011, tedy nejpozději ve středu 5. 1. 2011. Obdobné závěry vyslovuje Binder [BINDER, J.-H. In: HOPT, K. J. – SEIBT, Ch. H. (Hrsg.). *Schuldverschreibungsrecht*. Köln: Otto Schmidt, 2017, § 10, marg. č. 6] při výkladu čtrnáctidenní lhůty ke svolání schůze věřitelů (*Gläubigerversammlung*) podle § 10 odst. 1 zákona o dluhopisech (*Schuldverschreibungsgesetz*).

⁴⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. 4. 2004, sp. zn. 29 Odo 783/2003, jež řešilo otázku včasnosti dojítí pozvánky na valnou hromadu společnosti s ručením omezeným. K tomuto rozhodnutí se Nejvyšší soud přihlásil též v souvislostech právní úpravy účinné od 1. 1. 2014 v usnesení ze dne 26. 6. 2018, sp. zn. 27 Cdo 1725/2017, a to rovněž v kontextu posuzování řádnosti svolání valné hromady společnosti s ručením omezeným. Ke stejným závěrům dospívá Nejvyšší soud, byť se samostatnou argumentací neobsahující odkaz na usnesení sp. zn. 29 Odo 783/2003, v usnesení ze dne 29. 11. 2012, sen. zn. 29 ICdo 17/2012, řešícím lhůtu pro popření pohledávky jiného věřitele zakotvenou v § 200 odst. 2 insolvenčního zákona.

⁵⁰ Při výkladu lhůty pro podání žádosti o poskytnutí dodatečného vysvětlení k zadávacím podmínkám podle § 49 odst. 1 zákona č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách, ve znění pozdějších předpisů, dospěli Tejkal a Pruška k závěru, že by zadavatel mělo zůstat zachováno šest plných pracovních dnů, a žádost tedy musí dojít nejpozději v průběhu dne předcházejícího šestému pracovnímu dni před uplynutím lhůty pro podání nabídek (TEJKAL, J. – PRUŠKA, L. Lhůta pro doručení žádosti o dodatečné informace k zadávacím podmínkám. *Veřejné zakázky*. 2014, č. 1, s. 36). To je úsudek souladný s argumentací prezentovanou v tomto článku.

⁵¹ Grafy jsou inspirovány diagramem, který používá k zachycení obdobné koncepce KOLMASCH, W. In: SCHWIMANN, M. – KODEK, G. E. (Hrsg.) *ABGB: Praxiskommentar. Band 5, §§ 859–937 ABGB, WucherG, Allgemeines Vertragsrecht, §§ 902, 903*, marg. č. 37.

Graf 2 – zpětně počítaná lhůta v délce jednoho týdne, pro jejíž počátek je určující konec dne:

2.4 Odsunutí konce lhůty připadajícího na sobotu, neděli či svátek

Konečně si musíme položit otázku, nakolik lze na zpětně počítané lhůty aplikovat pravidlo o odsunutí konce lhůty, jenž by jinak připadl na sobotu, neděli či svátek, na nejbližší následující pracovní den.⁵² Účel odpovídajících pravidel v zahraničních právních úpravách tamější literatura spatřuje v ochraně klidu svátečních a obecně nepracovních dnů.⁵³ Domnívám se, že klid těchto dnů není chráněn ve veřejném zájmu, nýbrž v zájmu konkrétní strany, vůči níž lhůta působí.⁵⁴ Tomu, kdo má ve lhůtě právně relevantním způsobem jednat, by pracovní klid (ztěžující efektivní uskutečnění potřebného činu) neměl zabránit v plném využití stanoveného času.⁵⁵

⁵² § 607 o. z. Podobnou normu nacházíme též v § 193 BGB, § 903 ABGB, čl. 78 *Obligationenrecht* (dále „OR“), čl. 1:304 odst. 2 PECL a čl. I.-1:110 odst. 6 DCFR [k výskytu srovnatelných pravidel v dalších evropských právních řádech viz LANDO, O. – BEALE, H. G. *Principles of European Contract Law. Parts I and II, Combined and Revised*, s. 134, a VON BAR, Ch. – CLIVE, E. M. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, poznámky k čl. I.-1:110, body 3.–5.].

⁵³ REPGEN, T. *Der Sonntag und die Berechnung rückwärtslaufender Fristen im Aktienrecht*, s. 127–128, REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*, § 193, marg. č. 3, LEU, U. In: HONSELL, H. – VOGT, N. P. – WIEGAND, W. (Hrsg.). *Obligationenrecht I, Art. 1–529 OR*, čl. 78, marg. č. 1, WOLF, M. – NEUNER, J. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, § 23, marg. č. 14, HENRICH, W. In: BAMBERGER, H. G. – HAU, W. – ROTH, H. – POSECK, R. et al. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar. Band 1, §§ 1–480*, § 193, marg. č. 1. Viz též BROX, H. – WALKER, W.-D. *Allgemeiner Teil des BGB*. 32. Auflage. Köln: Carl Heymanns Verlag, 2008, marg. č. 832d.

⁵⁴ Obdobné pravidlo obsahuje též čl. 1:12 odst. 2 PICC. Podle komentářového výkladu daného ustanovení se přitom jedná o odraz myšlenky, že po obchodnících nelze rozumně požadovat, aby pracovali o svátcích, respektive faktu, že často ani pracovat nemohou [VOGENAUER, S. In: VOGENAUER, S. (ed.) *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC)*, čl. 1:12, marg. č. 5]. Též ve vztahu k § 193 BGB Spolkový soudní dvůr judikuje, že citované ustanovení slouží ochraně zájmů toho, kdo má ve lhůtě cosi učinit, před hrozbou, že by byl ukrácen na možnosti využít závěr lhůty v důsledku zachovávání pracovního a úředního klidu o víkendech a ve svátky (rozsudek BGH ze dne 17. 2. 2005, sp. zn. III ZR 172/04). Částečně odlišný náhled prosazuje Repgen, který se domnívá, že zájem na ochraně dnů svátečních je primárně veřejný (REPGEN, T. *Der Sonntag und die Berechnung rückwärtslaufender Fristen im Aktienrecht*, s. 127; v pozdějším komentářovém textu však již i on zmiňuje, že odsunutí konce lhůty na pracovní den slouží rovněž ochraně toho, kdo má ve lhůtě právně jednat nebo plnit, viz REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*, § 193, marg. č. 3).

⁵⁵ LARENZ, K. *Allgemeiner Teil des deutschen bürgerlichen Rechts*. 7. Auflage. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1989, s. 653–654, EFFER-UHE, D. O. *Die Berechnung von Rückwärtsfristen – zugleich eine Stellungnahme zur Dogmatik des Zugangs von Willenserklärungen*, s. 775, DEPPENKEMPER, G. In: PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH, G. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar*, § 193, marg. č. 1.

U lhůt plynoucích vpřed tedy chrání odsunutí konce na nejbližší pracovní den stranu, jež má před uplynutím lhůty cosi učinit a již tato lhůta vyměřuje čas pro jednání. U zpětně počítaných lhůt by nás pak ochrana osoby, jež má před posledním (chronologicky prvním) dnem zpětně počítané lhůty právně relevantním způsobem jednat, vedla k závěru, že bychom měli poslední den takové lhůty, připadající na sobotu, neděli či svátek, posunout v čase směrem vpřed (připadal-li by jinak poslední den zpětně počítané lhůty na sobotu 18. 2., mělo by jejím posledním dnem být pondělí 20. 2.). To by však znamenalo, že bychom zmenšovali prostor, který zpětně počítaná lhůta poskytuje pro reakci subjektu, na jehož ochranu je stanovena, a tím bychom narušovali její vlastní smysl, spočívající ve vytvoření adekvátního reakčního času.⁵⁶ Teleologii zpětně počítaných lhůt by proto spíše odpovídalo, aby na ně byl § 607 o. z. aplikován zrcadlově, tedy tak, že odsune jejich konec, připadá-li na sobotu, neděli či svátek, na nejbližše chronologicky předcházející pracovní den (nastal-li by jinak poslední den zpětně počítané lhůty v sobotu 18. 2., měl by jejím posledním dnem být pátek 17. 2.).⁵⁷

Ani tento způsob aplikace § 607 o. z. však není hodnotově uspokojivý, neboť prodloužení zpětně plynoucí lhůty směrem od jejího počátku zhoršuje právní postavení subjektu, jenž musí před posledním (chronologicky prvním) dnem uvedené lhůty provést určitý právní čin, tím, že mu zkracuje časový interval pro uskutečnění projevu vůle (musí jednat nejpozději v pracovní den předcházející sobotě, neděli či svátku, na který by jinak připadal konec zpětně plynoucí lhůty). To je protismyslné, neboť § 607 o. z. má reflektovat a vyvažovat obtížnost právně relevantního jednání v den pracovního klidu. Jeho účelem je chránit osobu, která má vyměřený čas pro určitý právní čin, tam, kde možnosti jednat v samém závěru lhůty stojí na překážku připadnutí konce zmiňované lhůty na den pracovního klidu. U zpětně běžících lhůt se však primárně nepředpokládá jednání osoby, která je lhůtou chráněna a již tato lhůta vytváří reakční čas, ale osoby, na jejíž projev vůle uskutečněný nejpozději před posledním dnem lhůty má osoba lhůtou chráněná reagovat. Osobě, na jejíž právní čin má subjekt zpětně plynoucí lhůtou chráněný reagovat, by přitom předsunutí konce lhůty na dřívější pracovní den toliko uškodilo ukrácením stanoveného času.

I kdyby reakce osoby, která je zpětně běžící lhůtou chráněna, měla spočívat v uskutečnění určitého jednání, je posledním dnem takové lhůty její chronologický počátek. Podle

⁵⁶ Podobné úvahy prezentuje Spolkový soudní dvůr na podporu závěru, že se § 193 BGB neaplikuje na časové úseky, které vymezují minimální časový odstup, s nímž lze ukončit právní vztah výpovědí, tj. na zpětně počítané výpovědní lhůty (*Kündigungsfrieten*). Tyto lhůty podle Spolkového soudního dvora slouží na ochranu druhé strany právního poměru, již zajišťují dostatečný čas k přípravě na ukončení vztahu s osobou, která závazek vypovídá. Zkracování těchto lhůt v zájmu strany, jež výpověď dává, není přípustné [rozsudky BGH ze dne 28. 9. 1972, sp. zn. VII ZR 186/71, NJW 1972, 2083, a ze dne 17. 2. 2005, sp. zn. III ZR 172/04, NJW 2005, 1354, viz též WOLF, M. – NEUNER, J. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, § 23, marg. č. 15, ELLENBERGER, J. In: PALANDT, O. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch*, § 193, marg. č. 3, GROTHE, H. In: SCHUBERT, C. (Hrsg.). *Münchener Kommentar zum BGB. Band 1. Allgemeiner Teil: §§ 1–240*, § 193, marg. č. 7, KRUMSCHEID, H. In: HEIDEL, T. – HÜSSTEGE, R. – MANSEL, H.-P. – NOACK, U. (Hrsg.). *BGB: allgemeiner Teil / EGBGB. Band 1*, § 187, marg. č. 10, a s částečně odlišnou argumentací SCHROETER, U. G. *Die Fristenberechnung im Bürgerlichen Recht*, s. 31–32].

⁵⁷ Právě takovou koncepci navrhuje v kontextu rakouského práva Aichberger-Beig na základě argumentu, že u zpětně plynoucích lhůt je účelem prodloužení lhůty na nejbližše předcházející pracovní den nikoli ochrana jednajících, nýbrž ochrana toho, vůči němuž má jednající uskutečnit nějaký právní čin [AICHBERGER-BEIG, D. In: FENYVES, A. – KERSCHNER, F. – VONKILCH, A. (Hrsg.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch: ABGB §§ 897 bis 916*, § 903, marg. č. 12 a 20]. V zásadě podobně, ale diferencovaně a s velmi širokými výjimkami viz REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*, § 193, marg. č. 28–29.

hodnotového rozhodnutí zákonodárce, vyjádřeného v § 607 o. z., přitom nepracovní dny nejsou z hlediska počítání lhůt irrelevantní, neboť lhůta může v nepracovní den začínat i plynout.⁵⁸ Vyloučeno je toliko, aby na sobotu, neděli či svátek připadl poslední den, ve který osoba může jednat. Tímto dnem však u zpětně plynoucí lhůty pro osobu, jež je lhůtou chráněna, není její konec (chronologický počátek), ale její počátek (chronologický konec). Lze tudíž důvodně pochybovat, zda teleologické pozadí § 607 o. z. (a ochrana osoby, již zpětně běžící lhůta vyměřuje reakční čas) vyžaduje posouvání konce (chronologického počátku) dané lhůty na pracovní den.⁵⁹ Z těchto důvodů pokládám za nevhodnější úplné vyloučení zpětně počítaných lhůt z dosahu pravidla o posunu konce lhůty na nejbližší pracovní den.⁶⁰

Je ovšem třeba dodat, že i kdybychom – navzdory výše nastíněné argumentaci – přijali pro české právo názor, že se u lhůt počítaných zpětně má analogicky aplikovat též pravidlo zakotvené v § 607 o. z., a to ve prospěch osoby, kterou má tato lhůta chránit, tj. tak, že se konec lhůty odsouvá dále směrem do minulosti, je nutné zpětně počítaný časový úsek kvalifikovat jako lhůtu (podléhající § 607 o. z.), nebo dobu (z dosahu § 607 o. z. vyloučenou), nikoli podle toho, co má před jejím koncem (nazíráno chronologicky začátkem) učinit ten, komu tato lhůta nepřímou vyměřuje nejzazší hranici k jednání, nýbrž podle toho, k čemu je tímto časovým úsekem vytvořen prostor osobě, kterou tato lhůta chrání. Proto se například bude možné ztotožnit s názorem, že časový úsek stanovený pro svolání nejvyššího orgánu korporace není lhůtou, na určování jejíhož konce by se aplikoval § 607 o. z., neboť v jeho průběhu nemusí společníci uskutečnit žádný právní čin nezbytný pro nastoupení právního následku, a jedná se tudíž spíše o zpětně počítanou dobu.⁶¹

⁵⁸ TÉGL, P. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419–654 a související společná a přechodná ustanovení*, § 607, marg. č. 1. Přiměřeně srovnaj též REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*, § 193, marg. č. 57, či DEPPENKEMPER, G. In: PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH, G. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar*, § 193, marg. č. 4.

⁵⁹ Počátek (chronologický konec) zpětně počítané lhůty pak nelze smysluplně odsunout, ani kdyby připadal na sobotu, neděli či svátek, neboť je zvlně svázán s událostí rozhodnou pro započetí běhu takové lhůty.

⁶⁰ Takové řešení je výslovně zvoleno např. v čl. 3 bodě 4 nařízení č. 1182/71 a čl. I.–110 odst. 6 větě druhé DCFR. Z podobných důvodů se dovozovalo, že se § 193 BGB nepoužije na lhůtu pro svolání valné hromady akciové společnosti podle § 123 německého akciového zákona [*Aktiengesetz* (dále jen „AktG“)] ve znění účinném do 31. 10. 2005 [GROTHER, H. In: SCHUBERT, C. (Hrsg.). *Münchener Kommentar zum BGB. Band 1. Allgemeiner Teil: §§ 1–240*, § 193, marg. č. 9, srovnaj též KINZL, U.-P. Rückwärtsberechnung von Fristen im Aktienrecht – keine Besserung durch den Entwurf eines Gesetzes zur Unternehmensintegrität und Modernisierung des Anfechtungsrechts (UMAG). *Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht*. 2004, Nr. 15, s. 702–703]. Od 1. 11. 2005 do 31. 8. 2009 AktG předepisoval, aby se konec lhůt počítaných zpětně ode dne konání valné hromady odsouval na nejbližší předcházející pracovní den (k tomu viz kriticky REPGEN, T. *Der Sonntag und die Berechnung rückwärtslaufender Fristen im Aktienrecht*, s. 131). Od 1. 9. 2009 AktG naopak výslovně stanoví, že se na lhůtu pro svolání valné hromady pravidlo o odsunutí konce lhůty připadajícího na sobotu, neděli či svátek vůbec nepoužije (§ 121 odst. 7 AktG); stejný závěr se přitom dovozuje též u spolků či společností s ručením omezeným [ELLENBERGER, J. In: PALANDT, O. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch*, § 193, marg. č. 3, DEPPENKEMPER, G. In: PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH, G. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar*, § 193, marg. č. 3, KRUMSCHEID, H. In: HEIDEL, T. – HÜSSTEGE, R. – MANSEL, H.-P. – NOACK, U. (Hrsg.). *BGB: allgemeiner Teil / EGBGB*. Band 1, § 187, marg. č. 10, § 193, marg. č. 4, rozsudek *Oberlandesgericht Hamm* ze dne 14. 3. 2000, sp. zn. 27 U 102/99, NJW-RR 2001, 105]. Ve prospěch obecné neaplikovatelnosti § 193 BGB na zpětně běžící lhůty se z teleologických důvodů vyslovují rovněž Effer-Uhe (EFFER-UHE, D. O. *Die Berechnung von Rückwärtsfristen – zugleich eine Stellungnahme zur Dogmatik des Zugangs von Willenserklärungen*, s. 775–776) a Baer [BAER, S. In: SCHOCH, F. – SCHNEIDER, J.-P. (Hrsg.). *Verwaltungsrecht. VwVfG. Band III. Kommentar*, § 31, marg. č. 59]. V rakouském právu stejný závěr vyslovuje KOLMASCH, W. In: SCHWIMANN, M. – KODEK, G. E. (Hrsg.). *ABGB: Praxiskommentar. Band 5, §§ 859–937 ABGB, WucherG, Allgemeines Vertragsrecht*, §§ 902, 903, marg. č. 41.

⁶¹ ŠUK, P. In: ŠTENGLOVÁ, I. – HAVEL, B. – CILEČEK, F. – KUHN, P. – ŠUK, P. *Zákon o obchodních korporacích. Komentář*, § 184 marg. č. 6, a § 406, marg. č. 31, PODHORSKÝ, V. *Lhůta pro svolání valné hromady*, s. 17.

3. Zpětně plynoucí lhůty určené podle hodin

Podle § 608 o. z. se lhůta určená podle hodin či kratších časových jednotek počítá od okamžiku, kdy začne, do okamžiku, kdy skončí, počítá se tedy tzv. *a momento ad momentum*.⁶² Jinými slovy, měla by se řídit pravidly přirozeného počítání času.⁶³ Na základě intuitivního užití pravidla o počítání lhůty od okamžiku jejího počátku bychom pak mohli formulovat například závěr, že nastala-li událost rozhodná pro začátek šestihodinové lhůty v 11:36, měla by tato lhůta skončit v 17:36. Zde však vystupuje do popředí, že i při počítání času *a momento ad momentum* členíme časové kontinuum do diskrétních jednotek: nastala-li rozhodná událost v 11:36:34, budeme trvat na tom, aby šestihodinová lhůta skončila v 17:36:34? I kdybychom tomuto náhledu přitakali, byli bychom stále málo důslední, neboť čas rozhodné události by teoreticky bylo možno stanovit ještě přesněji, na milisekundy (např. 11:36:34:254) nebo nižší časové jednotky. Takový postup by však byl zjevně absurdní, neboť náklady natolik přesného stanovování, kdy nastala rozhodná okolnost, by byly pro právní styk velké a praktický přínos zanedbatelný.

Jestliže se ani při počítání lhůt určených podle hodin a minut nemůžeme vyhnout užívání jednotek času, s nimiž pracujeme jako s nedílnými celky, nabízí se otázka, zda bychom neměli i na počítání těchto lhůt spíše otevřeně aplikovat logiku civilního počítání času, tedy zda by nebylo namíste hodinové lhůty počítat v celých hodinách. Zdůvodnění této myšlenky spočívá na stejných hodnotových úvahách, jaké podepírají civilní počítání lhůt vyměřených podle dní a delších časových jednotek. Máme-li lhůtu určenou podle dní, týdnů, měsíců či let, je výhodné zjednodušit pravidla pro stanovování jejího začátku a konce tím, že ji počítáme v celých dnech, protože je pro strany povětšinou nevýznamné, v jaké části dne nastala událost rozhodná pro její počátek. Je-li naproti tomu lhůta vyměřena podle hodin, jistě nemůžeme její délku počítat v celých dnech, protože strany, potažmo zákonodárce (pokud se jedná o lhůtu zákonnou) z určitého důvodu zvolili kratší časovou jednotku, a chtěli tak zjevně diferencovat následky mimo jiné podle toho, v které části dne (v kterou hodinu) rozhodná událost nastala.⁶⁴

I u lhůt, jež se počítají podle hodin, je však možné legitimně získat výhodu v podobě nižší obtížnosti stanovování počátku a konce lhůty, budeme-li takovou lhůtu počítat v celých hodinách. Extenzí úsudku naznačeného výše lze dospět k závěru, že stanovení, v které konkrétní minutě rozhodná událost nastala, je pro strany povětšinou podružné. Pravidlo o počítání hodinových lhůt v celých hodinách lze pak zkombinovat s průměrným užitím pravidla, dle něhož lhůta počíná plynout až dnem následujícím po dni rozhodné události,⁶⁵ což by u lhůt počítaných podle hodin mělo *mutatis mutandis* znamenat, že první hodinou lhůty bude hodina následující po hodině, v jejímž průběhu došlo k rozhodné události.⁶⁶

⁶² LAVICKÝ, P. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§§ 1–654). Komentář*, § 608, marg. č. 1.

⁶³ WOLF, M. – NEUNER, J. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, § 23, marg. č. 4, HENRICH, W. In: BAMBERGER, H. G. – HAU, W. – ROTH, H. – POSECK, R. et al. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar. Band 1, §§ 1–480*, § 187, marg. č. 9, GROTHE, H. In: SCHUBERT, C. (Hrsg.). *Münchener Kommentar zum BGB. Band 1. Allgemeiner Teil: §§ 1–240*, § 187, marg. č. 8.

⁶⁴ Srovnej REPPEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*, § 187, marg. č. 13.

⁶⁵ § 605 odst. 1 o. z. *per analogiam*.

⁶⁶ Takto výslovně stanoví čl. 3 odst. 1 nařízení č. 1182/71. Pro rakouské právo tuto argumentaci prosazují AICHBERGER-BEIG, D. In: FENYVES, A. – KERSCHNER, F. – VONKILCH, A. (Hrsg.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch: ABGB §§ 897 bis 976*, § 902, marg. č. 4, 36–37, a KOLMASCH, W. In: SCHWIMANN, M. – KODEK, G. E. (Hrsg.).

Vyvážené a racionální se v tomto směru jeví řešení rozpracované v DCFR, jež rozlišuje, zda se lhůta počítá od chvíle, kdy nastala stanovená okolnost (např. byl učiněn návrh na uzavření smlouvy), anebo od zcela konkrétně – zpravidla hodinou a minutou, popřípadě i vteřinou – určeného okamžiku (4. 6. 2023, 11:36). V prvním případě lhůta plyne až od začátku následující hodiny,⁶⁷ neboť argument o zásadní bezvýznamnosti přesného okamžiku rozhodné skutečnosti a obtížnosti jeho zjišťování lze uplatnit u všech lhůt, které se odvíjejí od určité právně významné okolnosti, ať už jsou vyměřeny podle dnů, týdnů, měsíců či let, anebo hodin. Naproti tomu ve druhém případě plyne lhůta vskutku již od daného momentu, poněvadž ujedná-li si strany, že má lhůta uplynout za šest hodin od 11:36, jde jen o neobvyklejší vyjádření myšlenky, že má lhůta skončit v 17:36.⁶⁸

I pro české právo bychom zobecněním hodnotového úsudku stojícího v pozadí § 605 odst. 1 o. z. mohli dospět k závěru, že u vpřed plynoucích lhůt vymezených podle hodin, jež se neodvíjejí od zcela konkrétního času, ale od určité rozhodné skutečnosti nastávající v průběhu dne, by měl být za „okamžik, kdy [lhůta] začne,“ ve smyslu § 608 o. z., pokládán až počátek nejbližší následující hodiny.⁶⁹ Nastala-li tedy okolnost rozhodná pro začátek běhu šestihodinové lhůty počítané dopředu v 11:36:34, plyne tato lhůta od 12:00 do 18:00 hodin (poslední hodina, kterou může osoba, již je lhůta stanovena, využít, je hodina plynoucí od 17:00; příslušné právně relevantní jednání tak lze uskutečnit nejpozději v 17:59:59).⁷⁰

ABGB: *Praxiskommentar. Band 5*, §§ 859–937 ABGB, *WucherG, Allgemeines Vertragsrecht*, §§ 902, 903, marg. č. 18, pro německé právo REPGEN, T. In: HABERMANN, N. *Staudinger BGB – Buch 1: Allgemeiner Teil: §§ 164–240*, § 187, marg. č. 13, ELLENBERGER, J. In: PALANDT, O. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch*, § 187, marg. č. 1, HENRICH, W. In: BAMBERGER, H. G. – HAU, W. – ROTH, H. – POSECK, R. et al. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar. Band 1, §§ 1–480*, § 187, marg. č. 9, a KRUMSCHEID, H. In: HEIDEL, T. – HÜSSTEGE, R. – MANSEL, H.-P. – NOACK, U. (Hrsg.). *BGB: allgemeiner Teil / EGBGB. Band 1*, § 187, marg. č. 1. Naproti tomu Grothe, bez bližší argumentace a s uznáním opačných názorů, prosazuje, že by se u lhůt stanovených podle hodin měla započítávat již hodina, v jejímž průběhu došlo k rozhodné události [GROTHE, H. In: SCHUBERT, C. (Hrsg.). *Münchener Kommentar zum BGB. Band 1. Allgemeiner Teil: §§ 1–240*, § 187, marg. č. 8].

⁶⁷ Čl. I.–1:110 odst. 3 písm. a) DCFR.

⁶⁸ Čl. I.–1:110 odst. 4 písm. a) DCFR, srovnej VON BAR, Ch. – CLIVE, E. M. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, komentář k čl. I.–1:110, oddíl C. S tímto řešením vyslovuje souhlas AICHBERGER-BEIG, D. In: FENYVES, A. – KERSCHNER, F. – VONKILCH, A. (Hrsg.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch: ABGB §§ 897 bis 916*, § 902, marg. č. 36.

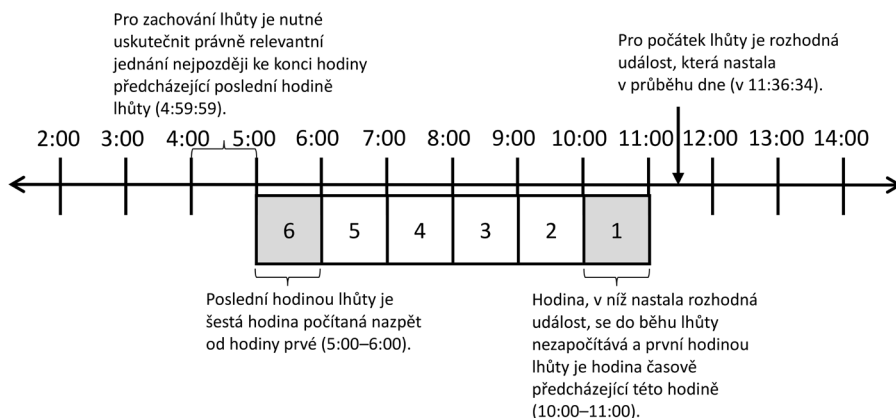
⁶⁹ Uvedený návrh je nutno pokládat za zcela diskusní. Jeden z anonymních recenzentů předložené stati namítá, že právě naznačené pojetí kalkulace hodinových lhůt imputuje § 608 o. z. obsah, který v něm není obsažen, a odchyluje se od zvyklostí soukromého života (§ 545 o. z.), jež jsou významné mimo jiné z hlediska výkladu právního jednání podle § 556 o. z. Tato oponentura je bezesporu racionální. Je však namístě podotknout, že ačkoli zde navržený způsob počítání hodinových lhůt nemá oporu v § 608 o. z., nalezneme jej v čl. 3 odst. 1 nařízení č. 1182/71, které je přímo aplikovatelné i na českém území. Nejedná se tudíž o koncepci, jež by našemu právnímu řádu byla zcela cizí. Nadto se domníváme, že u lhůt, jež si stanovují strany samy, například lhůt akceptačních, je přípustné ujednání, že se předmětný časový úsek bude počítat jinak, než by vyplývalo z pravidel obsažených v § 605–608 o. z. Bude-li tedy odpovídat vůli stran, aby se hodinová lhůta, se kterou jsou oprávněny disponovat, počítala způsobem odlišným od řešení, jež je navrhováno v tomto textu, prosadí se stranami preferovaná metoda počítání takové lhůty proti zde představenému modelu. V německém, rakouském i švýcarském právu se normy o počítání lhůt chápou jako výkladová pravidla (*Auslegungsregeln*), před nimiž mají přednost odchýlná ujednání stran [ELLENBERGER, J. In: PALANDT, O. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch*, § 186, marg. č. 1, AICHBERGER-BEIG, D. In: FENYVES, A. – KERSCHNER, F. – VONKILCH, A. (Hrsg.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch: ABGB §§ 897 bis 916*, § 902, marg. č. 10, LEU, U. In: HONSELL, H. – VOGT, N. P. – WIEGAND, W. (Hrsg.). *Obligationenrecht I, Art. 1–529 OR*, čl. 75, marg. č. 1].

⁷⁰ Tato logika je pak použitelná i v případě, že je lhůta stanovena podle minut [KOLMASCH, W. In: SCHWIMANN, M. – KODEK, G. E. (Hrsg.). *ABGB: Praxiskommentar. Band 5*, §§ 859–937 ABGB, *WucherG, Allgemeines Vertragsrecht*, §§ 902, 903, marg. č. 37]. Plyne-li lhůta v délce třicet minut od události, která nastala v 11:36:34, běží tato lhůta od 11:37:00 do 12:07:00 (poslední minuta, kterou může osoba, vůči níž lhůta působí, využít, je minuta plynoucí od 12:06:00, právně relevantní jednání lze tak nejpozději učinit v 12:06:59).

Jestliže je naproti tomu začátek lhůty určené podle hodin navázán na zcela konkrétně – hodinou a minutou, případně i vteřinou – určený časový bod, je nutno lhůtu důsledně počítat již od tohoto okamžiku.

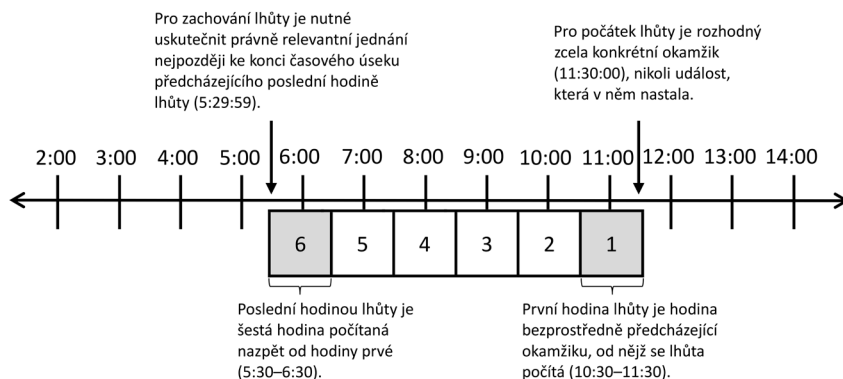
Argumenty ve prospěch civilního počítání času a interpretační závěry, jež z nich vyplývají, lze přitom pokládat za přenositelné i na lhůty plynoucí zpětně; je pouze nutno uzpůsobit podaný výklad obrácenému směru počítání. Je-li tedy počátek zpětně běžící lhůty určené podle hodin spojen s přesně stanoveným časovým bodem, počítáme předepsaný počet hodin nazpět od tohoto momentu. Naproti tomu, je-li počátek zpětně plynoucí lhůty vyměřené v hodinách navázán na určitou rozhodnou událost nastávající v průběhu dne, běží taková lhůta od chronologického konce hodiny časově předcházející hodině, v níž nastala rozhodná událost. Poté je zapotřebí směrem nazpět odpočítat odpovídající počet hodin a to, co se má učinit před koncem (chronologickým počátkem) zpětně počítané lhůty vyměřené v hodinách, musí být učiněno nejpozději ke konci hodiny časově předcházející poslední hodině předmětné lhůty. Nastala-li tedy okolnost rozhodná pro počátek nazpět plynoucí šestihodinové lhůty v 11:36:34, započne lhůta svůj běh v 11:00:00, její konec případně na 5:00:00 a právní čin, jež je zapotřebí učinit pro zachování dané lhůty, musí být vykonán nejpozději ve 4:59:59.⁷¹

Graf 3 – zpětně počítaná lhůta v délce šesti hodin, pro jejíž počátek je určující událost, která nastává v průběhu dne:

⁷¹ I kdyby čtenář nebyl přesvědčen o vhodnosti počítání hodinových lhůt v celých hodinách, snad by mohl přesto akceptovat umírněnější koncepci založenou na týchž premisách, totiž stanovisko, že ani hodinové lhůty není v zásadě namístě počítat v menších jednotkách, než jsou minuty. Při přijetí tohoto náhledu by platilo, že první minutou lhůty by byla minuta předcházející minutě, v níž nastala rozhodná událost. Následně by byl směrem nazpět odpočítán odpovídající počet hodin s tím, že to, co je nutno učinit před koncem (chronologickým počátkem) zpětně počítané lhůty vyměřené v hodinách, by bylo nutno učinit nejpozději ke konci minuty časově předcházející poslední minutě této lhůty. Pokud by se například běh šestihodinové lhůty počítané zpětně odvíjel od rozhodné události, která nastala v 11:36:34, začala by tato lhůta svůj běh v 11:36:00, její konec by připadl na 5:36:00 a právní čin, jež by bylo zapotřebí učinit pro její zachování, by musel být vykonán nejpozději v 5:35:59.

Graf 4 – zpětně počítaná lhůta v délce šesti hodin, pro jejíž počátek je určující přesně stanovený časový bod:

U lhůt určených podle hodin a kratších časových jednotek nevyvstává problém odsunutí konce lhůty, jenž by jinak připadal na sobotu, neděli či svátek, na nejbližší pracovní den, neboť pravidlo, které takový posun konce lhůty plynoucí vpřed předvídá,⁷² je použitelné toliko na lhůty počítané podle dní, týdnů, měsíců nebo let. Na lhůty vyměřené v hodinách je zásadně aplikovat nelze, poněvadž stanovení lhůty v kratších časových jednotkách prozrazuje, že má konec lhůty podle vůle stran či hodnotového rozhodnutí zákonodárce nastat v konkrétně určený okamžik, a to i kdyby tento okamžik připadal na den pracovního či svátečního klidu,⁷³ není-li v daném případě stanoveno jinak.⁷⁴ Neužije-li se tedy § 607 o. z. ani na hodinové lhůty běžící vpřed, nedopadá tím spíše na lhůty vyměřené podle hodin, jež se počítají zpětně.

Závěr

Počítání lhůt a dob běžících nazpět je nutno řešit analogickým použitím pravidel o běhu lhůt a dob odvíjených v čase směrem vpřed, jež nacházíme v § 605–608 o. z. Použití některých z těchto pravidel je nicméně s ohledem na odlišnou povahu a funkci zpětně počítaných lhůt a dob namísto modifikovat či úplně vyloučit. Naproti tomu není důvod nezachovat i pro lhůty a doby počítané nazpět zásadní totožnost pravidel, která v občanském právu platí pro lhůty počítané vpřed na straně jedné a doby počítané vpřed na straně druhé. Co bylo výše uvedeno ke zpětně počítaným lhůtám, prosadí se tudíž i ohledně zpětně počítaných dob. Výjimkou by zde mohla být norma obsažená v § 607 o. z., jež dopadá

⁷² § 607 o. z.

⁷³ Srovnej DEPPENKEMPER, G. In: PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH, G. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar*, § 193, marg. č. 2, HENRICH, W. In: BAMBERGER, H. G. – HAU, W. – ROTH, H. – POSECK, R. et al. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar. Band 1, §§ 1–480*, § 193, marg. č. 2, GROTHE, H. In: SCHUBERT, C. (Hrsg.). *Münchener Kommentar zum BGB. Band 1. Allgemeiner Teil: §§ 1–240*, § 193, marg. č. 5, rozsudek Oberlandesgericht Celle ze dne 28. 11. 2012, sp. zn. 9 U 77/12, NJW-RR 2013, 887.

⁷⁴ Viz například úpravu konce dvouhodinové lhůty podle § 101 odst. 1 zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), jenž se odsouvá, je-li insolvenční návrh podán v den pracovního klidu.

výhradně na lhůty, toto ustanovení se však podle mého mínění na zpětně počítané časové úseky neuplatní, ani když mají povahu lhůt.

Ve výsledku tedy dovozují, že by pro lhůty a doby běžící zpětně měly platit následující teze:

- 1) Zpětně počítané lhůty či doby určené podle dní, týdnů, měsíců a let se řídí pravidly civilního počítání času, běží tedy od půlnoci prvního dne lhůty nebo doby do půlnoci dne posledního.⁷⁵
- 2) Je-li pro počátek zpětně běžící lhůty či doby určené podle dní, týdnů, měsíců a let rozhodná okolnost nastávající v průběhu dne, je prvním dnem takové lhůty nebo doby den předcházející dni, kdy došlo ke skutečnosti rozhodné pro její počátek.
- 3) Je-li pro počátek zpětně plynoucí lhůty či doby určené podle dní, týdnů, měsíců a let rozhodný samotný konec určitého dne, počítá se jako první den lhůty, potažmo doby již den, od jehož konce se tato lhůta odvíjí.
- 4) Posledním dnem zpětně počítané lhůty či doby určené podle dní je den zjištěný odpočítáním předepsaného počtu dní v čase nazpět ode dne prvého.
- 5) Je-li pro počátek zpětně běžící lhůty či doby určené podle týdnů, měsíců a let rozhodná okolnost nastávající v průběhu dne, je posledním dnem takové lhůty, respektive doby den, který se v posledním týdnu, měsíci či roce jejího běhu pojmenováním nebo číslem shoduje se dnem, kdy došlo ke skutečnosti rozhodné pro počátek běhu lhůty nebo doby.
- 6) Je-li však pro počátek zpětně plynoucí lhůty či doby určené podle týdnů, měsíců a let rozhodný samotný konec určitého dne, je jejím posledním dnem den, který časově následuje po dni, jenž se v posledním týdnu, měsíci či roce lhůty, případně doby pojmenováním nebo číslem shoduje se dnem, od jehož konce se běh lhůty či doby odvíjí.
- 7) Pro zachování zpětně počítané lhůty určené podle dní, týdnů, měsíců a let je zapotřebí, aby to, co má být učiněno, bylo uskutečněno ještě před začátkem posledního (chronologicky prvního) dne zpětně počítané lhůty, jiným slovy nejpozději do konce dne předcházejícího poslednímu (chronologicky prvnímu) dni zpětně počítané lhůty.
- 8) Zpětně počítaná lhůta či doba určená podle hodin, jejíž počátek je navázán na rozhodnou událost nastávající v průběhu dne, se počítá od chronologického konce první hodiny předcházející hodině, v níž nastala rozhodná událost.⁷⁶
- 9) Zpětně počítaná lhůta či doba určená podle hodin, která se odvíjí od přesně (zpravidla hodinou a minutou) stanoveného okamžiku, se počítá od tohoto okamžiku.
- 10) Poslední hodinou zpětně počítané lhůty či doby určené podle hodin je hodina zjištěná odpočítáním předepsaného počtu hodin v čase nazpět od hodiny první.

⁷⁵ S přihlédnutím k mezím výkonu práva či plnění povinnosti, jež vyplývají z § 602 o. z.

⁷⁶ Lze zopakovat, že tato teze je – ještě více než ostatní – formulována bez nároku na definitivnost. Blíže viz poznámku pod čarou č. 69.

- 11) Právní čin, který je nezbytný k zachování zpětně počítané lhůty nebo doby určené podle hodin, je zapotřebí uskutečnit nejpozději k chronologickému konci hodiny předcházející poslední (chronologicky první) hodině zpětně plynoucí lhůty, potažmo doby.
- 12) Příklad-li konec zpětně plynoucí lhůty na sobotu, neděli či svátek, neprodlužuje se na nejbližší předcházející pracovní den ani se nezkracuje na nejbližší následující pracovní den, ať už je lhůta počítána podle dní, týdnů, měsíců či let, anebo kratších časových jednotek.

Nepsaná pravidla v ústavním systému: Ústavní obyčej, ustálená ústavní praxe a ústavní zvyklost

Marek Antoš* – Filip Horák**

Abstrakt: Nepsaná pravidla jsou nepominutelnou a přirozenou součástí jakéhokoli ústavního systému, Českou republiku nevyjímaje. Názory na to, jaká je jejich povaha a význam pro fungování českého ústavního práva, se však významně liší. Výsledkem dosavadní odborné diskuse je tak spíše přetrvávající nejistota stran otázek, co vlastně ona nepsaná pravidla v ústavním systému jsou, jakým termínem je označovat a jaké postavení jim přisoudit. Tento článek prostřednictvím metody funkcionální analýzy identifikuje a vymezuje hned tři svébytné ústavněprávní konstrukty, které sice mají některé znaky společné (nepsaná povaha, *usus longaevis*, *opinio necessitatis*, relevance pro fungování ústavního systému), v jiných ohledech se však liší. Každý z nich tak má v českém ústavním systému specifickou roli. První konstrukt, který označujeme jako ústavní obyčej, má funkci normotvornou a je tedy způsobilý vytvářet nové ústavní normy nezávisle na textu ústavy. Druhému konstrukt, ustálené ústavní praxi relevantní pro výklad ústavy, jsme přiřkli funkci interpretační a argumentační, protože slouží k zafixování jednoho z původně pluralitních možných výkladů psaného ustanovení ústavy. Konečně třetí identifikovaný konstrukt, označený jako ústavní zvyklost, má funkci preventivní a moderační: není sice právně závazná, může však být velmi efektivně vynucována mimoprávními, typicky politickými nástroji. Jsme přesvědčeni, že identifikace tří samostatných konstruktů s různými funkcemi pomůže překlenout dosavadní nejasnosti, jimiž jsou nepsaná pravidla v českém ústavním právu opředena, a zároveň předejít případným problémům plynoucím ze zaměňování či hybridizace těchto konstruktů. Všechny tři tyto konstrukty, společně označené jako nepsaná pravidla v ústavním systému, zároveň odlišujeme od pouhých ústavních tradic, které se liší tím, že postrádají dostatečnou míru relevance pro fungování ústavního systému.

Klíčová slova: ústavní obyčej, ustálená ústavní praxe, ústavní zvyklost, funkcionální analýza, české ústavní právo, nepsaná pravidla v ústavním systému

Úvod

Nepsaná pravidla se v určité míře vyskytují ve všech formách vlády. Jsou to totiž právě ona, která tvoří onu živou, dynamickou část ústavního systému umožňující jeho adaptabilitu na měnící se společenské podmínky.¹ Zároveň slouží (i v systémech psaného ústav-

* Doc. JUDr. PhDr. Marek Antoš, Ph.D., LL.M., katedra ústavního práva, Právnická fakulta, Univerzita Karlova. E-mail: antos@prf.cuni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5619-5965>. ResearcherID: AAT-2098-2021. Tento článek byl financován z projektu GA ČR, č. GA20-05069S, *Ústavní zvyklosti ve střední Evropě*. Autoři tohoto článku by zároveň rádi poděkovali ostatním členům grantového projektu (Miloš Brunclík, Lukáš Hájek, Miluše Kindlová, Michal Kubát a Attila Vincze) za dlouhodobé podnětné diskuse o ústavních zvyklostech, jež se odrážejí i na podobě tohoto textu, a také za možnost využít společně vytvořený kvalitativní dataset polostrukturovaných rozhovorů, z nějž čerpáme. Poděkování také náleží všem účastníkům výjezdního zasedání pražské, brněnské a olomoucké katedry ústavního práva v červnu 2023, kde jsme hlavní myšlenky obsažené v tomto článku prezentovali. Některé z připomínek, které se objevily v následné diskusi, jsme se v textu pokusili promítnout v zájmu přesvědčivější argumentace.

** JUDr. Mgr. Filip Horák, Ph.D., katedra ústavního práva, Právnická fakulta, Univerzita Karlova. E-mail: horakfil@prf.cuni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7846-6308>. ResearcherID: E-9069-2019. Tento článek byl financován z projektu GA ČR, č. GA20-05069S, *Ústavní zvyklosti ve střední Evropě*.

¹ KILLEY, I. *Constitutional Conventions in Australia. An Introduction to the Unwritten Rules of Australia's Constitutions*. London: Anthem Press, 2014, s. 5.

ního práva) k vyplňování mezer² a vyjasňování neurčitých a potenciálně konfliktních míst³ v tradičně strohých a abstraktně formulovaných ústavních textech. Zdá se tedy, že nepsaná pravidla jsou nepostradatelnou součástí ústavního systému (má-li fungovat),⁴ ale také klíčovým nástrojem jeho poznání (máme-li jeho fungování skutečně porozumět).⁵

Přes důležitost nepsaných pravidel pro ústavní systém se literatura výrazně různí ohledně jejich vymezení a postavení. I v anglosaské ústavní doktríně, jež se této problematice věnovala nejdůkladněji,⁶ tak najdeme několik přístupů.⁷ Tradiční přístup aplikovatelnost nepsaných pravidel před soudy zcela vylučuje a sankci za jejich porušení vidí čistě v politické rovině či ve formě nesouhlasného veřejného mínění.⁸ Někteří autoři však připouštějí, že i když je soudy nemohou přímo vynucovat, jsou jimi uznatelná a využitelná jako interpretační a argumentační nástroje, jimiž je psané ústavní právo dotvářeno.⁹ A najdou se i autoři, kteří je považují za právně závazná pravidla upravující chování ústavních aktérů,¹⁰ či dokonce za prameny ústavního práva.¹¹ Různé přístupy pak můžeme pozorovat kupříkladu i v německé ústavní tradici. Na straně jedné stojí právně závazné obyčejové právo (*Gowohnheitsrecht*),¹² na straně druhé pak nezávazná pravidla plynoucí z ustálené praxe (*ständige Staatspraxis, unbeanstandet gebliebene Staatspraxis*). Zdá se však, že v německé tradici založené na psaném, kodifikovaném ústavním právu je problematice nepsaných pravidel a jejich vymezení věnována spíše menší pozornost.¹³

² BAXA, B. *Právní povaha řádů parlamentních*. Praha: Bursík, 1917, s. 40; NEUBAUER, Z. *Státověda a teorie politiky*. Praha: Jan Laichter, 1947, s. 200–206.

³ KILLEY, I. *Constitutional Conventions in Australia. An Introduction to the Unwritten Rules of Australia's Constitutions*, s. 10.

⁴ DICEY, A. V. *Lectures Introductory to the Study of the Law of the Constitution*. London: Macmillan, 1885, s. 277 an.; FORSEY, E. A. The Courts and the Conventions of the Constitution. *University of New Brunswick Law Journal*. 1984, Vol. 33, No. 1, s. 12.

⁵ FORSEY, E. A. *The Courts and the Conventions of the Constitution*, s. 12.

⁶ Viz např. DICEY, A. V. *Lectures Introductory to the Study of the Law of the Constitution*; CHAND, B. Conventions of the Constitution. *Journal of Legislation and International Law*. 1938, Vol. 20, No. 4, s. 222–229; COORAY, L. J. M. *Conventions, the Australian Constitution and the Future*. Sydney: Legal Books, 1979; DODEK, A. Courting Constitutional Danger: Constitutional Conventions and the Legacy of the Patriation Reference. *Supreme Court Law Review*. 2011, Vol. 54, No. 5, s. 117–142; FORSEY, E. A. *The Courts and the Conventions of the Constitution*; HEARD, A. *Canadian Constitutional Conventions: The Marriage of Law and Politics*. Toronto: Oxford University Press, 1991; KILLEY, I. *Constitutional Conventions in Australia. An Introduction to the Unwritten Rules of Australia's Constitutions*; MARSHALL, G. *Constitutional Conventions: The Rules and Forms of Political Accountability*. Oxford: Clarendon Press, 2001; PLAXTON, M. The Caretaker Convention and Supreme Court Appointments. *Supreme Court Law Review*. 2016, Vol. 72, No. 2d, s. 449–477; TWOMEY, A. Changing the Leader – the Constitutional Conventions concerning the Resignation of Prime Ministers and Premiers. *Federal Law Review*. 2011, Vol. 39, No. 3, s. 329–360.

⁷ HEARD, A. Recognizing the Variety among Constitutional Conventions. *Canadian Journal of Political Science*. 1989, Vol. 22, No. 1, s. 63–81.

⁸ DICEY, A. V. *Lectures Introductory to the Study of the Law of the Constitution*, s. 277 an.; HEARD, A. Constitutional Conventions: The Heart of the Living Constitution. *Journal of Parliamentary and Political Law*. 2012, Vol. 6, s. 320 an.

⁹ MARSHALL, G. – MOODIE, G. C. *Some Problems of the Constitution*. 5th edition. London: Hutchinson, 1971, s. 23–24; AHMED, F. – ALBERT, R. – PERRY, A. Judging Constitutional Conventions. *International Journal of Constitutional Law*. 2019, Vol. 17, No. 3, s. 787–806; VERMEULE, A. Conventions in Court. In: *Harvard University's DASH Repository* [online]. 14. 11. 2013 [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <<http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:11320606>>.

¹⁰ JENNINGS, I. *The Law and the Constitution*. 3rd edition. London: University of London Press, 1943, s. 85, 130.

¹¹ ALLAN, T. R. S. *Law, Liberty, and Justice, The Legal Foundation of British Constitutionalism*. Oxford: Clarendon Press, 1993, s. 237–263.

¹² TOMUSCHAT, C. *Verfassungsgewohnheitsrecht?: Eine Untersuchung zum Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. Heidelberg: C. Winter, 1972.

¹³ MORLOK, M. Leistungsgrenzen des Verfassungsrechts. Informalisierung und Entparlamentarisierung politischer Entscheidungen als Gefährdungen der Verfassung? *Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer*. 2002, Jhrg. 62, Nr. 1, s. 37–84.

Toto konstatování pak přirozeně platí i pro českou ústavní tradici, která je rovněž založena na systému psaného a kodifikovaného ústavního práva. Přes několik velmi podnětných prací¹⁴ stále chybí komplexní systematické zpracování nepsaných pravidel v českém ústavním systému. Důsledkem této mezery v našem poznání pak je, že doktrína, a dokonce i judikatura, se rozcházejí nejen co do vymezení a postavení nepsaných pravidel, ale i v jejich označení. Terminologicky se tak můžeme setkat s pojmy ústavní obyčej,¹⁵ ústavní konvence,¹⁶ ústavní zvyklost,¹⁷ politická zvyklost,¹⁸ parlamentní zvyklost,¹⁹ ústavní praxe či tradice.²⁰ Někteří autoři pak mezi některými z těchto termínů pojmově rozlišují,²¹ pro jiné jsou zcela zaměnitelné.²² Lze tedy konstatovat, že nepsaná pravidla v ústavním systému, ať už je označujeme jakýmikoli termíny, lze pro jejich vágnost a nemalou míru pojmové vnitřní rozpornosti v českém ústavněprávním prostředí charakterizovat jako tzv. prázdné skořápky,²³ v zásadě naplnitelné libovolným obsahem.

Významný americký fyzik a nositel Nobelovy ceny Richard Feynman ve svých čtenářsky velmi svěžích pamětech vzpomíná, jak během svých středoškolských let dospěl k závěru, že některé běžně používané matematické symboly jsou zavádějící a nepřesné. Zavedl si proto vlastní symboly například pro sinus, kosinus a tangens, pro značení funkcí a jejich derivací či pro logaritmus.

„Považoval jsem tohle svoje označení za stejně dobré, ne-li lepší než obvyklé symboly – nezáleží na tom, jaké symboly člověk používá – jenomže později jsem zjistil, že na tom přece jenom záleží. Jednou jsem na střední škole něco vysvětloval jednomu klukovi, automaticky jsem začal používat tohle značení a on řekl: ‚Co to k čertu je?‘ Uvědomil jsem si, že jestli budu chtít s někým mluvit, budu muset používat standardní značení, a tak jsem své symboly opustil.“²⁴

Tak jako jednotné symboly v matematice, i jednotná terminologie v právu slouží k tomu, abychom si vzájemně rozuměli. Když každý mluvíme o něčem jiném, ale používáme

¹⁴ Viz zejména KINDLOVÁ, M. Ústavní zvyklosti jako součást ústavy (komparace commonwealthského přístupu a judikatury Ústavního soudu ČR). In: KLÍMA, K. – JIRÁSEK, J. (eds). *Pocta Jánu Gronsckému*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 300–317; KYSELA, J. Ústavní principy, ústavní konvence a ústavní inženýrství. In: KLÍMA, K. – JIRÁSEK, J. (eds). *Pocta Jánu Gronsckému*, s. 121–136; PÍŠA, R. Ústavní konvence komparativně. In: WINTR, J. – ANTOŠ, M. (eds). *Ústavní právo v mezinárodním kontextu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, s. 17–26.

¹⁵ FILIP, J. *Ústavní právo České Republiky 1. Základní pojmy a instituty Ústavní základy ČR*. 4. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 57, 262–263.

¹⁶ KYSELA, J. *Ústavní principy, ústavní konvence a ústavní inženýrství*.

¹⁷ KINDLOVÁ, M. *Ústavní zvyklosti jako součást ústavy (komparace commonwealthského přístupu a judikatury Ústavního soudu ČR)*.

¹⁸ KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 80; srov. KLÍMA, K. Článek 68. In: KLÍMA, K. a kol. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, s. 339–340.

¹⁹ FILIP, J. *Ústavní právo České Republiky 1. Základní pojmy a instituty Ústavní základy ČR*, s. 57, 262–263.

²⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 6. 2001, sp. zn. Pl. ÚS 14/01 (většinové stanovisko i odlišné stanovisko soudců Holländera a Jurky).

²¹ GERLOCH, A. *Teorie práva*. 8. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, s. 87–88.

²² PAVLÍČEK, V. Kapitola XVII. Prezident republiky. In: PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda. II. Díl. Ústavní právo České republiky*. 2. vydání. Praha: Leges, 2015, s. 839; SYLLOVÁ, J. Čl. 9 [Změna Ústavy]. In: SLÁDEČEK, V. – MIKULE, V. – SYLLOVÁ, J. *Ústava České republiky. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 68–69.

²³ HORÁK, F. Krize hodnot a soudobé právo. *Jurisprudence*. 2019, roč. 28, č. 4, s. 32 an.; ARENDT, H. *Mezi budoucností a minulostí: osm cvičení v politickém myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 18.

²⁴ FEYNMAN, R. *To snad nemyslíte vážně!* Praha: Mladá fronta, 1989, s. 19.

pro to stejný pojem, anebo naopak mluvíme o tomtéž, ale používáme pro to odlišné pojmy, je obtížné najít společnou řeč; zkratka si nerozumíme.

Cílem tohoto článku je proto nejen upozornit na panující pojmovou nejasnost, ale také navrhnout nové terminologické rozlišení. Rádi bychom do nastíněné neutěšené situace vnesli systém, k čemuž využíváme funkcionální analýzu, tedy metodu založenou na zkoumání role, kterou jednotlivé konstrukty v ústavním systému a zejména ústavněprávní argumentaci hrají (tj. jejich funkcí). Tento metodologický nástroj byl vytvořen právě za účelem umožnění systematické analýzy konstruktů příliš vágních na to, aby bylo možné je zkoumat a vymezovat obsahově, a byl doposud aplikován na lidskou důstojnost,²⁵ jakož i další ústavněprávní hodnoty (tj. svobodu, rovnost a spravedlnost).²⁶ Jsme přesvědčeni, že právě nepsaná pravidla v ústavním systému jsou dalším ideálním kandidátem pro aplikaci tohoto přístupu.

Aplikaci metody funkcionální analýzy na českou judikaturu, odbornou literaturu a data získaná prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s ústavními experty (viz kapitulu 1) jsme dokázali identifikovat tři svébytné konstrukty (viz kapitulu 2). Všechny tři dohromady označujeme za nepsaná pravidla v ústavním systému a nacházíme u nich společné znaky (nepsaná povaha, *usus longaevus*, *opinio necessitatis*, relevance pro fungování ústavního systému), v jiných ohledech se však liší. Prvním z nich je ústavní obyčej, který se vyznačuje funkcí normativní, respektive normotvornou, a je tedy způsobilý vytvářet nové ústavní normy nezávisle na textu ústavy. Za druhý konstrukt považujeme ustálenou praxi relevantní pro výklad ústavy (dále jen „ustálená ústavní praxe“) s funkcí interpretační a aplikační, která fixuje jeden z možných výkladů psaného ustanovení ústavy. Konečně třetím identifikovaným konstruktem je ústavní zvyklost, která zastává funkci prevence a moderace konfliktů mezi relevantními ústavními aktéry. Ústavní zvyklost není právně závazná, může však být velmi efektivně vynucována mimoprávními, typicky politickými nástroji. Přitom se odlišuje od pouhých ústavních tradic, které na rozdíl od ní postrádají dostatečnou míru relevance pro fungování ústavního systému. V závěru článku pak poukazujeme na problémy spojené s propojováním jednotlivých konstruktů dohromady.

1. Metoda funkcionální analýzy

Podstatou funkcionální analýzy je vymezování konstruktů pomocí jejich funkcí v systému, a nikoli pomocí termínů, kterými jsou označovány, či jejich obsahu.²⁷ U příliš vágních, rozmanitě a mnohdy vzájemně kontradiktorně označovaných či obsahově vymezovaných konstruktů se pak jedná o jediný způsob, jakým s nimi lze systematicky pracovat. Z vymezení funkcí jednotlivých konstruktů v českém ústavním systému pak můžeme dovodit jejich funkcionální charakteristiky, a to prostřednictvím tří proměnných, které vypovídají o charakteristických vlastnostech každého takto vymezeného konstruktů, tedy o jeho silných stránkách, ale také jeho limitech.

²⁵ HORÁK, F. Human Dignity in Legal Argumentation: A Functional Perspective. *European Constitutional Law Review*. 2022, Vol. 18, No. 2, s. 237–263.

²⁶ HORÁK, F. *Střet hodnot. Funkcionální analýza konstruktů rovnosti, svobody, spravedlnosti a důstojnosti v ústavněprávní argumentaci*. Praha: Leges, 2022.

²⁷ HORÁK, F. Human Dignity in Legal Argumentation: A Functional Perspective, s. 238–239.

Za tyto proměnné jsme zvolili a) normativní sílu, jež odráží postavení konstruktů v ústavním pořádku České republiky a naznačuje, jakým způsobem by měly být řešeny konflikty mezi tímto konstruktem a psanými ustanoveními různé právní síly, b) aplikovatelnost před soudem, zabírající se otázkou, zdali mohou soudy aplikovat daný konstrukt jakožto normativní argument přímo, nepřímo, anebo vůbec, a konečně c) obsahovou šíři určující, jak široké je potenciální spektrum situací, v nichž může být daný konstrukt legitimně aplikován.²⁸

Metodu funkcionální analýzy aplikujeme za účelem identifikace jednotlivých konstruktů a vymezení jejich charakteristických znaků včetně limitů pro jejich využívání na relevantní judikaturu českých soudů, českou odbornou literaturu a také názory českých ústavních právníků. Data týkající se názorů českých ústavních expertů čerpáme ze společného datasetu, který byl získán prostřednictvím osmi polostrukturovaných rozhovorů, které vedli členové grantového projektu, mezi jehož výstupy se tento článek řadí.²⁹

2. Výsledně funkcionálně vymezené konstrukty

Před představením a analýzou jednotlivých funkcionálně vymezených konstruktů, které společně označujeme jako nepsaná pravidla v ústavním systému, ještě poznamenáváme, že pro všechny z nich platí několik základních charakteristických rysů. Jedná se o určitá ustálená pravidla chování utvořená v důsledku dlouhodobého a opakovaného užívání (tj. *usus longaevus*), které vyvolává přesvědčení relevantních ústavních aktérů o potřebě jejich následování *pro futuro* (tj. *opinio necessitatis*). Tato pravidla chování pak, přestože nejsou explicitně předepsána žádným ustanovením psaného ústavního práva (tj. *nepsaná povaha*), disponují dostatečnou mírou relevance pro fungování ústavního systému (tj. *nezanedbatelnost*).

Stranou tak ponecháváme konstrukt, který označujeme jako *ústavní tradice*, jež v sobě zahrnuje pouze natolik irelevantní pravidla chování, že by se jejich případné nedodržování fungování systému nijak nedotklo a rovněž by nebylo nijak sankcionováno.³⁰ Mezi ústavní tradice tak můžeme zařadit kupříkladu používání prezidentských fanfár, to, že prezidentova podobizna je vyobrazena na známkách či visí nad katedrami na základních a středních školách, nebo to, že vláda po svém jmenování přichází k Masarykovu hrobu v Lánech.

Ostatní ustálená pravidla chování, která splňují všechny výše uvedené parametry, se pak od sebe liší právě svou funkcí v ústavním systému, z níž zároveň vyplývají jejich charakteristické znaky, které určují, jakým způsobem je možné tyto konstrukty v českém ústavním systému legitimně použít. Konkrétně jsme dokázali identifikovat tři svébytné konstrukty, jež jsme označili jako ústavní obyčej, ustálenou ústavní praxi a ústavní zvyklost.

²⁸ Charakteristické znaky, jež používáme, vznikly adaptací kritérií využitých při funkcionální analýze konstruktů lidské důstojnosti, rovnosti, spravedlnosti a svobody (viz *Ibidem*, s. 239–241; HORÁK, F. *Střet hodnot. Funkcionální analýza konstruktů rovnosti, svobody, spravedlnosti a důstojnosti v ústavněprávní argumentaci*, s. 20–21).

²⁹ ANTOŠ, M. – BRUNCLÍK, M. – HÁJEK, L. – KINDLOVÁ, M. – KUBÁT, M. – VINCZE, A. *Constitutional Conventions in Central Europe: Insights from Experts. Problems of Post-Communism*. Forthcoming.

³⁰ Zdá se, že takto vnímá nepsaná pravidla v ústavním systému Pavlíček (viz PAVLÍČEK, V. *Kapitola XVII. Prezident republiky*, s. 839). Na potřebu odlišovat zcela nenormativní tradice od ostatních (normativních) konstruktů pak rovněž poukázali dva z respondentů polostrukturovaných rozhovorů.

Podotýkáme, že zatímco samotné vymezení jednotlivých konstruktů pomocí jejich funkcí je univerzálně aplikovatelné napříč jednotlivými ústavními systémy, určení jejich charakteristických znaků už nikoli. Jednotlivé charakteristické znaky totiž nevyplývají pouze a jen z (univerzální) funkce daného konstruktu, ale v nezanedbatelné míře také z povahy a základních principů každého konkrétního ústavního systému, v němž má být tento konstrukt využíván. V tomto ohledu je především důležité zdůraznit, že České republika má systém psaného ústavního práva s materiálním ohniskem chráněným klauzulí věčnosti,³¹ jehož součástí jsou mimo jiné principy suverenity lidu, dělby moci a právní jistoty. Naše závěry, které vyplývají z funkcionální analýzy jednotlivých zkoumaných konstruktů v České republice, proto nejsou univerzálně platné a nelze je bez dalšího přenášet do jiných právních systémů, které výše uvedené charakteristiky nespĺňují.

2.1 Ústavní obyčej

Prvním funkcionálně vymezeným konstruktem, kterým se budeme zabývat, je ústavní obyčej, jehož funkce v ústavním systému je (právně) *normotvorná*. Jinými slovy, ústavní obyčej lze definovat jako svébytný pramen ústavního práva nesoucí právně vymahatelné pravidlo chování (tj. ústavněprávní normu).

Z normotvorné funkce tohoto konstruktu pak vyplývají jeho silné charakteristické znaky, stejně jako jeho omezení. Předně, coby samostatný pramen ústavní obyčej nepotřebuje žádný základ v psaném ústavním právu. Je naopak schopen nové ústavněprávní normy vytvářet a případně dokonce normy zakotvené v psaném ústavním právu měnit.³² Jinými slovy, lze si představit i existenci ústavního obyčeje *contra constitutionem*, který by mohl převládnout nad normou obsaženou v psaném ustanovení skrze výkladová pravidla *lex posterior derogat legi priori* či *lex specialis derogat legi generali*. Lze tedy konstatovat, že ústavní obyčej funkcionálně disponuje *velkou normativní silou*.

Dále, jelikož je ústavní obyčej svébytným pramenem ústavního práva nesoucím ústavně právní normy stejně jako jakékoli ustanovení psaného ústavního práva, je přímo aplikovatelný coby právní argument před soudem, což z hlediska funkcionální analýzy značí *velkou aplikovatelnost před soudem*.

Tyto dva velmi silné charakteristické znaky jsou nicméně v českém ústavním systému problematické přinejmenším ze tří důvodů. Zaprvé, mohou do značné míry snižovat úroveň právní jistoty a předvídatelnosti práva, neboť umožňují vytvářet nové či měnit stávající ústavní normy bez jejich jasného, dostatečně přesného a explicitního zakotvení v textu právního předpisu (ústavního zákona). Zadruhé, narušují princip dělby moci,³³ neboť tím, kdo nakonec bude nové ústavní normy vytvářet (či chceme-li „objevovat“ a jejich existenci „deklarovat“), bude moc soudní, a nikoli zákonodárná, respektive ústavodárná. To souvisí i s naší třetí výtkou, kterou je demokratický deficit, neboť ústavodárná kompetence byla Ústavou České republiky explicitně svěřena Parlamentu,³⁴ jehož obě komory

³¹ Čl. 9 odst. 2, 3 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky (dále také jako „Ústava České republiky“).

³² Jsme si vědomi toho, že vztah obyčejů a psaného práva může být v různých právních systémech odlišný. Pro účely naší analýzy vycházíme z postavení obyčejů v mezinárodním právu veřejném. Viz ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 123–136; FON, V. – PARISI, F. *Stability and Change in International Customary Law. Supreme Court Economic Review*. 2009, Vol. 17, No. 1, s. 279–309.

³³ Čl. 2 odst. 1 Ústavy České republiky.

³⁴ Čl. 9 odst. 1 ve spojení s čl. 39 odst. 4 Ústavy České republiky.

jsou voleny ve svobodných a přímých volbách na základě všeobecného a rovného volebního práva.³⁵ Tím, že bychom připustili možnost vytváření či změny ústavních norem prostřednictvím obyčejce, bychom tedy zasahovali do hodnot a principů, jež řadíme do materiálního ohniska české ústavy.

Z řečeného dovozujeme, že použitelnost ústavního obyčejce by v českém ústavním systému měla být velmi omezená. Původně jsme dokonce měli za to, že prostor pro jeho uplatnění není vůbec žádný; nakonec jsme však dospěli k přesvědčení, že úzký prostor pro něj přece jen existuje a vyplývá z čl. 9 odst. 2 Ústavy. Jediným hypotetickým případem legitimního využití ústavního obyčejce by dle našeho názoru byla situace, kdy by podstatná změna okolností způsobila, že by se nějaké ustanovení psaného ústavního práva dostalo do evidentního rozporu s materiálním ohniskem ústavy a relevantní ústavní aktéři by na takto vzniklou ústavní krizi zareagovali tak, že by místo schválení odpovídající změny ústavního pořádku problematické ustanovení zkrátka jen ignorovali. Pokud by tento stav trval dlouhodobě, vedl by posléze k vytvoření a udržování dlouhodobé „protiústavní praxe“, o níž by byli aktéři přesvědčeni, že je přes její rozpor s konkrétním ustanovením ústavního pořádku zcela v souladu s principy a hodnotami obsaženými v materiálním ohnisku ústavy. Máme za to, že v takovém případě by se mohlo jednat o ústavní obyčej, který by – opíraje se o čl. 9 odst. 2 – byl způsobilý změnit či zrušit původní problematické pravidlo obsažené v ústavním textu.

Představme si například (poněkud apokalyptickou) situaci, v níž by pandemie neléčitelné nemoci snížila průměrnou délku dožití občanů České republiky na zhruba 40 let a ústavodárce by nereagoval změnou pravidel pro výkon pasivního volebního práva do Senátu ani do úřadu prezidenta republiky ani podmínky pro jmenování soudcem Ústavního soudu. Za takové situace by uvedená věková hranice byla zjevně v rozporu s podstatnými náležitostmi demokratického právního státu, protože by výkon uvedených funkcí omezovala na velmi úzkou skupinku občanů. Přesto by nikdo z aktivně legitimovaných subjektů nenavrhl Ústavnímu soudu zrušení příslušných ustanovení Ústavy pro rozpor s ústavním pořádkem (respektive jeho materiálním jádrem),³⁶ ani by nedošlo k jejich změně formou ústavního zákona. Namísto toho by do zmíněných orgánů zkrátka jen byly dlouhodobě voleny či jmenovány i osoby mladší 40 let. Přitom by však ani tento postup ve zjevném rozporu s výslovným zněním Ústavy nikdo soudně nenapadal, neboť by všichni relevantní aktéři byli přesvědčeni, že dosavadní hranice 40 let by v důsledku porušovala principy všeobecnosti voleb a rovnosti přístupu k veřejným funkcím a potenciálně i samotnou funkčnost výše uvedených ústavních orgánů. Důsledkem by mohl být legitimně vzniklý ústavní obyčej derogující příslušné ustanovení Ústavy,³⁷ který by se dal posléze (tj. po splnění požadavku *usus longaevus*) přímo uplatnit jako právní argument před soudem. To znamená, že pokud by po letech takové praxe nastala situace, kdy by se někdo obrátil na soud s návrhem na vyslovení neplatnosti určité aktuální volby či jmenování

³⁵ Čl. 18 odst. 1, 2 Ústavy České republiky.

³⁶ Například pod vlivem usnesení sp. zn. Pl. ÚS 34/16, ve kterém plénem Ústavního soudu odmítlo ústavní stížnost spojenou s návrhem na zrušení části čl. 19 odst. 2 Ústavy, která stanoví pro volby do Senátu věkovou hranici 40 let, a to mj. s argumentem, že čl. 9 odst. 2 neumožňuje Ústavnímu soudu přezkoumávat ustanovení, jež jsou součástí Ústavy již od jejího přijetí (bod 18). Srov. ovšem také odlišné stanovisko Kateřiny Šimáčkové, podle níž je dané ustanovení ústavně konformní „v aktuálním právním, společenském a politickém kontextu“, což otevírá možnost odlišného hodnocení, pokud by se tento kontext – tak jako v námi popisovaném hypotetickém případě – zásadně změnil.

³⁷ Čl. 19 odst. 2 Ústavy České republiky.

pro rozpor s ústavním textem, soud by mu již nemohl vyhovět, protože by musel před psaným ustanovením Ústavy dát přednost obyčeji.³⁸

Lze tedy shrnout, že vysoká normativní síla a přímá aplikovatelnost před soudem by z funkcionálního hlediska měla být v České republice vykompenzována *extrémně malou (respektive velmi úzkou) obsahovou šíří*, neboť legitimní využití ústavního obyčeje by se mělo aplikovat pouze v situacích, kdy relevantní ústavní aktéři cítí potřebu překlenout ústavodárcem neřešený rozpor mezi jednotlivými ustanoveními ústavního pořádku a materiálním ohniskem ústavy. Jinými slovy, obsahová šíře ústavního obyčeje je omezena obsahem materiálního ohniska ústavy.

I z těchto důvodů najdeme ústavní obyčeje v české judikatuře jen velmi zřídka. Přesněji řečeno, když ponecháme stranou náznak v nález Ústavního soudu Pl. ÚS 33/97,³⁹ jediným případem je odlišné stanovisko soudců Güttlera, Holečka, Janů, Kesslera a Malenovského k nález Ústavního soudu Pl. ÚS 14/01, v němž se soud zabíral otázkou nutnosti kontrasignace rozhodnutí prezidenta republiky o jmenování guvernéra a viceguvernérů České národní banky. Soudci v řečeném odlišném stanovisku mimo jiné konstatovali, že

„příkaz kontrasignace lze z Ústavy dovodit, a případná odchylná ústavní zvyklost, jež by byla vyústěním řady jmenovacích aktů bez kontrasignace, by tak musela být zvyklostí contra constitutionem. Ani takovou eventualitu nelze a priori vyloučit, neboť ústavní obyčej (zvyklost) může být normou ústavního práva způsobitou derogovat zásadně kterékoli psané ústavní pravidlo.“⁴⁰

Sami disentuující soudci nakonec konstatovali, že takovýto ústavní obyčej *contra constitutionem* se v otázce jmenování guvernéra a viceguvernérů České národní banky nevytvořil, neboť nebyly dostatečně naplněny požadavky dlouhodobosti (*usus longaevus*) ani přesvědčení o právní závaznosti (*opinio neccessitatis*). K tomu pouze v kontextu výše uvedeného dodáváme, že tím spíše v tomto případě nemohl být naplněn požadavek přesvědčenosti o potřebě chránit materiální ohnisko ústavy před ustanovením ústavního pořádku, které se s ním dostalo do rozporu.

Tento ojedinělý výskyt (alespoň potenciálně možného) ústavního obyčeje, inspirovaný nejspíše pojetím obyčejů v mezinárodním právu veřejném,⁴¹ se nicméně v judikatuře Ústavního soudu neprosadil a ústavní normotvorba tak v České republice zůstává (dle našeho názoru správně) výlučně v rukou Parlamentu. Tento závěr pak podporuje i analýza odborné literatury a dat získaných polostrukturovanými rozhovory. Přestože někteří

³⁸ Při ústní prezentaci našeho článku na výjezdním zasedání kateder ústavního práva v červnu 2023 tento hypotetický případ vzbudil velmi vzrušenou diskusi a jeden z účastníků nám doporučil, že by bylo možná vhodnější jej buď nahradit nějakým jiným, jenž by byl realističtější, anebo jej vypustit bez náhrady a nezatemňovat obecnou myšlenku konkrétním příkladem, který může zbytečně odvádět pozornost k podružnostem. Snažili jsme se proto přijít s jiným příkladem a zvažovali několik alternativ, přesto se nám po zralé úvaze z těch, které jsme dokázali vymyslet, stále jeví právě tento příklad jako nejpříležitavější ilustrace našeho přemýšlení, o kterou bychom čtenáře nechtěli ochudit. Budeme ale vděční, pokud někdo přijde s lepším.

³⁹ Ústavní soud zde konstatoval, že „pramenem práva obecně, jakož i pramenem práva ústavního, a to i v systému psané-ho práva, jsou rovněž základní právní principy a zvyklosti“. Jelikož soud mluvil o „zvyklostech“, jež jsou zároveň pramenem ústavního práva, z funkcionálního hlediska tak spíše naznačil možnost využití konstruktu ústavního obyčeje. Soud však nakonec ke svému rozhodnutí tento konstrukt vůbec nepotřeboval a celou otázku vyřešil především prostřednictvím využití ústavních principů (viz nález Ústavního soudu ze dne 17. 12. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 33/97).

⁴⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 6. 2001, sp. zn. Pl. ÚS 14/01, odlišné stanovisko soudců Güttlera, Holečka, Janů, Kesslera a Malenovského.

⁴¹ ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 123–136.

autoři⁴² a respondent č. 2⁴³ konstrukt ústavního obyčeje teoreticky popisují, většina z nich jeho existenci spíše problematizuje. Filip pak existenci tohoto konstruktů v českém ústavním právu explicitně odmítá, když konstatuje, že obyčeje ani zvyklosti nejsou pramenem práva.⁴⁴ Výjimku v tomto ohledu představuje Syllová, jež možnost existence obyčejů, jež by byly *contra constitutionem*, připouští jako doposud nevyřešenou otázku.⁴⁵

2.2 Ustálená praxe relevantní pro výklad ústavy (ustálená ústavní praxe)

Druhým, a z hlediska fungování systému psaného (kodifikovaného) ústavního práva podstatně méně problematickým konstruktem je ustálená ústavní praxe, která má v ústavním systému funkci *interpretační a argumentační*.⁴⁶

Z této funkce můžeme dovodit, že ustálenou ústavní praxi nelze na rozdíl od obyčeje považovat za svébytný pramen ústavního práva, neboť nenese žádnou novou ústavněprávní normu. Proto ani nemůže stávající ústavněprávní normy měnit či s nimi být v rozporu. Na stranu druhou však není bez normativní relevance, neboť jsou jejím prostřednictvím normy obsažené v ustanoveních psaného ústavního práva (závažně) interpretovány či – v případech mezer v ústavním právu – dokonce dotvářeny.⁴⁷ Lze si tedy představit ustálenou ústavní praxi nejen *secundum et intra constitutionem*, ale v omezené míře také *praeter constitutionem*. Naproti tomu je jednoznačné, že *contra constitutionem* být nesmí; *contra legem* však ano. Pokud se zákon či jeho jednotlivá ustanovení dostanou do rozporu s ustanovením ústavního pořádku tak, jak je vykládáno prostřednictvím ustálené ústavní praxe, musí být coby protiústavní zrušeny. Odtud můžeme dovodit, že z hlediska funkcionální analýzy se jedná o konstrukt *střední normativní síly*.

Z navázanosti ustálené ústavní praxe na ustanovení psaného ústavního práva, která jsou jejím prostřednictvím interpretována či dokonce dotvářena, pak vyplývá, že obdobně jako ústavní principy je i ona aplikovatelná v ústavněprávní argumentaci pouze nepřímou, tedy právě skrze ona přímo aplikovatelná ustanovení psaného ústavního práva, která pomocí nich interpretujeme či dotváříme, což funkcionálně odpovídá *střední aplikovatelnosti před soudem*. Podle některých autorů jsou ostatně ustálená praxe a principy v zásadě jedno a totéž, neboť se liší pouze co do zdroje jejich poznání. V případě ustálené praxe odvozujeme interpretaci ze zkušenosti (tedy empiricky), zatímco v případě principů z jejich logiky, smyslu a účelu (tedy racionalisticky).⁴⁸

Užívání tohoto konstruktů není proto z funkcionálního hlediska nijak problematické, ba naopak je žádoucí, či dokonce nezbytné. V porovnání s interpretací a dotvářením ústavního práva prostřednictvím racionalistické dedukce vycházející z obecných principů či hodnot totiž induktivní empirický přístup spočívající v historické analýze předchozího

⁴² Viz např. GERLOCH, A. *Teorie práva*, s. 87–88; KYSELA, J. *Ústavní principy, ústavní konvence a ústavní inženýrství*, s. 135.

⁴³ Daný respondent v tomto ohledu rozlišuje všechny tři námi identifikované konstrukty (byť jinou terminologií), když podotýká, že „pojem ústavní zvyklost nebývá na rozdíl od zahraničí dostatečně odlišen od pojmů ústavní obyčej na straně jedné (jako jevu s mnohem vyšší normativní intenzitou) a ústavní praxe na straně druhé (jako jevu s mnohem menší nebo nulovou normativní intenzitou)“.

⁴⁴ FILIP, J. *Ústavní právo České republiky 1. Základní pojmy a instituty Ústavní základy ČR*, s. 57, 262–263.

⁴⁵ SYLLOVÁ, J. Čl. 9 [Změna Ústavy], s. 68–69.

⁴⁶ BAILEY, D. *Settled Practice in Statutory Interpretation*. *The Cambridge Law Journal*. 2022, Vol. 81, No. 1, s. 28–49.

⁴⁷ Srov. MELZER, F. *Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace*. Praha: C. H. Beck, 2010, zejména s. 210–218.

⁴⁸ Viz např. HEARD, A. *Canadian Constitutional Conventions: The Marriage of Law and Politics*.

chování (ve vztahu k požadavku *usus longaevus*) a sociálně-psychologické analýze aktuálního přesvědčení (ve vztahu k *opinio necessitatis*) ústavních aktérů podléhá podstatně nižší míře subjektivity. Jinými slovy, dosavadní ustálená pravidla chování jsou objektivně zjištělná a analyzovatelná, kdežto význam a obsah abstraktních principů a hodnot je z podstaty věci ovlivněn subjektivními morálními, politickými či ideologickými východisky konkrétního interpreta.⁴⁹ Častější využívání ustálené ústavní praxe tak v porovnání s obecnými principy slibuje vyšší míru právní jistoty a předvídatelnosti ústavního práva. Platnost tohoto tvrzení však předpokládá, že soudy ve své judikatuře stanoví jasně a dostatečně určitě potřebnou míru naplnění obou požadavků pro vytvoření ustálené ústavní praxe, kterou budou následně při práci s tímto konstruktem konzistentně uplatňovat.⁵⁰

Zdůrazněním této výhody ustálené ústavní praxe však nijak nehodláme snižovat důležitost principů pro hodnotové ukotvení ústavního systému a efektivní ochranu právního státu v jeho materiálním pojetí.⁵¹ Zdá se totiž, že ustálená praxe a principy mohou v rámci ústavněprávní argumentace vedle sebe zdárně koexistovat a vzájemně se doplňovat. V případě konfliktu mezi ustálenou praxí a principy pak mohou principy sloužit jako velmi užitečný korektiv. Ostatně, Jennings doplnil dva základní požadavky pro vznik tohoto konstruktů (tj. *usus longaevus* a *opinio necessitatis*) o třetí, kterým je právě soulad s (v daném ústavním systému) vůdčími principy a hodnotami.⁵² Odtud také naše výše uvedené tvrzení, že ustálená ústavní praxe může být *praeter constitutionem* pouze v omezené míře. Ve chvíli, kdy prostřednictvím ustálené ústavní praxe psané ústavní právo extenzivně interpretujeme či dokonce dotváříme, musíme tak činit v souladu s řečenými stěžejními ústavními principy a hodnotami. Ani dlouhodobá praxe ústavních aktérů tedy nebude fixovat takový výklad ústavního pořádku, který by odporoval stěžejním ústavním principům a hodnotám, a to už proto, že nikdy nešlo o možný (plausibilní) výklad.

Můžeme tedy shrnout, že ustálená ústavní praxe je co do své použitelnosti limitována dvěma způsoby. Zaprvé, jelikož ustálená ústavní praxe ústavní normy nevytváří ani nemění, nýbrž pouze dotváří či slouží k jejich interpretaci, je její obsahová šíře omezena obsahem ustanovení psaného ústavního práva, které pomocí ní interpretujeme, či rozsahem mezery v ústavním právu, kterou se oním dotvořením stávajících ustanovení snažíme překlenout. Zadruhé, při oné interpretaci či dotváření ústavního práva se ustálená ústavní praxe nikdy nesmí dostat do rozporu s materiálním ohniskem ústavy.⁵³ Právě řečené z funkcionální hlediska značí *střední obsahovou šíři* tohoto konstruktů.

⁴⁹ HORÁK, F. *Střet hodnot. Funkcionální analýza konstruktů rovnosti, svobody, spravedlnosti a důstojnosti v ústavněprávní argumentaci*, s. 9–13.

⁵⁰ V tomto ohledu jim teorie nabízí celou řadu možností. Srov. KINDLOVÁ, M. *Ústavní zvyklosti jako součást ústavy (komparace commonwealthského přístupu a judikatury Ústavního soudu ČR)*, s. 307–308. Podstatné je, aby si soudy zvolily a této volby se *pro futuro* držely.

⁵¹ K tomu srov. náleží Ústavního soudu ze dne 21. 12. 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93.

⁵² JENNINGS, I. *The Law and the Constitution*, s. 130–132.

⁵³ Ústavní soud ve své judikatuře zpravidla materiální ohnisko ústavy ztotožňuje s podstatnými náležitostmi demokratického právního státu (čl. 9 odst. 2); viz např. náleží sp. zn. Pl. ÚS 27/09. V předchozí části textu jsme tak pro zjednodušení činili také, nelze však přehlédnout, že ve skutečnosti může jít o dva samostatné pojmy, které se jen obsahově překrývají. Hájitelným je také pojetí, podle něhož do materiálního ohniska naší ústavy nepatří jen podstatné náležitosti (v zásadě všech) demokratických právních států, ale i základní principy, na nichž naše dnešní ústava stojí, jako je například republikánská forma státu či parlamentní forma vlády. Nechceme už tak dosti dlouhý článek zatěžovat odbočkou k jinému tématu, ale pro pořádek cítíme potřebu upozornit na tuto dichotomii. A ponecháváme jako otevřenou otázku, zda jsou limitem ustálené ústavní praxe skutečně jen podstatné náležitosti demokratického právního státu, nebo i tento širší obsah materiálního ohniska.

Konstrukt ustálené ústavní praxe se pod různými označeními vyskytuje v české odborné literatuře poměrně často. Pracují s ním například Kindlová,⁵⁴ Kysela,⁵⁵ Gerloch⁵⁶ či Sylová.⁵⁷ Zároveň jsme jej identifikovali u tří respondentů polostrukturovaných rozhovorů. Nejspíše nejexplicitněji tento konstrukt preferuje respondent č. 7, který uvedl, že „ústavní zvyklost prima facie slouží jako interpretační pravidlo pro překlenutí mezer v ústavě, případně i pro sjednocení interpretační a aplikační praxe těch ústavních pravidel, která by umožňovala více výkladových variant.“ Velmi explicitní byl v tomto ohledu rovněž respondent č. 6, který konstatoval, že „závažnost [právní normy] vyplývá z textu ústavního pořádku, přičemž už jej lze vykládat jen jediným možným způsobem, a to je ten v souladu s ústavní zvyklostí.“

Využití konstrukt ustálené ústavní praxe, stejně jako jeho vztah k ústavním principům a hodnotám, lze dále demonstrovat prostřednictvím dvou příkladů, v nichž české soudy ustálenou praxi využily právě vedle řady dalších argumentů opřených o principy a hodnoty. Tím prvním je již zmíněný náleží Ústavního soudu k otázce kontrasignace rozhodnutí prezidenta republiky o jmenování guvernéra České národní banky,⁵⁸ tentokrát však jeho většinové stanovisko. Soud v něm, kloně se na stranu prezidenta republiky, využívá hned několika principů a hodnot. Mluví například o principech přiměřenosti právní úpravy a právní jistoty či o hodnotě nezávislosti České národní banky, která by mohla být ohrožena, pokud by do jmenování guvernéra či viceguvernéru mohla zasahovat vláda, a nikoli výlučně „nadstranický prezident“. O subjektivitě argumentace založené na principech či hodnotách pak svědčí i fakt, že požadavky plynoucí z nezávislosti České národní banky vyložili soudci Güttler, Holeček, Janů, Kessler a Malenovský ve svém výše zmíněném odlišném stanovisku právě opačně.⁵⁹ Dle jejich názoru totiž prezident vůbec nemusí být nadstranický, a tudíž dostatečně garantovat nezávislost České národní banky. Jsou naopak přesvědčeni, že nezávislost bude nejlépe garantována, když se na jmenování bude podílet vícero ústavních orgánů, jež se budou při tomto aktu vzájemně kontrolovat a omezovat tak případnou libovůli kteréhokoliv z nich.

Vedle těchto na principech a hodnotách založených argumentů pak většina pléna pracuje i s ustálenou ústavní praxí, když konstatuje, že

„právní názor, že čl. 62 Ústavy vyjadřuje právo prezidenta republiky jmenovat bez kontrasignace všechny členy Bankovní rady, byl respektován a praktikován od roku 1993 nepřetržitě až do debat o novele zákona o ČNB v roce 2000. Tato interpretace byla tak potvrzována i postupně se vyvinuvší ústavní zvyklostí. Je známo, že ústavní zvyklostí, konvence, mají v ústavním státě velký význam právě tím, že komponují ústavu do funkčního celku a zaplňují prostor mezi strohým vyjádřením ústavních principů a institucí a variabilitou ústavních situací. V demokratickém právním státě je sotva představitelné, aby interpretace ústavy a jí odpovídající ústavní zvyklosti, respektované a nenapadené po celou dobu od vzniku Ústavy, byly účelovou dezinterpretací ústavy zpochybněny a s nimi i celá dosavadní praxe včetně řady rozhodnutí, jež nebyla dosud nikdy napadena.“

⁵⁴ KINDLOVÁ, M. *Ústavní zvyklosti jako součást ústavy (komparace commonwealthského přístupu a judikatury Ústavního soudu ČR)*, s. 310–315.

⁵⁵ KYSELA, J. *Ústavní principy, ústavní konvence a ústavní inženýrství*, s. 134–136.

⁵⁶ GERLOCH, A. *Teorie práva*, s. 87–88.

⁵⁷ SYLOVÁ, J. *Čl. 9 [Změna Ústavy]*, s. 68–69.

⁵⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 6. 2001, sp. zn. Pl. ÚS 14/01.

⁵⁹ *Ibidem*, odlišné stanovisko soudců Güttlera, Holečka, Janů, Kesslera a Malenovského.

Z funkcionálního hlediska jde o ustálenou ústavní praxi zejména z toho důvodu, že ji soud (respektive většina pléna) nechce využít jako samostatný pramen práva, který vytváří novou ústavní normu či mění normy obsažené v ustanoveních Ústavy, nýbrž jako nástroj, s jehož pomocí (pouze) závazně interpretuje ustanovení čl. 62 písm. k).

Problémem tohoto nálezu nicméně je, že většina pléna nevyužila příležitost jednoznačně a dostatečně určitě stanovit do budoucna aplikovatelná kritéria pro ověření existence ustálené ústavní praxe (tj. *usus longaevus* a *opinio necessitatis*). Právě naopak se v nálezu dočteme, že „*podstatné na této skutečnosti není však ověřování, do jaké míry jsou naplněny formální náležitosti ‚ústavní zvyklosti‘ [...]*“. Namísto empiricky zjistitelného konstruktů, který má potenciál do ústavněprávní argumentace vnést tolik potřebnou objektivitu, tak většina pléna nakonec bohužel využila jen další do značné míry subjektivní argument, o čemž svědčí i fakt, že samotná existence většinou pléna deklarované ustálené ústavní praxe byla zpochybněna či přinejmenším intenzivně diskutována oběma odlišnými stanovisky.⁶⁰ Jsme tedy přesvědčeni, že přestože většina pléna v tomto nálezu využila z funkcionálního hlediska jednoznačně konstrukt ustálené ústavní praxe, jeho skutečný potenciál bohužel zůstal nenaplněn.

Druhý příklad využití ustálené ústavní praxe pak můžeme pozorovat v rozsudku Nejvyššího správního soudu sp. zn. 4 Ans 9/2007 – 197,⁶¹ v němž soud konstatoval, že o kandidátech na jmenování soudcem vyjmenovaných v usnesení, kterým vláda doporučuje svému předsedovi, aby spolupodepsal rozhodnutí prezidenta republiky o jejich jmenování, je prezident republiky povinen řádně (tj. mimo jiné s dostatečným odůvodněním) a včas rozhodnout. I v tomto případě využil soud ke své argumentaci vedle řady principů (kupř. princip striktní zákonnosti, zákaz libovůle či princip odpovědnosti vlády za kontrahované akty prezidenta republiky) i ustálenou ústavní praxi, jejímž obsahem by v tomto případě měla být ona řádně a včas realizovaná „*reakce prezidenta republiky na podnět ministra spravedlnosti, od druhé poloviny devadesátých let minulého století pak na podnět vlády, kterým je předložen soubor kandidátů do funkcí soudců spolu s doprovodnými podklady*.“

Z funkcionálního hlediska se jedná o ustálenou ústavní praxi zejména proto, že soud nejprve explicitně odkazuje na již citovanou a analyzovanou pasáž většinového stanoviska v nálezu Pl.ÚS 14/01, a dále konstatuje, že „*zformovaná ústavní zvyklost jednak v politickém smyslu váže ústavní aktéry, jednak slouží jako výkladové vodítko pro interpretaci Ústavy Ústavním soudem a soudy obecnými*.“ Opět se tak jedná spíše o nástroj (závazné) interpretace ustanovení čl. 63 odst. 1 písm. i) a odst. 3 a 4 Ústavy než o pramen práva vytvářející nové či přetvářející stávající ústavní normy.

Jiným příkladem, kde se nám jeví využití ustálené ústavní praxe velmi účelným, je řešení otázky, zda demise předsedy vlády automaticky znamená demisi celé vlády, nebo nikoliv. V minulosti se o tom v doktríně vedla polemika, kterou lze zjednodušeně vyjádřit jako spor mezi „pražskou školou“, která po vzoru prof. Pavlíčka odpovídá, že ano, a „brněnskou školou“, která následuje opačný názor prof. Filipa. Patříme k pražskému táboru, zároveň ale uznáváme hájitelnost opačného výkladu, pro který byly rovněž sneseny nikoliv

⁶⁰ Ibidem, odlišné stanovisko soudců Güttlera, Holečka, Janů, Kesslera a Malenovského a odlišné stanovisko soudců Holländera a Jurky.

⁶¹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 5. 2008, sp. zn. 4 Ans 9/2007-197.

bezvýznamné argumenty.⁶² Jde však o hájitelnost minulou: vzhledem k tomu, že se během posledních 25 let vytvořila jednoznačná ustálená ústavní praxe, která odpovídá prvnímu z uvedených výkladů, je tím druhý původně možný výklad vyloučen.

2.3 Ústavní zvyklost

Třetím funkcionálně vymezeným konstruktem je ústavní zvyklost. Tu lze ve shodě s tradičním britským pojetím⁶³ definovat jako ustálené pravidlo chování ústavních orgánů, jehož dodržování se očekává, přestože za jeho porušení nenásleduje právní sankce, nýbrž pouze sankce politického charakteru či nesouhlas veřejného mínění. Tento konstrukt se tedy pohybuje někde na pomezí mezi právní a politickou rovinou ústavního systému. Základní funkci tohoto konstruktů v rámci ústavního systému proto definujeme jako *prevenci a moderaci konfliktů* mezi ústavními aktéry. Ústavní zvyklost tak funguje jako mazání, pomocí kterého bráníme tomu, aby se soukolí ústavního systému zadržovalo.

Vzhledem k výše uvedenému můžeme konstatovat, že ústavní zvyklosti nejenže nevytvářejí nové ani nemění stávající ústavněprávní normy, ale neslouží ani k jejich interpretaci či dotváření. Zároveň platí, že ústavní zvyklosti nemohou „přebít“ ani ustanovení běžného zákona. Pakliže se zákonodárce rozhodne vtělit do zákona nově právní pravidlo, které bude v rozporu s dosavadní ústavní zvyklostí, ústavní zvyklost před soudem neobstojí a chování v souladu s takovouto zvyklostí by mělo být soudem stále odmítnuto coby protiprávní (tedy v rozporu s nově vzniknuvší zákonnou normou). Z toho vyplývá, že *normativní síla* ústavních zvyklostí je v právním systému *malá až žádná*.

Na tomto místě je ovšem třeba připomenout, že vedle práva existují i jiné normativní systémy. Skutečnost, že ústavní zvyklosti nejsou závazné a vynutitelné právně, tak neznamená, že by byly neúčinné; ba naopak, lze si představit, že jsou vynucovány ještě mnohem efektivněji, než kdyby byly právně závazné. Klasickou ilustraci poskytuje slavná Sofoklova tragédie Antigona, kde jde dokonce o přímou kolizi mezi právním zákazem a mimoprávním příkazem.⁶⁴ Antigona se rozhodne porušit královský zákon, který zakazuje pohřbit jejího bratra, protože to považuje za svou povinnost plynoucí z náboženských zákonů a tradic. Řídí se vyššími principy, které jí diktuji její rodinné vazby a závazky, a považuje je za důležitější – pro sebe závaznější – než právní předpisy vydané králem.⁶⁵

⁶² Srov. jejich přehled v ANTOŠ, M. Demise předsedy vlády = demise vlády? V Čechách (spíše) ano, na Moravě (možná) ne. In: BENÁK, J. – FILIP, J. – ŠIMÍČEK, V. (eds). *Poceta Janu Svatoňovi k 70. narozeninám*. Brno: Masarykova univerzita, 2022, s. 209–231.

⁶³ K tomu viz DICEY, A. V. *Lectures Introductory to the Study of the Law of the Constitution*. Pro podrobnosti srov. KINDLOVÁ, M. *Ústavní zvyklosti jako součást ústavy (komparace commonwealthského přístupu a judikatury Ústavního soudu ČR)*.

⁶⁴ SOFOKLES. *Antigona*. Praha: Orbis, 1965.

⁶⁵ Na základě diskuse při ústní prezentaci tohoto příspěvku na již zmíněném výjezdním zasedání kateder ústavního práva jsme objevili i poněkud novější případ, kdy v kolizi mezi jasným právním pravidlem a nepsaným mimoprávním pravidlem jednoznačně vítězí to druhé. Podle § 54 odst. 9 zákona č. 90/1995 Sb., o jednacím řádu Poslanecké sněmovny, „[p]ředseda poslaneckého klubu a předsedající mohou navrhnout přerušení schůze Sněmovny. O takovém návrhu rozhodne Sněmovna bez rozpravy.“ V praxi se však velmi důsledně uznává „právo“ poslaneckého klubu na přerušování schůze za účelem jeho porady, a to v délce až dvou hodin během každého jednacího dne, přičemž k přerušování schůze dochází čistě na základě žádosti (s využitím § 62 jednacího řádu, podle něhož „[o]pustí-li předsedající předsednický stůl, je schůze přerušena“), aniž by o něm Poslanecká sněmovna hlasovala. Tato praxe trvá už desítky let a výjimky jsou jen mimořádně řídké, protože v úhrnu je dlouhodobě výhodná pro všechny relevantní aktéry, což vede k jejímu dodržování i v situacích, kdy pro někoho (zpravidla aktuální vládní většinu) zrovna výhodná není. Původní právní pravidlo zakotvené

Dále, jelikož ústavní zvyklost nevytváří právní povinnost, je logické, že nemůže sloužit jako přímý právní argument před soudem. Lze si nicméně představit, že pokud zvyklost není v rozporu s žádnou ústavní ani zákonnou normou, mohou ji soudy vzít v potaz za účelem dokreslení kontextu konkrétní ústavní situace, o níž mají v jednotlivých případech rozhodovat. To z funkcionálního hlediska značí *malou až žádnou aplikovatelnost před soudem*.

Na stranu druhou se mohou tato ustálená pravidla chování týkat celé řady situací, jež sice mohou, ale také nemusí být ústavodárcem či zákonodárcem předpokládány. V tomto ohledu mohou jít ústavní zvyklosti i dalece za či nad rámec psaných ustanovení ústavy nebo zákonů. Jejich *obsahová šíře je tedy velká*; omezena je jen obecným znakem nepsaných pravidel ústavního systému, kterým je dostatečná míra relevance pro ústavní systém.

Příkladem ústavních zvyklostí v České republice může být, že nově jmenovaná vláda předstupující před Poslaneckou sněmovnou s žádostí o důvěru představuje při této příležitosti i relativně podrobné programové prohlášení. Takovýto požadavek jde za rámec psané současné⁶⁶ ústavní i zákonné úpravy (obsahová šíře), ale ústavní právo závazně nemění ani nedotváří (normativní síla), neboť splnění této povinnosti není soudně vymahatelné (aplikovatelnost před soudem). Přesto je pravděpodobné, že pokud by vláda programové prohlášení nepředložila, čelila by zvýšené kritice opozice i veřejnosti a přinejmenším menšinové vládě by to ztížilo snahu přesvědčit potřebnou většinu přítomných poslanců a získat tak důvěru. Programové prohlášení tak může být vnímáno jako nástroj umožňující snadnější komunikaci mezi vládou žádající o důvěru a Poslaneckou sněmovnou, ale také nástroj kontroly ze strany Poslanecké sněmovny, zda vláda následně své programové prohlášení dodržuje. Za nedodržení tohoto pravidla chování pak může být uplatněna politická sankce v podobě odepření důvěry.

Konstrukt ústavní zvyklosti pak z české odborné literatury akcentují Klíma⁶⁷ a s určitými výhradami i Filip, který konstatuje, že obyčeje ani zvyklosti nejsou prameny práva a k jejich případné judikovatelnosti se nijak nevyjadřuje, z čehož můžeme dovodit, že ji spíše nepřipouští.⁶⁸ Tento konstrukt pak identifikovali tři z respondentů polostrukturovaných rozhovorů. Nejspíše nejlepším příkladem je pak vyjádření respondenta č. 8, který v odpovědi na otázku, zdali v České republice existují ústavní zvyklosti, odpověděl, že „*zde jsou ustálené postupy a praxe, ale tyto nejsou ústavními zvyklostmi v pravém slova smyslu, protože nejsou závazné.*“ Přestože tedy respondent používá jiné názvosloví než to,

v jednacím řádu tím však nijak modifikováno nebylo a stále platí. O ústavní zvyklost však podle našeho názoru nejde, protože nenaplnuje potřebný znak dostatečné míry relevance pro fungování ústavního systému: nanejvýš bychom mohli hovořit o parlamentní zvyklosti. Srov. též WINTR, J. *Proměny parlamentní kultury*. Praha: Auditorium, 2021.

⁶⁶ Československá ústavní listina z roku 1920 vycházela z principu negativního parlamentarismu a nově jmenovaná vláda tak neměla povinnost žádat o důvěru (mohla jí však být vyslovena nedůvěra), proto ústavní text neřešil ani otázku programového prohlášení. Naopak ústavy z let 1948 a 1960 i ústavní zákon o československé federaci výslovně požadovaly, aby vláda po svém jmenování předstoupila před Národní (později Federální) shromáždění a požádala o důvěru, přičemž mu měla předložit svůj program (srov. § 82 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, a čl. 69 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci), respektive programové prohlášení (srov. čl. 44 ústavního zákona č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky). Současné znění čl. 68 odst. 3 Ústavy České republiky žádá, aby vláda po svém jmenování „předstoupila“ před Poslaneckou sněmovnu a požádala ji o důvěru, povinnost předložit program či programové prohlášení jí však neukládá.

⁶⁷ KLÍMA, K. *Ústavní právo*, s. 80.

⁶⁸ FILIP, J. *Ústavní právo České republiky 1. Základní pojmy a instituty Ústavní základy ČR*, s. 57, 262–263.

jež jsme zvolili my, za charakteristický znak tohoto konstruktů považuje právě absenci právní závaznosti.

Jelikož nepovažujeme ústavní zvyklosti za aplikovatelné (coby právní argument) před soudem, hledá se jejich příklad v judikatuře poměrně složitě. Přesto však lze poukázat kupříkladu na náleží Ústavního soudu, který se týkal pravomoci prezidenta republiky jmenovat (druhého) místopředsedu Nejvyššího soudu.⁶⁹ Předsedkyně Nejvyššího soudu se domáhala zrušení rozhodnutí prezidenta republiky, kterým byl Jaroslav Bureš jmenován (druhým) místopředsedou Nejvyššího soudu. Argumentovala mimo jiné tím, že přestože Ústava mluví o místopředsedech Nejvyššího soudu (tj. v množném čísle),⁷⁰ tehdejší § 15 zákona o soudech a soudcích počítal pouze s jedním místopředsedou, což bylo doposud respektováno, čímž došlo k utvoření ústavní zvyklosti.

Řečená „ústavní zvyklost“ by nicméně byla v evidentním rozporu s textem Ústavy (tj. *contra constitutionem*). Přestože tedy většina pléna dala navrhovatelce za pravdu, rozhodla tak na základě jiných argumentů, zejména pak principů dělby moci a nezávislosti soudnictví, a argumentaci ústavní zvyklosti se naopak zcela vyhnula, což považujeme v tomto případě za správné.

Co je ovšem pro účely naší analýzy klíčové, je argumentace soudce Rychetského v jeho odlišném stanovisku, kde mimo jiné konstatuje, že

„navrhovatelka přitom nezpochybňovala pravomoc prezidenta republiky k vydání takového rozhodnutí a namítala pouze „prolomení ústavní zvyklosti“ [...], a porušení zákona č. 6/2002 Sb. [...] Předsedkyně Nejvyššího soudu tedy netvrdila a ani nedoložila existenci sporu dvou státních orgánů o rozsah jejich kompetencí (kompetenčního sporu), ale pouze pod předstíranou záminkou kompetenčního sporu dvou státních orgánů ve skutečnosti požadovala, aby Ústavní soud přezkoumával ústavní akt vydaný prezidentem republiky podle čl. 62 Ústavy z hlediska „dodržování ústavních zvyklostí“ a posuzoval i jeho zákonnost z hlediska souladu s podústavním právem. To je ovšem kompetence, která nebyla Ústavou Ústavnímu soudu svěřena.“⁷¹

Soudce Rychetský tak explicitně říká, že Ústavnímu soudu nebyla svěřena kompetence posuzovat soulad aktů prezidenta s ústavní zvyklostí. V jeho vidění tedy není tento konstrukt před soudem přímo ani nepřímo aplikovatelný a povinnosti plynoucí z ústavní zvyklosti nejsou soudně vymahatelné a sankcionovatelné. Z funkcionálního hlediska tedy takováto charakteristika přesně odpovídá konstruktů ústavní zvyklosti, jak s ním pracujeme v tomto článku.

Závěr

Prostřednictvím naší provedené funkcionální analýzy jsme identifikovali tři samostatné konstrukty, konkrétně ústavní obyčej, ustálenou ústavní praxi a ústavní zvyklost. Všechny tyto konstrukty můžeme společně pojmenovat jako nepsaná pravidla v ústavním systému a definovat jako ustálená pravidla chování utvořená v důsledku dlouhodobého a opakovaného užívání (*usus longaevus*), jež vyvolává přesvědčení relevantních ústavních

⁶⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 12. 9. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 87/06.

⁷⁰ Čl. 62 písm. f) Ústavy České republiky.

⁷¹ Nález Ústavního soudu ze dne 12. 9. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 87/06, odlišné stanovisko soudce Rychetského.

aktérů o potřebě jejich následování *pro futuro* (*opinio necessitatis*), která, přestože nejsou explicitně předepsána žádným ustanovením psaného ústavního práva, disponují na rozdíl od ústavních tradic dostatečnou mírou relevance pro fungování ústavního systému. Přes tuto společnou definici nám však funkcionální analýza ukazuje, že každý z těchto konstruktů hraje v ústavním systému jinou roli, z níž vyplývají charakteristické znaky, které fungování každého z těchto konstruktů v českém prostředí nejen popisují, ale také do určité míry omezují. Tyto charakteristické znaky jsme vyjádřili prostřednictvím tří proměnných, a to normativní síly, obsahové šíře a aplikovatelnosti před soudem. Výsledky provedené funkcionální analýzy shrnuje Tabulka 1. Tu jsme dále doplnili i o vybrané konkrétní příklady výskytu každého ze zkoumaných konstruktů v současném českém ústavním systému.

Tabulka 1: Výsledky funkcionální analýzy konstruktů ústavního obyčeje, ustálené ústavní praxe a ústavní zvyklosti

Konstrukt	Ústavní obyčej	Ustálená ústavní praxe	Ústavní zvyklost
Funkce v ústavním systému	normotvorná	interpretační, argumentační	preventivní, moderační
Normativní síla	velká	střední	malá/žádná
Obsahová šíře	malá	střední	velká
Aplikovatelnost před soudem	velká	střední	malá/žádná
Příklady	Doposud žádný	<ul style="list-style-type: none"> - Demisi předsedy vlády se rozumí demise celé vlády - Absence podpisu prezidenta pod zákonem není na újmu jeho platnosti a účinnosti - Guvernér a viceguvernéri ČNB jsou jmenováni bez kontrasignace 	<ul style="list-style-type: none"> - Vláda žádající o důvěru předstupuje před Poslaneckou sněmovnou s programovým prohlášením - Předseda vlády kontrasignuje prezidentovi všechna rozhodnutí o propůjčení a udělení státních vyznamenání

Ústavní obyčej mají funkci normotvornou, neboť jejich prostřednictvím dochází k vytváření nových či změně dosavadních ústavněprávních norem. Jejich existenci proto považujeme v systému psaného (kodifikovaného) ústavního práva za problematickou z hlediska přehlednosti a předvídatelnosti ústavního práva, dělby moci a také demokratického deficitu. Proto by také jejich silné charakteristické znaky (tedy velká normativní síla a přímá aplikovatelnost před soudem) měly být kompenzovány velmi úzkou obsahovou šíří. *Ustálená praxe relevantní pro výklad ústavy* pak zastává funkci interpretační a argumentační, protože slouží jako nástroj k výkladu a případně i dotváření psaného ústavního práva. Vyváženost tohoto konstruktů vyplývá především z faktu, že všechny tři jeho charakteristické znaky lze označit za středně silné. Konečně *ústavní zvyklosti* zastávají pro svou schopnost podporovat hladký a efektivní průběh ústavních procesů a nabízet snadnější řešení konfliktních situací, při nichž by jinak hrozilo zaseknutí ústavního systému, funkci preventivní a moderační. Jejich silným charakteristickým znakem je obsahová šíře, neboť jsou aplikovatelné na velmi široké spektrum ústavních situací, aniž by se musely jakkoli opírat o konkrétní ustanovení psaného ústavního práva. Tento silný znak je nicméně kompenzován malou až žádnou normativní silou a aplikovatelností před soudem. Využívání posledních dvou jmenovaných konstruktů považujeme (nejen) v systému psaného (kodifikovaného) ústavního práva za zcela legitimní, žádoucí, ba dokonce v některých situacích nepostradatelné.

Jsme přesvědčeni, že funkcionální přístup, který jsme aplikovali, a výsledky, k nimž jsme díky tomuto přístupu došli, mohou pomoci překlenout dosavadní nejistotu obklopující postavení a roli nepsaných pravidel v české doktríně a judikatuře. Tato nejistota (či vzájemné nepochopení) se netýká jen otázky názvosloví, ale rovněž podstatně důležitější otázky obsahové a významové. Jinými slovy, tvrdíme, že judikatura i doktrína ústavního práva doposud používá rozmanitých slov pro označování nikoli jednoho, ale hned tří konstruktů, z čehož plynou i spory o jejich obsah a postavení v právu, jakož i riziko jejich zaměňování či hybridizace.⁷²

„*Copak je po jméně? Co růží zvou, i zváno jinak vonělo by stejně,*“⁷³ říká klasik ústy Julie Kapuletové. Kdybychom se uměli vyjádřit se stejnou elegancí a stručností, mohl být tento článek podstatně kratší. Snad se nám ale i tak podařilo vysvětlit, proč nám naopak na jménech záleží: co voní jinak, nemělo by být zváno stejně.

⁷² K hybridizaci právních konstruktů a jejím nežádoucím dopadům na kvalitu, přesvědčivost, racionalitu a předvídatelnost právní argumentace viz HORÁK, F. *Střet hodnot. Funkcionální analýza konstruktů rovnosti, svobody, spravedlnosti a důstojnosti v ústavněprávní argumentaci*.

⁷³ SHAKESPEARE, W. *Romeo a Julie*. Praha: Mladá fronta, 1985, s. 38–39.

Přípravné jednání dle ust. § 114c o. s. ř. – nezbytná součást občanského soudního řádu?

Julie-Karolína Čapková*

Abstrakt: Článek se zabývá otázkou zákonné úpravy přípravného jednání a jeho praktického využití vzhledem k datům o počtu nařízených přípravných jednání za minulý rok na vybraných okresních soudech. Jeho cílem je zamyšlení nad tím, zda je tento institut ze strany soudců neprávem přehlížen, nebo jsou jeho pravidla nastavena tak, že je v praxi obtížně využitelný, či je vskutku zbytečný. Článek se primárně zaměřuje na otázku doručování předvolání k přípravnému jednání, možnosti vydání rozsudku pro uznání, vztahu přípravného jednání a kvalifikované výzvy a nastaveným pravidlům zákonné koncentrace. Mimo to se snaží o vysvětlení jeho účelu a smyslu, tedy toho, k čemu přípravné jednání slouží, a k čemu nikoliv, jaký je rozdíl mezi ním a prvním jednáním ve věci a v čem spočívají výhody jeho nařízení. Závěrem je čtenáři prezentován názor autorky na změnu zákonné úpravy, která by dle ní přispěla k „zatraktivnění“ přípravného jednání, a její odpověď na otázku, zda je tento institut nezbytnou součástí občanského civilního řádu. Kriticky se vyjadřuje především k otázce doručování předvolání a pravidlům koncentrace a navrhuje dílčí změny právní úpravy, které by vedly k odstranění její nepřiměřené tvrdosti vůči soudcům a účastníkům řízení.

Klíčová slova: civilní proces, občanský soudní řád, přípravné jednání, příprava jednání, zásada koncentrace

Úvodem

Od zavedení přípravného jednání uplynulo již čtrnáct let a bylo toho napsáno mnoho. Tento článek si neklade za cíl kompletně analyzovat tento institut, nýbrž jeho záměrem je poskytnout náhled na jeho praktické využití. Tedy zda je vůbec přípravné jednání v praxi využitelné, zda skutečně vede k urychlení řízení a jak je to s koncentrací řízení v případě jeho nařízení. To jsou otázky, které nás dovedou k tomu, že budeme sami moci zhodnotit, zda je tento institut neprávem přehlížen, nebo zda jeho současná úprava jen neslouží zamýšlenému cíli.

Není totiž žádným tajemstvím, že přípravné jednání nepatří mezi často využívané instituty. Svědčí o tom i data z roku 2022, kdy soudci nařídili minimum přípravných jednání v poměru k vyřízeným civilním sporům.

Z tabulky je zřejmé, že počet nařízených přípravných jednání je zanedbatelný. Samozřejmě není vhodné u každého sporu nařizovat přípravné jednání. I tak je využíváno opravdu sporadicky, ba na některých soudech dokonce vůbec. Cílem mého pojednání je tak poskytnout náhled na to, proč se tolik nenařizuje, jaká jsou jeho úskalí a jak by se zákonná úprava dala změnit, aby se přípravné jednání stalo pro soudce „atraktivnější“. Hlavní otázkou ovšem je, zda je přípravné jednání nezbytnou součástí občanského soudního řádu, nebo zda je spíše jen teoretickým institutem, bez kterého by se praxe obešla.

* Mgr. Julie-Karolína Čapková, asistentka soudce na Obvodním soudu pro Prahu 10 a doktorandka na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. E-mail: julie.k.capkova@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8314-1071>.

Okresní soud	Počet uskutečněných přípravných jednání za rok 2022	Počet věcí v civilní agendě za rok 2021 ¹
Obvodní soud pro Prahu 1	0	9291
Okresní soud Praha-východ	12	4401
Okresní soud v Hradci Králové	1	3850
Městský soud v Brně	0	12871
Okresní soud v Ústí nad Labem	9	7561
Okresní soud v Ostravě	11	12873
Okresní soud v Českých Budějovicích	0	5193
Okresní soud Plzeň-město	26 ²	5630 ³

1. Smysl a účel přípravného jednání

Soudce má možnost si první jednání připravit buď písemně, a to formou výzev, nebo skrze přípravné jednání, které je vhodné, pokud je z přípravy patrné, že se soudci nepodaří věc rozhodnout během jediného jednání.⁴ Poskytuje mu tak možnost, aby se s účastníky a jejich právními zástupci setkal ještě před samotným jednáním ve věci.

Musíme striktně rozlišovat pojem přípravného jednání a přípravy jednání. Pojem příprava jednání je pojmem nadřazeným ve vztahu k přípravnému jednání. Zahrnuje různé instituty, za jejichž pomoci si soudce jednání připraví tak, aby během tohoto jediného jednání mohl rozhodnout. Přípravné jednání dle § 114c o. s. ř.⁵ je tak jednou z možností například vedle výzev dle § 114a odst. 2 o. s. ř. a kvalifikované výzvy dle § 114b o. s. ř.

Nabízí se otázka, co všechno může soudce s účastníky na přípravném jednání projednat a co již nesmí. Tedy v čem se liší přípravné jednání od prvního jednání ve věci samé. Vodítkem pro to, co může předseda senátu dělat, nalezneme v § 114c odst. 3 o. s. ř., nejedná se ale o uzavřený výčet. Jako ve všech ostatních sporech si soudce nejprve zkontroluje, zda jsou splněny podmínky řízení, tedy zda vůbec může ve věci samotné rozhodnout. Pokud shledá, že podmínky řízení nejsou splněny, ale jedná se o odstranitelnou vadu, pak postupuje tak, aby byl nedostatek co nejdříve odstraněn. Dále může vyzvat účastníky, aby „doplňili svá potřebná tvrzení o skutečnostech rozhodných pro věc a návrhy na provedení důkazů k jejich prokázání a aby splnili své další procesní povinnosti, a poskytne účastníkům potřebná poučení“ [§ 114c odst. 3, písm. b) o. s. ř.]. Soudce tak musí mít věc detailně nastudovanou, aby mohl účastníky zcela konkrétně poučit o tom, co netvrdí, ale tvrdit by měli. Pokud se účastník bez vážného důvodu k přípravnému jednání nedostaví, o takové poučení se ochudí a nebude mu později poskytnuto. Soud má povinnost poučit účastníky podle § 118a o. s. ř.⁶ jen u přípravného jednání nebo prvního jednání ve věci. Později

¹ Pro srovnání jsou uvedeny počty civilních věcí za rok 2021. Statistika za rok 2022 ještě nebyla zpracována, nicméně pro ilustraci jsou tyto počty naprosto dostačující. Data za rok 2022 se nebudou významně lišit.

² Informace o počtu přípravných jednání byly získány na základě dotazů na jednotlivé soudy dle zákona č. 106/1999 Sb.

³ Datasetsy civilní agendy Ministerstva spravedlnosti České republiky. In: *justice.cz* [online]. Dostupné z: <<https://justice.cz/web/msp/statisticka-udaje-z-oblasti-justice>>.

⁴ JIRSA, J. Příprava jednání. In: JIRSA, J. – DOLEŽAL, M. – VANČUROVÁ, K. a kolektiv. *Občanské soudní řízení (soudcovský komentář) Kniha II. § 79–180 občanského soudního řádu*. Vydání druhé, doplněné a upravené. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2016, s. 222–224.

⁵ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „o. s. ř.“).

⁶ Viz poučovací povinnost při jednání.

jen v případě, že se účastník k takovému jednání nemohl dostavit pro závažný důvod, který soudu doloží.⁷ Soud se u přípravného jednání pokusí o smírné řešení věci nebo nařídí účastníkům první setkání s mediátorem, tedy pokud o to projeví zájem a s takovým postupem souhlasí, případně jim uloží jiné procesní povinnosti, které shledá nutnými pro rozhodnutí ve věci. Co soudce při přípravném jednání nesmí provést, je dokazování. To vyplývá z § 114c odst. 3, 4, 5 o. s. ř. *a contrario*.

Pozastavila bych se krátce u uzavírání smírů v soudním řízení. Obecně rozeznáváme tzv. smírčí řízení (§ 67 až 69 o. s. ř.), kdy se účastník může obrátit na kterýkoliv soud, který by byl k rozhodnutí ve věci věcně příslušným, aby se pokusil o uzavření smíru. Pokud dojde k jeho uzavření, soud rozhodne o jeho schválení. Dále tak rozlišujeme uzavření smíru mezi účastníky řízení během soudního řízení (§ 99 o. s. ř.). Soud usiluje o uzavření smíru po celou dobu soudního řízení, tedy již během písemné přípravy jednání, přípravného jednání, ale i během prvního jednání či dalších.

Co se týče celkového počtu uzavřených smírů, nejedná se o nijak vysoké číslo. Od roku 2004 do 28. 2. 2022 bylo v občanských a obchodních věcech uzavřeno celkem 833 smírů (myšleno dle § 99 o. s. ř.).⁸ Pro srovnání, například jen za rok 2021 bylo celkem vyřízeno 322 405 civilních věcí.⁹

Přípravné jednání tak může sloužit jako neformální setkání stran, během kterého se seznámí s předběžným názorem soudce, získají informace o době trvání obdobných sporů a soudce se může pokusit na účastníky apelovat, aby šli cestou smírného vyřešení sporu. Osobně jsem se s přípravným jednáním setkala na okresním soudě zejména u případů o vypořádání společného jmění manželů. Je ale zapotřebí k projednání možného smírného řešení nařizovat přípravné jednání? To záleží na okolnostech daného případu. V praxi jsem se setkala s tím, že i úspěšné jednání o smíru lze vést písemně. A pokud to není dostačující, lze se této otázce věnovat na začátku prvního jednání ve věci ještě před čtením žaloby.

2. Kdy je vhodné nařídít přípravné jednání?

Zákonné podmínky pro nařízení přípravného jednání nalezneme v ust. § 114c odst. 1 a 3 o. s. ř. Přehledně vodítko a shrnutí uvedeného ustanovení rovněž vypracoval soudce ústavního soudu JUDr. Jaromír Jirsa ve svém Soudcovském komentáři, kde uvedl, že je vhodné jej nařídít, pokud nelze věc rozhodnout bez nařízení jednání (dle § 115a o. s. ř.) nebo pokud soud nemá jistotu, že se mu podaří věc připravit tak, aby ji rozhodl během jediného jednání. Dále pokud se nedaří pomocí písemné přípravy vymezit podstatu sporu, tedy co je a co není sporné. Rovněž lze přípravné jednání nařídít v případě, kdy se soudci jeví, že je zde vysoká pravděpodobnost, že věc může být vyřešena smírně, nebo v případě, že účastník není schopen splnit svou povinnost tvrzení a povinnost důkazní, dále pokud je potřeba účastníky poučit o jejich procesních právech a povinnostech a v poslední řadě pokud zde

⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 24. 3. 2010, sp. zn. 21 Cdo 4314/2008.

⁸ Dotaz na počet uzavřených smírů před českými soudy dle zákona č. 106/1999 Sb. ze dne 21. 2. 2023. In: *justice.cz* [online]. Dostupné z: <<https://www.justice.cz/documents/44249/2906941/24Si+29+2022+přiloha.pdf/c7fe3397-4791-4c51-9726-bf948609019b>>, [cit. 2023-08-05].

⁹ *České soudnictví 2021: Výroční statistická zpráva Ministerstva spravedlnosti České republiky*. Dostupné z: <https://justice.cz/documents/12681/719244/Ceske_soudnictvi_2021.pdf/37d8da17-4fee-4001-a473-fdb840f78936>, [cit. 2023-08-05].

panují obavy, zda jsou splněny podmínky řízení a k vyjasnění je zapotřebí součinnosti účastníků. Naopak přípravné jednání nařídit nelze, pokud soudce v řízení použil kvalifikovanou výzvu dle § 114b odst. 1 o. s. ř. nebo pokud se jeho nařízení jeví spíše kontraproduktivním vzhledem ke vztahům účastníků nebo k jednoduchosti dané věci, anebo pokud je zřejmé, co je mezi stranami sporné či nesporné.¹⁰

Krátká poznámka ke vztahu mezi kvalifikovanou výzvou a přípravným jednáním: z ustanovení občanského soudního řádu jasně vyplývá, že se tyto postupy vzájemně vylučují. To, že se oba tyto instituty navzájem vylučují, pramení z toho, že oba jsou odklony od běžného průběhu řízení, a proto se jejich použití musí využívat spíše restriktivněji, aby nedocházelo k řetězení postupů, které jsou vůči žalovanému odklonem od standardního běhu řízení s dokazováním. Co by se stalo, pokud by bylo přípravné jednání nařízeno po vydání kvalifikované výzvy? Krajský soud v Praze ve svém rozsudku ze dne 13. 12. 2012, sp. zn. 27 Co 581/2012, vyjádřil ten názor, že pokud by se tak stalo, má přípravné jednání účinky jiného soudního roku právě aby nedocházelo ke kumulování nepříznivých účinků pro žalovaného. Soud nemůže vydat rozsudek pro uznání v případě, že se žalovaný nedostaví, neboť fikce uznání nároku ve smyslu § 114c odst. 6 o. s. ř. nenastane.¹¹

Zde se rozchází názor soudu vyjádřený v rozsudku Krajského soudu v Praze, sp. zn. 27 Co 581/2012, který výše zmíněné spojuje s pouhým vydáním kvalifikované výzvy. Jirsa ve svém soudcovském komentáři s tímto názorem nesouhlasí. Tvrdí, že je zapotřebí rozlišovat pouhé vydání kvalifikované výzvy a její řádné doručení. Právě s doručením soud spojuje důsledky. Tedy v případě, že žalovaný na kvalifikovanou výzvu nikterak nereagoval, přestože mu byla řádně doručena, soud vydá rozsudek pro uznání dle ust. § 153a o. s. ř. Pokud by se kvalifikovanou výzvu nepodařilo doručit, soud k takovému postupu přistoupit nemůže, tedy hledí se na ni, jako by jí nebylo. V tom případě přípravné jednání nařídit lze, a to i se všemi důsledky, které s sebou nese.¹² Osobně bych se v tomto případě přiklonila k názoru soudce Jirsy. Soud by neměl být ochuzen o možnost nařízení přípravného jednání v případě, kdy se nepodařilo doručit kvalifikovanou výzvu. Ta v případě, že nebyla doručena, nezpůsobila v řízení žádné následky, její pouhé vydání by nemělo soudu eliminovat možnost, jak si jednání připravit.

3. Předvolání k přípravnému jednání a důsledky nedostavení se k němu

K přípravnému jednání se předvolávají všichni účastníci a jejich právní zástupci.¹³ V § 114c odst. 2 o. s. ř. dokonce stojí, že se mohou předvolat i další osoby, jejichž přítomnost je třeba, např. svědci nebo znalci. Jejich přítomnost u přípravného jednání dává o to větší smysl v případě, kdy se soudce rozhodne ihned po přípravném jednání nařídit první jednání ve věci. Tato možnost vyplývá z § 115 odst. 2 o. s. ř., které stanovuje, že předvolání k prvnímu jednání ve věci musí být doručeno účastníkům nejméně 10 dnů před jeho konáním.¹⁴ Předvolání k přípravnému jednání musí být doručeno nejméně 20 dnů předem (viz § 114c odst. 6 o. s. ř.), lhůta pro první jednání ve věci je tak zcela zachována. Možnost

¹⁰ JIRSA, J. *Příprava jednání*, s. 223.

¹¹ Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 13. 12. 2012, sp. zn. 27 Co 581/2012.

¹² JIRSA, J. *Příprava jednání*, s. 235.

¹³ K tomu více viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. 12. 2012, sp. zn. 23 Cdo 1213/2013.

¹⁴ Pokud se konalo přípravné jednání, tato podmínka neplatí (viz § 115 odst. 2 o. s. ř.).

po přípravném jednání nařídít první jednání ve věci je vhodná, pokud soudce dojde k názoru, že jeho nařízení ničemu nebrání a že je takový postup nejvhodnější z hlediska rychlého postupu v řízení. Využije tak již přítomných účastníků a jejich právních zástupců. Opačný názor by nedával smysl z hlediska účelu přípravného jednání, tedy urychlení postupu soudu.

S ohledem na rychlý postup v řízení to sice smysl dává, otázkou však zůstává, zda se jedná o transparentní postup vůči účastníkům. Přece jen, pokud jsou účastníci předvoláni k přípravnému jednání, nepředpokládají, že dojde k dokazování, anebo že soudce rozhodne ve věci.

Předvolání musí být doručeno do vlastních rukou, přičemž náhradní doručení je vyloučeno s výjimkou případů, kdy se doručuje prostřednictvím veřejné datové sítě do datové schránky. Jak jsem již uvedla, předvolání musí být zasláno všem nejméně 20 dnů předem.¹⁵ Tato lhůta je stanovena tak, aby byl zajištěn dostatek času na přípravu pro účastníky. Pokud se nepodaří účastníku předvolání řádně doručit (což se vzhledem k vysokému počtu předvolávaných osob může stát), lze přípravné jednání konat jen v případě, pokud se dotýčný účastník k jednání dostaví a výslovně s jeho konáním souhlasí. Pokud se nedostaví, může soudce přípravné jednání nařídít znovu. Opět se účastníci předvolávají 20 dnů před jeho konáním. To ve svém důsledku spíše povede k prodloužení celkové délky řízení.¹⁶

Důvod, proč je kladen takový důraz na doručení předvolání k přípravnému jednání, spočívá v § 114c odst. 6 o. s. ř., tedy v možnosti vydání rozsudku pro uznání (§ 153a odst. 3 o. s. ř.) v případě, že se řádně předvolaný žalovaný bez vážného důvodu nedostaví k přípravnému jednání. Otázka, proč se zákonodárce v tomto případě nevydal cestou vydání rozsudku pro zmeškání (§ 153b o. s. ř.), jak je tomu v případě nedostavení se k prvnímu jednání ve věci, je předmětem debat. Tento postup se jeví jako nežádoucí formalismus, který vede k porušení principu rovnosti mezi účastníky, neboť pokud se nedostaví žalobce, soud řízení zastaví. Usnesení o zastavení řízení nepředstavuje překážku *rei iudicatae* (věci pravomocně rozhodnuté) a žalobce tak návrh může podat znovu. Rozsudek pro uznání nelze zrušit v případě, že žalovaný přípravné jednání zmeškal z odůvodněného důvodu, jinak by tomu právě bylo u rozsudku pro zmeškání (§ 153b odst. 4 o. s. ř.).¹⁷ Jedinou možností, jak může být rozsudek pro uznání zrušen, je po podání odvolání k nadřízenému krajskému soudu, který o jeho zrušení rozhodne. Následky nedostavení se žalovaného jsou tak možná až zbytečně přísné. Změnou zákona a zavedením možnosti vydání rozsudku pro zmeškání namísto pro uznání by tato nerovnost byla alespoň částečně napravena a žalovaný by tak měl šanci dosáhnout zrušení rozsudku po doložení závažného důvodu, který mu znemožnil se k přípravnému jednání dostavit.

Situaci, kdy se k přípravnému jednání nedostaví ani jedna ze stran, zákon výslovně neupravuje. Jednou z možností, jak tuto situaci vyřešit, je zastavení řízení z důvodu nedostavení se žalobce.¹⁸ Jiný názor dovozuje, že v takovém případě nelze řízení zastavit ani

¹⁵ Ust. § 114c odst. 2 o. s. ř.

¹⁶ SVOBODA, K. – SMOLÍK, P. – LEVÝ, J. – DOLEŽÍLEK, J. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář*. 3. vydání (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2022, komentář k ust. § 114c o. s. ř.

¹⁷ SEDLÁČEK, M. Nedostatky právní úpravy přípravy jednání aneb k § 114b a § 114c o. s. ř. *Soukromé právo*. 2022, č. 7–8, s. 15–20. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5494-6457>.

¹⁸ HAMULÁKOVÁ, K. *Zásada koncentrace řízení a její uplatnění v civilním soudním řízení*. Praha: Leges, 2010, str. 91–92. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5505-4039>.

vydat rozsudek pro uznání, ale soudce bude nucen připravit první jednání jiným způsobem, popř. jej rovnou nařídit.¹⁹ Jsem toho názoru, že vzhledem k tomu, že je žalobce pá-nem sporu, měla by jeho nepřítomnost spíše vést k zastavení řízení.

Pokud nastane situace, kdy se k přípravnému jednání nedostaví žalovaný a žalobce se z něj omluví, soud řízení nezastaví, pokud žalobce svou nepřítomnost ospravedlní relevantním důvodem.²⁰ Soudce pak má na výběr, a to buď přípravné jednání nařídit znovu, anebo si jednání připravit jiným způsobem (např. písemně). Nicméně v případě opětovného nařízení přípravného jednání si soudce, vzhledem k podmínce doručení předvolání s dvacetidenním předstihem, zbytečně protahuje celkovou délku řízení.

4. Koncentrace řízení a přípravné jednání

Koncentrace nastává buď po přípravném jednání, nebo po prvním jednání ve věci. Do 31. 8. 2009 bylo možné řízení zkoncentrovat jen tehdy, pokud měl soudce za to, že v řízení dochází k průtahům v důsledku nečinnosti některého z účastníků, pokud to soudce považoval za účelné, pokud se nejednalo o řízení, která lze nařídit bez návrhu (jakož i další v tehdejší § 120 odst. 2 o. s. ř.) a pokud to účastník navrhl (tzv. „velká koncentrace řízení“). Až poté mohla být stanovena lhůta pro uvedení rozhodných skutečností a označení důkazů k jejich prokázání. Lhůta nesměla být kratší než 15 dnů. Jednalo se o institut využívaný soudy spíše výjimečně. Častěji byla využívána „malá koncentrace řízení“, která spočívala ve vydání kvalifikované výzvy dle § 114b o. s. ř. ve znění do 31. 8. 2009. Zde nebylo zapotřebí, aby její vydání bylo navrženo účastníkem. Jedinou podmínkou bylo, aby to vyžadovala povaha věci nebo okolnosti případu.²¹ Nyní se zaměřím pouze na koncentraci, která nastává po přípravném jednání tak, jak je upravena v současném o. s. ř.

Dle mé zkušenosti, žaloba v mnoha případech není napsána tak, aby obsahovala všechna potřebná tvrzení a důkazní návrhy. Soud pak musí vyzvat žalobce dle § 79 a § 118a o. s. ř., aby je doplnil, a to i opakovaně. Tak ideálně probíhá písemná příprava jednání. Mnohdy se stane, že během přípravného jednání nebo prvního jednání ve věci účastníci uvedou další rozhodné skutečnosti, ke kterým je potřeba soudu navrhnout i příslušné důkazy, nebo soudce dojde k závěru, že účastník ještě všechna rozhodná tvrzení neučinil. Aby se tak v průběhu řízení nestávalo opakovaně a nedocházelo tak k průtahům v řízení, je zapotřebí, aby byl vymezen časový úsek, po který účastníci mohou rozhodná tvrzení činit. K později učiněným tvrzením nebo důkazním návrhům soud nepřihlédne. Přihlédne k nim jen pokud k jejich doplnění sám vyzve (§ 118a o. s. ř. ve spojení s § 118b odst. 1 o. s. ř.).

Tvrzení a důkazy mohou účastníci soudu předkládat do skončení přípravného jednání. Jelikož by však tento postup byl pro účastníky řízení nepřiměřeně přísný, neboť by museli předvídat stanovisko soudce nebo disponovat všemi důkazy již při tomto přípravném jednání, je skoro pravidlem, že soud dodatečnou lhůtu k doplnění tvrzení a důkazních prostředků poskytne, pokud si o ni účastníci požádají (§ 114c odst. 4 o. s. ř.). O lhůtě soud rozhoduje usnesením a jelikož se jedná o usnesení, kterým se upravuje vedení řízení, není proti němu dle § 202 odst. 1 písm. a) o. s. ř. odvolání přípustné.

¹⁹ WINTEROVÁ, A. Přípravné jednání v civilním soudním řízení. *Právní fórum*. 2009, roč. VI, č. 6, s. 229.

²⁰ SVOBODA, K. – SMOLÍK, P. – LEVÝ, J. – DOLEŽÍLEK, J. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář*.

²¹ KOLESÁR, P. Koncentrace řízení a její význam pro sporný proces. *Soukromé právo*. 2022, č. 7–8, s. 42.

Z textu zákona vyplývá, že lhůta k doplnění tvrzení a důkazních prostředků v případě, že se konalo přípravné jednání, nesmí být delší než 30 dnů. Zde se rozchází přístup k této lhůtě v případě přípravného jednání a prvního jednání ve věci. V druhém případě bylo judikováno, že lhůta v ust. § 118b odst. 1 věta druhá o. s. ř. není *de facto* nikterak omezena, neboť se jedná o lhůtu soudcovskou. Soudci tak umožňuje reagovat na specifické okolnosti věci. Stanovení lhůty delší než 30 dnů by ovšem mělo být jen ve výjimečných případech a mělo by být soudcem řádně odůvodněno.²² Takovou volnost v případě koncentrace po přípravném jednání soudce nemá. Jelikož jsem toho názoru, že přípravné jednání se hodí pro skutkově složité případy, neshledávám lhůtu v maximální délce 30 dnů za dostačující. Zákonné lhůty sice mají tu vlastnost, že zaručí, aby řízení postupovalo a neustrnulo na mrtvém bodě, ale i zde se nakonec střetává požadavek na rychlost řízení se zásadou materiální pravdy. Proto bych se i v případě této lhůty přikláněla k umožnění soudcům volněji se pohybovat v otázce koncentrace, tedy aby si mohli o délce lhůty k doplnění tvrzení a důkazních návrhů rozhodnout podle okolností případu, který nakonec musí sami rozhodnout a jsou tak za správnost primárně odpovědní oni. Jsem přesvědčena, že pokud by se pravidla koncentrace po přípravném jednání trochu uvolnila, vedlo by to i k jeho častějšímu nařizování.

Co se týče poučení o koncentraci řízení, soud je o jejích následcích povinen poučit několikrát, a to jak v předvolání k přípravnému jednání, tak i před jeho skončením. Pokud soud takto nepoučí a jedno z poučení vynechá, koncentrace řízení nenastane, a to dokud soud své pochybení nenapraví.²³

Pokud se podíváme na pravidla zákonné koncentrace, která nastává po přípravném jednání, tedy ještě před jednáním ve věci samé, jeví se, že tato pravidla kladou vysoké nároky nejen na soud, ale i na účastníky řízení. JUDr. Svoboda správně poznamenal, že na tento institut „bylo naloženo ‚příliš mnoho‘, protože při něm není prostor, aby soud s účastníky probral vše – od případných vad žaloby a nenaplněných podmínek řízení až po věcné probrání záležitosti a poučení o hrozícím neúspěchu ve sporu.“²⁴

Občanský soudní řád předpokládá, že pokud bylo přípravné jednání nařízeno, budou účastníci perfektně připraveni a pokud bude zapotřebí doplnit skutková tvrzení nebo důkazní prostředky, budou je moci předložit soudu buď ihned, nebo nejpozději do lhůty jim poskytnuté, která nebude delší než 30 dnů. Pokud předpokládáme, že nařízení přípravného jednání je ideální ve složitějších sporech, je tento postup nepřiměřeně tvrdý. Dopad zákonné koncentrace není radno podceňovat. Přece jen určuje, z jakých tvrzení a důkazních prostředků soud vychází při svém rozhodování. Pokud strany ve lhůtě nedoplní potřebná tvrzení nebo důkazní návrhy, nelze k později uplatněným tvrzením či důkazním prostředkům přihlídnout, pokud se nebude jednat o výjimku dle ust. § 118b odst. 1 o. s. ř.

Koncentrace řízení ale není jen pomyslným „bičem“ pouze na účastníky řízení. Její smysl je i v tom, že nutí soudce se zajímat o řízení proaktivně a řádně si jej připravovat, nikoliv se o něj zajímat jen průběžně. To by mohlo vést ke zbytečnému odročování a nevyhnutelně tak i v prodlužování délky řízení.²⁵ Koncentraci jako celek je třeba vnímat jako

²² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 10. 2020, sp. zn. 22 Cdo 2189/2019.

²³ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 6. 2019, sp. zn. 23 Cdo 833/2019.

²⁴ SVOBODA, K. *Řízení v prvním stupni. Civilní proces z pohledu účastníka*. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 340–344.

²⁵ KOLEŠÁR, P. *Koncentrace řízení a její význam pro sporný proces*, s. 42.

užitečný nástroj, aby byla právní ochrana poskytnuta včas. Její střet s právem na spravedlivý proces zde bude vždy. Je třeba hledat ideální střední cestu, aby bylo rozhodnuto věcně správně a pokud možno co nejrychleji.

Relevantní otázkou je, zda lze přípravné jednání přerušit. Zákon se k tomuto výslovně nevyjadřuje, tedy jej ani nevylučuje. Přerušení přípravného jednání by řešilo ty případy, kdy by se nepodařilo probrat v omezeném čase všechny skutkové otázky daného případu. Přípravné jednání by tak neskončilo, pouze by bylo rozděleno do vícero setkání všech účastníků a jejich právních zástupců. Tím by se nicméně dal zpochybnit jeho účel urychlení řízení a zcela jistě by vyvstala otázka, zda tak nedochází k obcházení koncentrace řízení. Zcela určitě by tak ale došlo ke zmírnění jejich účinků a účastníci by měli více času k doplnění svých tvrzení a důkazních návrhů. Bohužel zákonná úprava přerušení přípravného jednání nepředpokládá. Dle mého je přerušeni ale logičtější postupem nežli odročení přípravného jednání.²⁶

Odročení přípravného jednání totiž vede k jeho skončení. *De facto* by tak bylo odročené přípravné jednání již v pořadí druhým. Bylo by těžké si stanovit, jakým způsobem se má v takovém případě koncentrovat, a účel přípravného jednání, tedy hlavně možnost si první jednání připravit, by se vytratil. Nadto ani sám občanský soudní řád odročení přípravného jednání nepředpokládá. Strany by se k němu musely znovu předvolávat s minimálně dvacetidenním předstihem. K urychlení řízení by takový postup rovněž nepřispěl.

Faktem je nicméně to, že zákonná úprava by měla tuto mezeru zacelit a poskytnout jasné řešení. I když se přípravné jednání v praxi nenařizuje tak často, měl by mít soudce jasnou představu, jak v takové situaci postupovat, a ne si domýšlet.

5. Věcný záměr civilního řádu soudního a přípravné jednání

Velkou debatu o podobě nové právní úpravy civilního procesu v České republice rozvířil věcný záměr civilního řádu soudního (dále jen „c. ř. s.“), který byl mimo jiné například projednán na konferenci v Senátu v roce 2018. Věcný záměr nebyl postoupen do legislativního procesu.

C. ř. s. již neuzivá termín přípravné jednání, ale tzv. přípravný rok. Autoři vyjádřili názor, že současná právní úprava přípravu jednání přeceňuje a nedává tak možnost stranám spor dostatečně rozvinout.

C. ř. s. chtěl zavést povinný přípravný rok, který by ústnímu jednání předcházel. Na přípravném roku by soud postupoval z úřední činnosti a byl by neveřejný. Koncentrace řízení by rovněž v tomto případě doznala změny. Věcný záměr c. ř. s. již nezná prekluzivní lhůtu pro doplnění tvrzení a navržení důkazních prostředků. Místo toho by koncentračních účinků bylo dosahováno „*strukturováním procesní látky a vytvořením plánu ústního jednání. Průběh řízení se tak stává přehlednějším a jeho výsledek pro strany předvídatelným*“.²⁷

²⁶ KŘIVÁČKOVÁ, J. – HAMULÁKOVÁ, K. Devět měsíců účinnosti nové právní úpravy koncentrace v civilním soudním řízení z pohledu praxe. *Právní rozhledy*. 2020, č. 12, s. 441. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0838-7038> (Křiváčková), ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5505-4039> (Hamuláková).

²⁷ DOBROVOLNÁ, E. – DVOŘÁK, B. – LAVICKÝ, P. – PULKRÁBEK, Z. – WINTEROVÁ, A. Věcný záměr Civilního řádu soudního. Finální znění 2. verze. In: *justice.cz* [online]. Dostupné z: https://justice.cz/documents/12681/2872506/Věcný+záměr_finální+verze+_prosinec+2020.pdf/83cdd87e-18c5-41e9-948e-8defa2525adb, s. 235–237, [cit. 2023-08-05].

Průběh přípravného roku by tak dle věcného záměru vypadal tak, že si zde strany ujasní, co je spornými a co nespornými skutečnostmi, a navrhnou k nim důkazy. Vytvoří se tak „plán ústního jednání“. Rovněž je zde soudu dán prostor, aby odstranil nedostatky podmínek řízení, pokud takové v řízení jsou. Snaha vést účastníky ke smírnému řešení je zachována i pro přípravný rok.

Jak bylo uvedeno, záměrem bylo učinit přípravný rok obligatorní. Výjimkou by byly jednoduché případy, tedy ty, ve kterých je minimum sporných skutečností (c. ř. s. používá termín „zanedbatelný rozsah sporných skutečností“).²⁸

Hlavní změnou by tak bylo jeho, až na výjimky, povinné zavedení. Tím by se zajisté vyřešil současný stav, kdy přípravné jednání není téměř využíváno (viz tabulka výše). Související otázkou je, jak si konkrétně představit řízení, ve kterém není třeba přípravný rok nařizovat. Koncentrace řízení by, dle mého názoru, doznala snad ještě přísnější úpravy než doposud. Všechny důkazy by musely být navrženy již na přípravném roku. Žádná prekluzivní lhůta, jako v případě současné právní úpravy, by nemohla být stranám dána.

C. ř. s. tak měl za cíl nasměrovat civilní proces více k zásadě materiální pravdy. Mimo jiné chtěl zavést odpovědnost advokáta za opožděné vyjádření nebo důkazní návrh. V takovém případě by mohl být postihnut pořádkovým trestem.²⁹

Návrh přípravného roku tak nemám za inovativní, ale naopak za zpátečnický. Obecně nejsem zastáncem toho, že nějaký institut musí soudce využívat obligatorně, a to ještě za situace, kdy je v něm koncentrace řízení nastavena ještě přísněji, než jak je tomu v současné právní úpravě.

6. Přípravné jednání ve slovenské a německé právní úpravě

Pro srovnání je vhodné (a rovněž velice zajímavé) se podívat na to, jakým způsobem si právně upravili obdobu přípravného jednání naši sousedé.

Ve slovenském civilním procesu nalezneme tzv. *predbežné prejednanie sporu*, a to v § 168 až 172 zák. č. 160/2015 Z. z., civilného sporového poriadku (dále jen „c. s. p.“). Je sice obdobou našeho přípravného jednání, ale v mnoha ohledech se liší.

V c. s. p. nenalezneme žádnou lhůtu pro předvolání k *predbežnému prejednanie sporu*. Jedinou podmínkou je, že předvolání bude doručeno do vlastních rukou. Podmínka, že soud předvolá účastníky a jejich zástupce, popř. jiné osoby, které pomohou splnit jeho účel (§ 169 c. s. p.), zůstává stejná. Hlavním účelem je rovněž zkoumání splnění procesních podmínek a případně zajištění odstranění nedostatků řízení, vedení stran ke smírnému řešení či nařízení mediace (§ 170 c. s. p.). Dále c. s. p. obecně říká, že má soud stranám uložit povinnosti k dosáhnutí účelu jednání, k určení, které skutečnosti jsou sporné či nesporné, které důkazy provede, a které nikoliv. Soudce se rovněž se stranami podělí o svůj předběžný právní názor a datum jednání ve věci (§ 171 odst. 1 c. s. p.). Významné je ovšem to, že zákon dává soudci možnost na *predbežném prejednanie sporu* rozhodnout ve věci samé (§ 171 odst. 2 c. s. p.).

Následky nepřítomnosti jednotlivých účastníků se rovněž od těch v české právní úpravě liší. Pokud se nedostaví žalobce, soud může rozhodnout (v případě řádného a včasného

²⁸ Ibidem.

²⁹ KOLESÁR, P. *Koncentrace řízení a její význam pro sporný proces*, s. 42.

předvolání a doručení žaloby) rozsudkem pro zmeškání (rovněž o tomto následku musí být poučen v předvolání). Rozsudek pro zmeškání soud nemůže vydat, pokud jsou splněny podmínky pro zastavení řízení, odmítnutí žaloby nebo její zamítnutí. To stejné platí, pokud se nedostaví žalovaný (§ 172 c. s. p.). V případě vydání rozsudku pro zmeškání při nedostavení se žalobce je myšleno zamítnutí žaloby (§ 278 c. s. p.).

Pokud se nedostaví žalovaný a vydá-li soud rozsudek pro zmeškání, jedná se o obdobu vydání rozsudku pro uznání dle § 114c odst. 6 o. s. ř. ve spojení s § 153a odst. 3 o. s. ř. Soud rozsudkem pro zmeškání dle § 273 a násl. c. s. p. žalobě vyhoví, výsledek je tedy stejný. Zde stojí za zmínku, že c. s. p. se od o. s. ř. liší v přístupu k tomu, kdy je možné vydat rozsudek pro zmeškání. Např. soud může vydat rozsudek pro zmeškání dle ust. 273 písm. a) c. s. p., a to i bez nařízení jednání, když žalovanému uložil usnesením povinnost vyjádřit se k žalobě a žalovaný tuto povinnost nesplnil. Rozsudek pro uznání c. s. p. v § 282 a násl. spojuje pouze s uznáním nároku žalovaným, a to alespoň částečným.

Zamítnutí žaloby, tak jak ho známe v kontextu českého civilního procesu, je meritorním rozhodnutím ve věci, které zakládá překážku *rei iudicatae*. V tomto směru mám za to, že následky nedostavení se žalobce na přípravné jednání jsou logičtěji nastavené v občanském soudním řádu (viz výše). Zamítnutí žaloby pro nedostavení se žalobce je, dle mého, nepřiměřeně přísný následek. Proti mému tvrzení by se dalo argumentovat tím, že následky nedostavení se k *predbežnému prejednaniam sporu* jsou v c. s. p. nastaveny více v souladu se zásadou rovnosti, než jak je tomu v občanském soudním řádu. Musíme si ale říci, zda je pro nás přednější rovnost stran sporu nebo nedat možnost obrátit se na soud tomu účastníku, který žádá o právní ochranu.

Největší přednost slovenské úpravy vidím v § 171 odst. 2 c. s. p., tedy v možnosti věc meritorně rozhodnout již na *predbežném prejednaniam sporu*. Takový postup je zcela v souladu s cílem urychlení soudního řízení. Rovněž se úprava *predbežného prejednaniam sporu* jeví jako benevolentnější ve vztahu k soudci, který jej může nařídit. Není zde žádná pevně stanovená lhůta pro předvolání účastníků a jejich zástupců. Co se týče koncentrace, c. s. p. se vydal cestou soudcovské koncentrace nikoliv zákonné, která, jak již název napovídá, je více na úvaze soudce.

Německá procesní úprava – *Zivilprozessordnung* (dále jen „ZPO“) – zná podobný institut jako je přípravné jednání v o. s. ř. a *predbežné prejednaniam sporu* v c. s. p. V § 275 upravuje tzv. *Früher erster Termin* (dále jen „první rok“), který má rovněž za cíl připravit soudci jednání tak, aby mohl co nejdříve rozhodnout. První rok je opět jen jednou z možností přípravy jednání, vedle např. písemné přípravy. Z dikce § 275 ZPO je patrné, že se předpokládá, že se k němu účastníci dostaví připravení. Není to pouhé neformální setkání stran, při kterém se bude probírat možnost uzavření smíru.

Za tímto účelem může soudce žalovaného vyzvat, aby se vyjádřil k žalobě, anebo aby prostřednictvím zvoleného advokáta soudu nastínil svou budoucí obranu, a žalobce, aby se k ní vyjádřil (§ 275 odst. 1, 4 ZPO). V čem se německý první rok liší od českého přípravného jednání je to, že lze při něm provést dokazování³⁰ a věc skončit.³¹ Pokud věc není skončena u prvního roku, řízení pokračuje a je připravováno hlavní jednání (§ 275 odst. 2 ZPO). K urychlení získání vyjádření jak žalovaného, tak žalobce může soud ustanovit lhůtu.

³⁰ PANTLE, N. – KREISSL, S. *Die Praxis des Zivilprozesses*. Stuttgart: Kohlhammer, 2007, s. 72.

³¹ Ust. § 275 odst. 2 ZPO.

Hlavní odlišností je větší pravomoc soudce během prvního roku, tedy možnost dokazování, větší důraz na připravenost stran a transparentnost celého řízení. Jedině pokud si budou účastníci vědomi, jaký je předběžný názor soudce jak v právním smyslu, tak ve smyslu toho, zda dostali povinnosti tvrzení a důkazní, budou motivováni např. žalobu vzít zpět nebo uzavřít smír. Možnost provést dokazování k určitým skutečnostem již na prvním roku shledávám rovněž výhodou, která povede k většímu urychlení řízení.

7. Je přípravné jednání nezbytnou součástí občanského soudního řádu?

Jedním ze zastánců přípravného jednání je již zmíněný JUDr. Jaromír Jirsa, soudce ústavního soudu České republiky. Výhody vidí v dříve nastalé koncentraci řízení, tedy zajištění toho, aby následné první jednání ve věci nebylo dále odročováno a bylo rozhodnuto právě při něm (rozhodnutí v souladu se zásadou rychlosti řízení viz § 114a odst. 1 o. s. ř.), a v tom, že postup soudu je tak po uskutečnění přípravného jednání transparentnější.³² Otázkou ale zůstává, jestli všechny tyto úkony není rovněž možné provést v rámci prvního jednání. Ano, lze. Dokonce jednání ve věci umožňuje, aby soud prováděl dokazování, což při přípravném jednání soudce nesmí. Ale pokud soudce nařídí přípravné jednání, nepředpokládá, že meritorně rozhodne. Učiní tak, pokud je zde okruh záležitostí, které chce s účastníky probrat osobně. U přípravného jednání je věc skončena v případě, že strany uzavřou smír, žalobce se nedostaví (řízení se zastaví dle § 114c odst. 7 o. s. ř.) nebo se nedostaví žalovaný (vydá se rozsudek pro uznání dle § 114c odst. 6 o. s. ř.). Nelze ale nikdy přesně předpokládat, jakým směrem se přípravné jednání vydá, tedy co přesně se soudce od účastníků dozví.

Přípravné jednání je jednou z forem, jak si soudce může řízení připravit. Zvolí jej, pokud si vyhodnotí, že setkání stran je zapotřebí, a buď je věc vyřešena ideálně smírně, nebo si zajistí takové podklady, které soudci umožní věc rozhodnout hned při následujícím prvním jednání ve věci. Tedy umožní, aby se před soudem účastníci sešli, aniž by došlo k prvnímu jednání ve věci a aby si soud zjistil vše potřebné pro rozhodnutí. Formálně vzato se účastníci celkem sejdou dvakrát, jednou během přípravného jednání a pokud nedojde ke smíru, tak i podruhé během prvního jednání. Pokud by soudce přípravného jednání nevyužil, sejdou se strany potenciálně rovněž minimálně dvakrát, ne-li vícekrát. Rozsudek by tak ale nebyl vydán během prvního jednání, ale u druhého odročeného. Přípravné jednání sice napomáhá k docílení zásady, že má být rozhodnuto u prvního jednání ve věci, ale jen formálně. Jestli má skutečně vliv na rychlost řízení, to nelze říci.

C. ř. s. chtěl namísto přípravného jednání zavést tzv. přípravný rok, který by byl nařizován téměř v každém řízení, pokud by se nejednalo o jednoduchý případ. Přípravný rok by byl esenciální součástí řízení, což se jistě nedá říci o současném přípravném jednání. Zavedení přípravného roku mělo poskytnout možnost spor rozvinout. Otázka je, zda je to v kontextu zásady hospodárnosti a rychlosti řízení kýžený efekt a zda obligátní nařizování přípravného roku nepovede v mnohých případech k prodloužení řízení. Jak jsem již uvedla, nejsem zastáncem zavádění takových institutů do soudního řízení, které bude soudce muset povinně využít, pokud se nejedná o jednoduchý spor, kdy však k posouzení jednoduchého sporu neexistuje žádné vodítko.

³² JIRSA, J. – VÁVRA, L. Justiční klíč. In: JIRSA, J. – VÁVRA, L. – MEDUNA, P. – JANEK, K. – HAVLÍČEK, K. *Klíč k soudní síni*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 315.

Závěr

Závěrem ještě pár slov ke zmíněnému doručování předvolání k přípravnému jednání. Zákon nejen ukládá, že musí být řádně doručeno (doručení do vlastních rukou bez možnosti náhradního doručení) právním zástupcům stran, ale i jeho účastníkům, a právě u účastníků se to často nemusí podařit. A to protože „v běžné sporné agendě okresních soudů (zvláště v pohraničí) se ve velké většině případů nedaří účastníkům do vlastních rukou doručovat; vidět to je třeba na agendě platebních rozkazů, kterých se pro nedoručitelnost ruší až dvě třetiny.“³³ Vhodnou cestou k větší využitelnosti tohoto institutu by byla změna v doručování ve smyslu nutnosti doručování jen právním zástupcům, a ne účastníkům samotným. S tím by se rovněž otevírala otázka nutnosti přítomnosti účastníků na přípravném jednání. V případě nařizování přípravného jednání pro účely probrání možnosti uzavření smíru mezi stranami bude přítomnost účastníků samozřejmě žádoucí. Ale v ostatních případech by jejich předvolávání mohlo být nadbytečné. Kloním se k ustanovení větší diskrece soudcům. Tedy, aby měli možnost si sami rozhodnout, zda je přítomnost samotných účastníků u přípravného jednání nezbytná, či nikoliv, a na základě této úvahy by pak bylo předvolání doručováno.

Bylo by tedy vhodné zahájit diskusi nad doručováním předvolání ve vztahu k jeho účastníkům, a vůbec nutnosti jejich osobní přítomnosti, a nad koncentrací. Ta je momentálně nastavena velice přísně, a to oproti koncentraci, která nastává po prvním jednání ve věci nebo k jeho konci, kdy soud, oproti přípravnému jednání, má šanci dát účastníkům lhůtu k doplnění tvrzení a důkazních prostředků libovolně dlouhou. V obou případech se kloním k poskytnutí většího prostoru soudcovskému uvážení. Není záměrem snad žádného dobrého soudce řízení protahovat, není tak třeba soudce (ani účastníky řízení) svazovat v případě nařízení přípravného jednání takto přísně. Rovněž zde neshledávám důvod pro to, aby byl přístup ve věci lhůty k doplnění tvrzení a důkazů odlišný pro přípravné jednání a pro první jednání ve věci.

Mám za to, že není od věci se více inspirovat německou a slovenskou právní úpravou, dle kterých může soudce, na jejich obdobách našeho přípravného jednání, zahájit dokazování, případně věc rozhodnout. Přípravné jednání, tedy tak jak je nyní nastaveno v občanském soudním řádu, by za pomoci drobných úprav doručování předvolání a koncentrace řízení mohlo být pro soudce „atraktivnější“.

Konkrétně bych měla za dostačující desetidenní lhůtu pro předvolání k přípravnému jednání s možností doručení pouze právním zástupcům účastníků, v případě, kdy by přítomnost účastníků samotných nebyla zásadní. Dále bych byla pro možnost poskytnutí lhůty delší než 30 dnů při doplnění rozhodných skutečností a důkazních návrhů, a to podle konkrétních okolností případu. Dále by bylo vhodné zacetit mezery u otázky možnosti přerušeni či odročení přípravného jednání, kde se kloním k možnosti jej přerušit spíše než odročit.

Hlavní otázkou nicméně zůstává, zda je přípravné jednání nezbytnou součástí občanského soudního řádu, nebo zda bychom se bez něj obešli i vzhledem k tomu, že jej soudy prakticky nevyužívají (viz tabulka v úvodu). Po mnoha rozhovorech se soudci jsem dospěla k názoru, že přípravné jednání neposkytuje soudci nic, čeho by se sám nemohl dobrat

³³ VALENTA, J. Dva roky přípravného jednání v praxi. *Právní rozhledy*. 2012, č. 1, s. 18.

pomocí písemné přípravy nebo při prvním jednání ve věci, na kterém pak může nechat žalobce řízení i zahájit a začít dokazovat. Nabyla jsem dojmu, že nejenže přípravné jednání nenabízí soudci „něco navíc“, ale může celé řízení prodloužit, pokud se například nedaří doručit předvolání.

Vše, co lze provést při přípravném jednání, lze rovněž provést i na prvním jednání ve věci. Argumentace, že přípravné jednání napomáhá dodržování zásady, že bude rozhodnuto při prvním jednání, je sice validní, ale jen teoreticky. Jednání o smíru lze rovněž vést ještě před čtením samotné žaloby. Správnou otázkou tak není, proč se přípravné jednání nenařizuje, ale spíše – proč by mělo.

Pokud bych měla zodpovědět otázku, která je v nadpisu tohoto článku, tedy zda je přípravné jednání nezbytnou součástí občanského soudního řádu, domnívám se, že není. Písemnou přípravou jednání se dá docílit mnoho. Na prvním jednání se pak soudce před čtením žaloby pokusí o smírné řešení sporu, či nařídí mediaci, případně se dohodne s účastníky jinak nebo řízení zahájí a nechá žalobce přednést žalobu a započne dokazování. Dílčími změnami právní úpravy by se zajisté dalo docílit „zatraktivnění“ tohoto institutu (viz například doručování a koncentrace), ale nemám za to, že by se díky těmto změnám začalo přípravné jednání více využívat. V současné době není nastaven trend jeho nařizování, tomu patrně ani za přispění úprav nebude jinak.

Sexuální násilí v mezinárodním trestním a humanitárním právu a válka na Ukrajině

Petra Ditrichová*

Abstrakt: S válkou na Ukrajině se problematika sexuálního násilí v ozbrojeném konfliktu dostala do popředí mezinárodního dění. Již od počátku konfliktu se v médiích objevuje řada zpráv o rozsáhlých aktech sexuálního násilí páchaných zejména příslušníky ozbrojených sil Ruské federace, a to ve všech oblastech jejich operačního nasazení. Příspěvek proto poskytuje vhled do mezinárodněprávní regulace sexuálního násilí, včetně zločinu znásilnění v rámci ozbrojeného konfliktu. Nejprve je proveden krátký historický exkurs, jak mezinárodní společenství přistupovalo k regulaci sexuálního násilí v ozbrojeném konfliktu a jak se stavělo k jeho kriminalizaci (od Norimberského a Tokijského tribunálu přes Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu až po stálý Mezinárodní trestní soud). Na pozadí klíčových rozhodnutí mezinárodních tribunálů příspěvek ozřejmuje vývoj definičního vymezení zločinu znásilnění a širší kategorie sexuálního násilí v mezinárodním právu. Příspěvek uvádí, jaké znaky je nezbytné naplnit k prokázání sexuálního násilí jako válečného zločinu, zločinu proti lidskosti či zločinu genocidia. Příspěvek rovněž zmiňuje specifčnost vyšetřování sexuálního násilí spáchaného v ozbrojených konfliktech. Závěrem jsou uvedeny aktuální informace o rozsahu páchaní sexuálního násilí v konfliktu na Ukrajině a o možnostech potrestání jejich pachatelů.

Klíčová slova: sexuální násilí, znásilnění, ozbrojený konflikt, Ukrajina, mezinárodní humanitární právo, mezinárodní trestní právo

Úvod

Od počátku ozbrojeného konfliktu mezi Ukrajinou a Ruskou federací (RF) se objevují znepokojivé zprávy o řadě útoků sexuální povahy, včetně znásilnění páchaných příslušníky ozbrojených sil RF na ukrajinských ženách, dívkách, ale i chlapcích a mužích. Ačkoli o tom, zda konkrétní jednání sexuální povahy naplňuje znaky válečného zločinu, nebo jiného zločinu podle mezinárodního práva, může závazně rozhodnout pouze soud (mezinárodní či vnitrostátní), cílem tohoto příspěvku je poskytnout vhled do problematiky právních aspektů sexuálního násilí během ozbrojeného konfliktu. Příspěvek se zaměří na to, zda je sexuální násilí včetně znásilnění v mezinárodním právu považováno za válečný zločin, zločin proti lidskosti či zločin genocidy a jaké jsou jejich definiční znaky. Rovněž bude zmíněna problematika vyšetřování těchto zločinů v době ozbrojeného konfliktu. Po exkurzu, jak se mezinárodní společenství staví ke kriminalizaci sexuálního násilí, také bude zmíněno, jaké jsou aktuální možnosti potrestat pachatele znásilnění a dalších jednání sexuální povahy spáchaných během konfliktu na Ukrajině.

* JUDr. Petra Ditrichová, Ph.D., Ústav mezinárodních vztahů. E-mail: petra.ditrichova@centrum.cz. ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0256-1751>. Tato práce byla podpořena programem Univerzitní výzkumná centra UK č. UNCE24/SSH/039. Autorka děkuje prof. JUDr. PhDr. Veronice Bílkové, Ph.D., E.M.A., a JUDr. Anně Richterové, Ph.D., za cenné připomínky a rady k tématu článku, a dále doc. MUDr. Martinu Ošťádalovi, Ph.D., a týmu zdravotních sestřiček z dětské ortopedie FN Bulovka za podporu při psaní tohoto článku.

1. Mezinárodní právo a vývoj postihu sexuálního násilí

Zločiny sexuální povahy jsou páčány v době míru a nevyhýbají se ani situacím ozbrojeného konfliktu. Páchání sexuálního násilí však bylo v ozbrojených konfliktech dlouho přehlíženo a svým způsobem i bráno jako něco, co k válkám prostě patří. Důvodů, proč tomu tak bylo, byla celá řada. Většina příčin však vycházela z kulturního a společenského prostředí, kdy žena byla původně vnímána jako majetek muže. Jednalo se tedy o projev mocenských a genderových vztahů ve společnosti.¹ Změna náhledu na sexuální násilí v ozbrojeném konfliktu byla postupná a souvisela právě s narovnáním genderových vztahů, kdy sexuální útoky začaly být více vnímány jako útok na fyzickou a psychickou integritu oběti.

Milníkem v přístupu mezinárodního společenství ke kriminalizaci znásilnění včetně širší kategorie sexuálního násilí byly zejména Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii (ICTY) a Rwandu (ICTR). Důvodem byly znepokojivé informace o tom, že v Bosně a Hercegovině mezi lety 1992–1993 mělo dojít k sexuálnímu násilí na 30 000 – 50 000 ženách, dětech a mužích,² a informace o tom, že během konfliktu ve Rwandě v roce 1994 docházelo k hromadnému znásilňování a útokům sexuální povahy na až 350 000 tutsijských žen.³ Nebývalou pozornost vyvolaly také zločiny páchané bojovníky Islámského státu (ISIS) proti náboženským a etnickým menšinám na území Sýrie a Iráku. Zejména útoky pro Jezídům dosáhly značného rozsahu a brutality. Jezídské ženy byly znásilňovány, brány do otroctví nebo nuceny k manželství s bojovníky ISIS.⁴

Právě rozsah sexuálního násilí, včetně způsobu, jakým bylo páčáno, tj. znásilňování (opakované, hromadné), včetně užití různých předmětů jako klacek nebo zbraň, držení žen v sexuálním otroctví, nucená manželství a vynucená těhotenství či sexuální mrzačení obětí,⁵ ukázalo na nový fenomén. Sexuální násilí nebylo páčáno z důvodu „sexuálního chtíče“ jako individuální selhání několika jednotlivců, ale systematicky, organizovaně, často jako forma trestu, jako taktika vedení boje. Taktika spočívající v ponižení, podřízení či trýznění určité skupiny civilního obyvatelstva bez ohledu na jejich pohlaví či věk. Pokud je sexuální násilí v ozbrojených konfliktech užito cíleně jako určitá forma vojenské strategie (obvykle podporována, plánována či legitimizována politickým vedením či propagandou jedné strany vůči civilnímu obyvatelstvu druhé strany), bývá uváděno, že je užito jako „válečná zbraň“ (*rape as a war weapon*).⁶ Z právního hlediska se však jedná

1 CIPROVÁ, K. Znásilnění: Kontextuální úvod. In: CIPROVÁ, K. (ed.). *Pod Hladinou: Mýty a fakta o znásilnění*. Praha: Gender Studies, 2010, s. 3–11.

2 FAIRBANKS, B. Rape as an Act of Genocide: Definitions and Prosecutions as Established in Bosnia and Rwanda. *Historical Perspectives: Santa Clara University Undergraduate Journal of History*. 2019, Series II, Vol. 23, s. 112.

3 BIJLEVELD, C. – MORSSINKHOF, A. – SMEULERS, A. Counting the Countless: Rape Victimization During the Rwandan Genocide. *International Criminal Journal Review*. 2009, Vol. 19, No. 2, s. 208.

4 Ke zločinům páchaných Islámským státem připravily své zprávy i mezinárodní organizace, např. HUMAN RIGHTS COUNCIL. “They Came to Destroy – ISIS Crimes against Yazidi. In: *ohchr.org* [online]. 2016. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/ColSyria/A_HRC_32_CRP.2_en.pdf>; AMNESTY INTERNATIONAL. Escape from Hell: Torture and Sexual Slavery in Islamic State Captivity in Iraq. In: *amnesty.org* [online]. 2014. Dostupné z: <<https://www.amnesty.org/en/documents/mdc14/021/2014/en/>>.

5 Např. NOWROJEE, B. *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath*. Human Rights Watch, 1996; GLOBAL JUSTICE CENTER. Daesh's Gender-Based Crimes against Yazidi Women and Girls Include Genocide. In: *globaljusticecenter.net* [online]. 2016. Dostupné z: <<https://www.globaljusticecenter.net/daesh-s-gender-based-crimes-against-yazidi-women-and-girls-include-genocide/>>.

6 Např. UN General Assembly Resolution A/RES/48/143, 5. 1. 1994, para 2; *Prosecution of Sexual Violence. Best Practices Manual for the Investigation and Prosecution of Sexual Violence Crimes in Post-Conflict Regions: Lessons Learned from the Office of the Prosecutor for the International Criminal Tribunal for Rwanda*. ICTR, 2014.

o zavádějící přirovnání, neboť taková kvalifikace nemá v mezinárodním právu oporu. Mezinárodní humanitární právo (MHP) nejenže s tímto pojmem neoperuje, ale ani nedefinuje pojem „zbraň“. V českém právním řádu je například za zbraň považován jakýkoli předmět, látka či jiný prostředek nebo ovladatelná energie, které jsou použity (použitelné) k útoku proti tělesné integritě jiného člověka.⁷ V tomto kontextu lze tedy uvést, že vyjádření, že znásilnění bylo užito jako válečná zbraň, představuje fenomén specifické taktiky vedení boje v ozbrojeném konfliktu; taktiky, která má značné nejen zdravotní a psychologické, ale i sociální a sociologické dopady.

V reakci na informace o páchání sexuálního násilí jako taktiky vedení boje přijala v roce 2008 Rada bezpečnosti OSN klíčovou rezoluci č. 1820, která poprvé v historii OSN uvedla, že sexuální násilí páchané v ozbrojeném konfliktu a jeho následky představují ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti. Rezoluce požadovala zastavení všech aktů sexuálního násilí v ozbrojeném konfliktu a zdůraznila, že „*sexuální násilí, pokud je užito nebo pácháno jako taktika války za účelem cíleného zaměření na civilisty nebo jako součást rozsáhlého nebo systematického útoku proti civilnímu obyvatelstvu, může značně zhoršit situaci ozbrojeného konfliktu a bránit obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti*“.⁸

I když bylo zdokumentováno, že sexuální násilí bylo v určité míře přítomno téměř v každém ozbrojeném konfliktu, k jeho kriminalizaci a potrestání konkrétních pachatelů v minulosti téměř nedocházelo. Přesto je třeba připomenout případ rytíře Petera von Hagenbach. Hagenbach byl souzen před zvláštním tribunálem, který by dnes mohl být označen jako *ad hoc*. Tento tribunál složený z osmadvaceti soudců z různých městských států ho soudil za zločiny, včetně vražd a znásilnění, kterých se měl dopustit jako guvernér alsaského území v letech 1469–1474. Ačkoli v obecném povědomí zůstává tento proces neznámý, většina právních vědců jej vnímá jako přelomovou událost. Někteří si ho cení pro formulaci zárodečné verze zločinů proti lidskosti. Jiní jej chválí za to, že znásilnění bylo zdánlivě považováno za válečný zločin. Všichni se shodují na tom, že jde o první zaznamenaný případ v historii, který odmítl obhajobu rozkazu nadřízeného.⁹ Bohužel tento případ byl na dlouho jediným, kdy v mezinárodním kontextu došlo k odsouzení za zločin znásilnění. Po řadu následujících století znásilnění v rámci válečného konfliktu bylo bráno jako jeho nevyhnutelná součást.

Zločin znásilnění byl poprvé písemně zakotven v tzv. Lieberově kodexu. Tento první kodex upravující pravidla chování vojsk států Unie v americké občanské válce (1861–1865)¹⁰ považoval znásilnění za čin zasluhující trest smrti.¹¹ Úmluvy v oblasti MHP na tento trend bohužel nenavázaly. Vzhledem k tomu, že pravidla války byla psána muži, se tomuto problému nikdy nevěnovala patřičná pozornost,¹² a znásilnění tak nebylo považováno za

⁷ Zbraně podléhající zákonu o zbraních a podmínky jejich nabyvání a držení. In: MVČR [online]. 17. 2. 2021 [cit. 2023-08-01]. Dostupné z: <<https://www.mvcr.cz/clanek/zbrane-podlehajici-zakonu-o-zbranich-a-podminky-jejich-nabyvani-a-drzeni.aspx>>.

⁸ UN Security Council Resolution S/RES/1820(2008), 19. 6. 2008, para 1–2.

⁹ GORDON, S. G. The Trial of Peter Von Hagenbach: Reconciling History, Historiography, and International Criminal Law. In: SSRN [online]. 17. 2. 2012 [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2006370>.

¹⁰ General Orders No. 100 by President Lincoln, 24. 4. 1863 – Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field.

¹¹ Ibidem, čl. 44: „Veškeré bezohledné násilí páchané na osobách v napadené zemi [...] veškeré znásilňování, zraňování, mrzačení nebo zabíjení těchto obyvatel je zakázáno pod trestem smrti nebo jiným přísným trestem, který se může zdát přiměřený závažnosti činu.“

¹² GOLDSTONE, R. J. Prosecuting Rape as a War Crime. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 2002, Vol. 34, No. 3, s. 279.

válečný zločin. Haagské úmluvy z let 1899 a 1907 kodifikovaly existující obyčejová pravidla vedení války, avšak neobsahovaly žádný konkrétní odkaz na znásilnění. Článek 46 Haagské úmluvy z roku 1907 nicméně stanovil, že okupační mocnosti budou respektovat čest a práva rodiny. K dalšímu vývoji došlo v rámci souzení zločinů spáchaných za druhé světové války. Prvotním impulsem bylo přijetí Statutu Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku vítěznými mocnostmi po skončení druhé světové války v roce 1945¹³ a Statutu Mezinárodního vojenského tribunálu pro Dálný východ.¹⁴ I když v těchto statutech byly poprvé na mezinárodní úrovni kodifikovány válečné zločiny¹⁵ a jednání považovaná za zločin proti lidskosti,¹⁶ jejich definice bohužel explicitně nezahrnovala znásilnění či jiné formy sexuálního násilí. I přesto, že bylo zdokumentováno, že sexuální násilí bylo během druhé světové války velmi rozšířené, Norimberský tribunál se těmito zločiny nezaobíral vůbec¹⁷ a Tokijský pouze částečně.¹⁸ Je otázkou, zda tomu bylo proto, že sexuální násilí bylo páčáno příslušníky ozbrojených sil na obou stranách konfliktu (tj. příslušníky nacistického Německa, příslušníky sovětských vojsk postupujících přes východní Evropu do Německa,¹⁹ příslušníky britské, americké či francouzské armády postupující od západu na východ a stejně tak vojáky japonské armády například v Nankingu²⁰ či americkými příslušníky na Dálném východě). K potrestání alespoň malé části pachatelů těchto zločinů došlo následně v některých státech dle vnitrostátního práva.²¹

Další příležitost ke kodifikaci znásilnění jako válečného zločinu byla při přípravě Ženevských úmluv o ochraně obětí ozbrojených konfliktů v roce 1949. Ani zde se však znásilnění nedostalo explicitně mezi válečné zločiny. Ženevská úmluva I a II uvádějí, že jejich vážné porušení představuje jednání ve formě „úmyslného způsobení velkého utrpení nebo vážného tělesné zranění a ohrožení zdraví [...] neodůvodněného vojenskou nutností a provedeného ve velkém měřítku nedovoleným a svévolným způsobem“.²² I když je zřejmé, že znásilnění a jiné formy sexuálního násilí mohou toto vymezení naplňovat, praxe ukázala, že se jedná o příliš obecné ustanovení, které jen zřídka vedlo ke kriminalizaci takového jednání a k potrestání jeho pachatelů. Nápomocný není ani čl. 27 Čtvrté ženevské úmluvy a čl. 76 Prvního dodatkového protokolu, které sice již shodně obsahují explicitní

¹³ The Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, 8 August 1945, český překlad vydán vyhláškou č. 164/1947 Sb. Dohoda o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců Evropské Osy.

¹⁴ Charter of the International Military Tribunal for the Far East, Tokyo, 19. 1. 1946.

¹⁵ Čl. 6 odst. b) Statutu Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku. Čl. 5 odst. b) Statutu Mezinárodního vojenského tribunálu pro Dálný východ.

¹⁶ Čl. 6 odst. c) Statutu Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku. Čl. 5 odst. c) Statutu Mezinárodního vojenského tribunálu pro Dálný východ.

¹⁷ Znásilnění bylo sice uvedeno jako součást tzv. zločinů proti lidskosti ve Spojeneckém místním zákoně č. 10 (Allied Local Council Law No. 10), který kriminalizoval jednání nacistických zločinců střední hierarchické úrovně, avšak nikdo z nacistických pachatelů znásilnění (např. v koncentračních táborech apod.) na tomto základě nebyl obviněn.

¹⁸ Více viz COPELON, R. Gender Crimes as War Crimes: Integrating Crimes Against Women into International Criminal Law. *McGill Law Journal*. 2000, Vol. 46, No. 1.

¹⁹ Uvádí se, že příslušníci sovětské armády znásilnili nejméně 2 milióny německých žen a tisíce žen z východní Evropy během osvobození Evropy od nacistů, přičemž není známo, že by sovětská justice tyto činy jakýmkoli způsobem řešila. Více viz BEEVOR, A. *Berlin: The Downfall 1945*. London: Penguin UK, 2007.

²⁰ CHANG, I. *The Rape of Nanking*. New York: Basic Books, 1997.

²¹ Bývá uváděno, že příslušníci Spojených států amerických od roku 1942 do roku 1945 spáchali na území Francie, Anglie a Německa cca 14.000 znásilnění. Za tato jednání padaly na vnitrostátní úrovni v USA zejména disciplinární tresty. Je zdokumentováno, že 29 pachatelů těchto činů bylo odsouzeno k trestu smrti. Více viz LILLY, J. R. *Taken by Force: Rape and American GIs in the World War II*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.

²² Čl. 50 Ženevské úmluvy I a čl. 51 Ženevské úmluvy II.

požadavek, že ženy mají být zvláště chráněny proti každému útoku na jejich čest, zejména pak před znásilněním, proti nucení k prostituci a proti každému nemravnému jednání, avšak tato ustanovení zase nejsou zahrnuta do výčtu vážných porušení těchto úmluv, a tudíž v MHP nejsou považována za válečný zločin.²³ Přestože MHP je vystavěno na povinnosti smluvních stran pachatele vážných porušení Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů vyhledat a postavit před řádný soud, k odsouzení konkrétních pachatelů za zločiny sexuální povahy na základě MHP téměř nedocházelo a nedochází.²⁴

Ke skutečnému průlomů v kriminalizaci sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech došlo zejména díky přístupu Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia – ICTY²⁵) a Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu (International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR²⁶). Nicméně jejich cesta nebyla v tomto směru ani zdaleka jednoznačná a přímočará. Zpočátku se oba tribunály k obviněním z páchání sexuálního násilí stavěly velmi rezervovaně a nepřikládaly mu patřičný význam. Této problematice se reálně začaly věnovat až poté, co nevládní organizace Human Rights Watch zveřejnila zprávu, která uvedla, že ve Rwandě v roce 1994 během genocidy docházelo k systematickým a masivním sexuálním útokům a páchání sexuálního násilí na ženách a dívkách ze strany příslušníků obou stran konfliktu. Zpráva zejména zdůraznila, že znásilnění žen nebylo pácháno jako individuální selhání jednotlivců, ale bylo užito jako zbraň, jako politický prostředek s cílem terorizovat a degradovat zejména tutsijskou komunitu žen.²⁷ Bylo tedy zřejmé, že problematika sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech představuje rozsáhlý problém, který nelze nadále přecházet. Jak ICTR, tak ICTY tak v řadě případů doplnily původně vznesená obvinění i o obvinění ze sexuálního násilí. Statistický rozbor případů ICTR následně ukázal, že z celkem 93 obžalovaných bylo 52 obviněno ze znásilnění nebo jiného sexuálního násilí.²⁸

2. Vývoj definice znásilnění a sexuálního násilí v mezinárodním právu

ICTY a ICTR se při řešení problematiky sexuálního násilí potýkaly s řadou praktických problémů. Za prvé, jurisdikce ICTY a ICTR za zločin znásilnění byla výslovně přiznána pouze s ohledem na kategorii zločinů proti lidskosti.²⁹ Za druhé, soudům chybělo jakékoli vodítko, jak sexuální násilí včetně znásilnění definovat, neboť toto jednání nebylo předtím v mezinárodním právu nikdy kriminalizováno a návodná definice nebyla obsažena ani ve statutech ICTY a ICTR. Všechny tyto skutečnosti se odrazily v nejednotném přístupu soudních senátů ICTY a ICTR k obsahovému vymezení pojmů znásilnění a sexuálního

²³ Čl. 85 odst. 5 Prvního dodatkového protokolu k Ženevským úmluvám.

²⁴ Více viz UHLÍŘOVÁ, K. Vývoj mezinárodního trestního práva v kontextu kriminalizace sexuálního násilí. In: ŠIMÁČKOVÁ, K. – HAVELKOVÁ, B. – ŠPONDROVÁ, P. (eds). *Mužské právo: Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 137–180.

²⁵ Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993) S/25704, 3. 5. 1993 (Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia „ICTY“), a UN Security Council Resolution S/RES/827 (1993), 25 May 1993 (Establishment of the International Tribunal).

²⁶ UN Security Council Resolution S/RES/955 (1994), 8. 11. 1994 (Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda „ICTR“).

²⁷ NOWROJEE, B. *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath* (Human Rights Watch report).

²⁸ *Prosecution of Sexual Violence. Best Practices Manual for the Investigation and Prosecution of Sexual Violence Crimes in Post-Conflict Regions*, s. 5 a příloha B.

²⁹ Čl. 5 písm. g) Statutu ICTY, čl. 3 písm. g) Statutu ICTR.

násilí. Co se týče válečných zločinů, situace byla o to komplikovanější, že oba tribunály se věnovaly vnitrostátnímu ozbrojenému konfliktu a termín „válečný zločin“ pro jednání spáchané ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu se v úmluvách, které tento typ konfliktu regulují, neobjevuje.³⁰ Statut ICTY sice pod termínem „porušení zákonů a obyčejů války“ demonstrativním způsobem vymezil určitá zakázaná jednání, nicméně ta výslovně nezahrnovala znásilnění ani jinou formu sexuálního násilí. Statut ICTR naproti tomu alespoň obsahoval výslovné zakotvení zakázaného jednání ve formě „znásilnění a nucené prostituce“, a to v rámci „útoků proti osobní důstojnosti“, který je jako součást „ponižujícího a pokořujícího zacházení“ považován za vážné porušení společného článku 3 Ženevských úmluv.³¹

ICTR řešil znásilnění již ve svém prvním pojednávaném případě *Akayesu*. Při tvorbě definice znásilnění vyšel jednak z definic obsažených v různých vnitrostátních právních řádech a jednak z analogie jednání představujícího mučení. Uvedl, že v obou případech se jedná o zásah do osobní důstojnosti, neboť cílem je „zastrašení, degradace, ponížení, diskriminace, potrestání, kontrola nebo zničení osoby“.³² Na tomto základě tak znásilnění definoval jako „fyzické vniknutí sexuální povahy spáchané na osobě za okolností, které jsou nátlakové“.³³ Jelikož znásilnění nebylo jediným zločinem sexuální povahy, ke kterému v konfliktu docházelo, soudní senát zároveň definoval i obecnější kategorii sexuálního násilí (zahrnující i znásilnění), a to jako „jakékoli jednání sexuální povahy spáchané na osobě za okolností, které jsou donucovací“.³⁴ Rozsudek ICTR vynesený v případě *Akayesu* představoval z hlediska MHP zcela zásadní průlom, neboť poprvé v historii mezinárodního práva došlo na mezinárodní úrovni k odsouzení pachatele za zločin znásilnění. I když se tak zatím stalo v kontextu zločinů proti lidskosti.³⁵ ICTR v tomto případě zároveň položil základ moderní, poměrně široké definice znásilnění a sexuálního násilí v mezinárodním právu, neboť uvedl, že znásilnění je „formou agrese“, a tudíž jeho zásadní prvky nemohou být zachyceny „mechanickým popisem objektů nebo tělesných částí“.³⁶ Oproti řadě definic znásilnění obsažených ve vnitrostátních právních řádech, které popisují, jakou podobu sexuálního násilí může nabývat (orální, anální či vaginální styk) a zda došlo k vyjádření nesouhlasu (fyzicky, slovně), považoval ICTR za klíčový prvek „akt donucení“. Donucení přitom nemusí být nutně manifestováno pouze fyzickou silou, ale také zastrašováním či jinými formami nátlaku. Proto ICTR považoval za klíčové zdůraznit, že sexuální násilí „se neomezuje na fyzické proniknutí do těla a může zahrnovat jednání, která nespádají do penetrace nebo fyzického kontaktu“.³⁷ ICTR se této definice držel i v některých dalších případech, které v souvislosti se sexuálním násilím v rámci konfliktu ve Rwandě řešil, např. případ *Musema*.³⁸ V jiných případech, např. *Kajelijeli*,³⁹ se soudní senát ICTR naopak přiklonil k definici poskytnuté ICTY v případě *Kunarac*.

³⁰ Společný článek 3 Ženevských úmluv ani Druhý dodatkový protokol k Ženevským úmluvám s tímto pojmem vůbec neoperují.

³¹ Čl. 4 odst. e) Statutu ICTR jako součást útoku proti osobní důstojnosti v rámci porušení spol. čl. 3.

³² ICTR-96-4-T, *Prosecutor v. Jean Paul Akayesu*, Trial Chamber Judgment, 1998, para 597.

³³ *Ibidem*, para 598.

³⁴ *Ibidem*, para 688.

³⁵ *Ibidem*, Count 13, Verdict.

³⁶ *Ibidem*, para 687.

³⁷ *Ibidem*, para 688.

³⁸ Např. ICTR-96-13-T, *Prosecutor v. Alfred Musema*, 27. 1. 2000, para 229.

³⁹ Např. ICTR-98-44A-T, *Prosecutor v. Juvénal Kajelijeli*, Trial Chamber, 1. 12. 2003, para 915.

ICTY řešil problematiku sexuálního násilí také ve svém prvním případě (*Tadić*). V něm však neoperoval s pojmem „znásilnění“, ale termínem „násilný sexuální styk“.⁴⁰ I když vznesená obvinění týkající se sexuálního násilí byla následně stažena, násilný sexuální styk byl v kontextu vnitrostátního ozbrojeného konfliktu kvalifikován jako „útok proti osobní důstojnosti“, který zahrnuje „ponižující a pokořující zacházení“, které je v rozporu se společným čl. 3 Ženevských úmluv.⁴¹ Případ *Tadić* tak sice nepřinesl průlom z hlediska kriminalizace sexuálního násilí v ozbrojeném konfliktu (obžaloba nebyla v tomto případě primárně vystavěna na sexuálním násilí), nicméně zhodnocení soudu, že individuální trestní odpovědnost nevzniká pouze v mezinárodním ozbrojeném konfliktu, ale též ve vnitrostátním (dle obyčejových pravidel), měl zcela zásadní vliv na vyvození, že válečné zločiny lze spáchat i v situaci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu.⁴²

Co se týče obsahového vymezení pojmu znásilnění, senáty ICTY nedržely jednotnou linii nejenom ve vztahu k ICTR, ale ani v rámci své judikatury. V případě *Furundžija* se soudní senát ICTY odklonil od poměrně široce pojaté definice znásilnění nastavené ICTR v případě *Akayesu* a zvolil užší a popisnější výklad. Objektívni znaky znásilnění v mezinárodním právu definoval jako „sexuální proniknutí, i když nepatrné, do a) vagíny nebo konečnicku oběti, a to penisem pachatele nebo jakýmkoli jiným předmětem užitým pachatelem, nebo b) do úst oběti penisem pachatele, a to při užití nátlaku nebo síly nebo hrozby silou oběti nebo třetí osobě“.⁴³ Soud dále uvedl, že znaky zločinu znásilnění nelze vyvodit z žádné mezinárodní úmluvy či obyčejového práva, ale je třeba vyjít z obecných principů trestního práva, které jsou společné hlavním světovým právním systémům.⁴⁴ Jako společného jmenovatele v jednotlivých vnitrostátních právních řádech nalezl element použití síly (donucení). Uvedl, že znásilnění je považováno za způsob mučení a jiného nelidského zacházení ve smyslu prostředku „trestání, zastrahování, donucování nebo ponižování oběti, nebo získání informace, nebo doznání od oběti nebo třetí osoby“.⁴⁵

Popisná definice objektivních znaků znásilnění byla přejata soudními senáty ICTY i v dalších případech, jako např. *Kunarac*⁴⁶ nebo *Kvočka*.⁴⁷ V nich však na rozdíl od případu *Furundžija* bylo uvedeno, že klíčovým prvkem znásilnění není nátlak, ale nedostatek souhlasu či dobrovolnosti ze strany oběti. Respektive, že za daných okolností (nátlaku) je souhlas oběti se sexuálním činem ze své podstaty znemožněn. Tato skutečnost může být manifestována řadou objektivních faktorů, jako je např. „užití síly, hrozby silou, zneužití skutečnosti, že osoba není schopna se bránit“.⁴⁸ V případě *Čelebići (Delalić et al.)* ICTY navázal na judikaturu ICTR a uvedl, že znásilnění zahrnuje způsobení fyzického a psychického utrpení.⁴⁹

Z definic pojmu znásilnění a sexuálního násilí vytvořených ICTY a ICTR byla sestavena definice pro potřeby Mezinárodního trestního soudu (MTS). Definice je obsažena v tzv.

⁴⁰ IT-94-1-I, ICTY, *Prosecutor v. Tadić*, Indictment, 13. 2. 1995.

⁴¹ IT-94-1-AR72, ICTY, *Prosecutor v. Tadić*, Decision, Appeals Chamber, 2. 10. 1995, para 77.

⁴² IT-94-1, ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić aka “Dule”* (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction), para 97.

⁴³ IT-95-17/1, ICTY, *Prosecutor v. Anto Furundžija*, Judgment, Trial Chamber II, 10. 12. 1998, para 185.

⁴⁴ *Ibidem*, para 177.

⁴⁵ *Ibidem*, para 251.

⁴⁶ IT-96-23&28 /1, ICTY, *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac and Others*, Appeal Judgement, 12. 6. 2002, para 127–129.

⁴⁷ IT-98-30/1-A, ICTY, *Prosecutor v. Miroslav Kvočka et al.*, Appeal Judgement, 28. 2. 2005, para 395.

⁴⁸ IT-96-23&28 /1, ICTY, *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac and Others*, para 127–129.

⁴⁹ IT-96-21, ICTY, *Prosecutor v. Zejnil Delalić*, Judgment, Trial Chamber II, 16. 11. 1998, para 480–496.

Znacíh skutkových podstat zločinů, kterými se MTS řídí ve své rozhodovací praxi.⁵⁰ Znásilnění je považováno za jednání, kdy „1. pachatel vnikl do těla osoby jednáním, které vyústilo v penetraci, i když nepatrnou, a to jakékoli části těla oběti nebo sexuálním orgánem pachatele, nebo došlo k průniku do těla análně nebo genitálně nějakým předmětem nebo jakoukoli částí těla. 2. vniknutí bylo učiněno s použitím síly, nebo pod hrozbou užití síly nebo donucením, například skrze strach z násilí, nátlak, zadržetí, psychologický nátlak nebo zneužití moci, a to proti takové osobě nebo osobami nebo jiných osob, nebo s využitím výhody násilného prostředí nebo takové neschopnosti osoby nebo osob poskytnout souhlas“.⁵¹ Z textu této definice MTS je zřejmé, že se po objektivní stránce nejvíce blíží definici znásilnění uvedené ICTY v případě *Furundžija* (deskriptivní způsob spáchání) a po subjektivní stránce definici ICTR uvedené v případě *Akayesu* (důraz na nátlak na osobu). Definice znásilnění užívaná MTS tak představuje poměrně široký základ pro potrestání pachatelů sexuálního násilí. Přičemž tato definice je MTS považována za základ při stíhání zločinu znásilnění jak v kontextu válečných zločinů spáchaných v ozbrojeném konfliktu (mezinárodním či vnitrostátním), tak v kontextu zločinů proti lidskosti. Vzhledem k výjimečnému postavení MTS, jako prvního stálého mezinárodního trestního soudu, je dnes tato definice považována za autoritativní výklad pojmu znásilnění v mezinárodním právu.⁵²

MTS ji však za 20 let existence úspěšně uplatnil pouze jednou, a to v případě *Ongwen* v kontextu ozbrojeného konfliktu na území severní Ugandy v období od 1. 7. 2002 do 31. 12. 2005. V tomto případě byl Dominic Ongwen souzen pro znásilnění jako válečný zločin a zločin proti lidskosti a pro další sexuální násilí (včetně násilného otěhotnění a sexuálního otroctví) jako zločin proti lidskosti a válečný zločin. A z těchto zločinů byl uznán vinným a odsouzen na 25 let.⁵³ Tento rozsudek byl potvrzen v odvolacím řízení.⁵⁴

I když je v tomto příspěvku obecně hovořeno o pojmu znásilnění, přínosem judikatury ICTY a ICTR bylo, že definičně vymezily i širší kategorii sexuálního násilí. ICTY v několika případech uvedl, že sexuální násilí je širší pojem než znásilnění, neboť zahrnuje „všechna vážná zneužití sexuální povahy způsobená fyzicky i morální integritě osoby, a to za použití nátlaku, hrozby násilí nebo zastrašování způsobem, který ponižuje a znevažuje důstojnost oběti“.⁵⁵ V případě *Milutinović* soudní senát definici sexuálního násilí zpřesnil a identifikoval jednotlivé prvky: a) pachatel se dopustí na jiné osobě činu sexuální povahy; to zahrnuje i požadavek, aby jiná osoba takový čin vykonala; b) tento čin porušuje tělesnou integritu oběti nebo představuje urážku osobní důstojnosti oběti; c) oběť s tímto činem nesouhlasí; d) pachatel se tohoto činu dopustí úmyslně; e) pachatel si je vědom, že k činu

⁵⁰ Čl. 9 odst. 1 Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 84, že dne 17. července 1998 byl v Římě přijat statut Mezinárodního trestního soudu (dále i jako „Římský statut“).

⁵¹ Čl. 7 (1)(g)-1 a čl. 8(2)(b)(xxii)-1 and (2)(e)(vi)-1, Elements of Crimes. UN Preparatory Commission for the International Criminal Court, UN Doc. PCNICC/2000/Add.2, 2. 11. 2000.

⁵² Pro zajímavost lze zmínit, že definice pojmu znásilnění nejsou plně ustálené ani v jednotlivých vnitrostátních právních řádech. Například v České republice se aktuálně diskutuje změna právní definice pojmu znásilnění. MENŠÍK, J. Ministr Blažek by rád změnil právní definici znásilnění. In: *Novinky* [online]. 6. 6. 2023 [cit. 2023-06-10]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/domaci-ministr-blazek-by-rad-zmenil-pravni-definici-znasilneni-40433887#dop_ab_variant=0&dop_source_zone=novinky.szhnp.box&source=hp&seq_no=7&utm_campaign=&utm_medium=z-boxiku&utm_source=www.seznam.cz>.

⁵³ ICC-02/04-01/15, *Prosecutor v. Dominic Ongwen*, Trial Judgment, 4. 2. 2021.

⁵⁴ ICC-02/04-01/15 A, *Prosecutor v. Dominic Ongwen*, Appeals Judgment, 15. 12. 2022.

⁵⁵ IT-99-36-T, ICTY, *Prosecutor v. Radoslav Brđjanin*, Trial Judgement, para 1012; IT-97-24, ICTY, *Prosecutor v. Milomir Stakić*, Trial Judgement, para 757; IT-95-17/1, ICTY *Prosecutor v. Anto Furundžija*, para 186.

došlo bez souhlasu oběti.⁵⁶ V případě *Kvočka*⁵⁷ ICTY odkázal na výše uvedenou definici sexuálního násilí přijatou ICTR v případě *Akayesu*.⁵⁸

3. Sexuální násilí včetně znásilnění jako válečný zločin, zločin proti lidskosti nebo zločin genocidia?

Podle současného mezinárodního práva může jednání ve formě sexuálního násilí včetně znásilnění být stíháno jako válečný zločin, zločin proti lidskosti nebo tvořit konstitutivní znak zločinu genocidia. Tyto zločiny představují nejzávažnější jednání, kterých se jednotlivec podle mezinárodního práva může dopustit. Z důvodu své závažnosti jsou Římským statutem MTS považovány za jednání, která se dotýkají celého mezinárodního společenství. Jsou považovány za nepromlčitelné⁵⁹ a zakládají universální jurisdikci.⁶⁰ Vzhledem ke specifickým znakům každého z těchto mezinárodních zločinů bude jednání ve formě sexuálního násilí popsáno samostatně pro každý z nich.⁶¹

3.1 Sexuální násilí jako válečný zločin

Na rozdíl od zločinů proti lidskosti či zločinu genocidy lze válečné zločiny spáchat pouze v situaci ozbrojeného konfliktu (mezinárodního nebo vnitrostátního charakteru). Jedná se o faktickou otázku, kdy je třeba u daného jednání vyvodit, že k jednání došlo v rámci ozbrojeného konfliktu a bylo s ním spojeno. Důvodem je, že jednání spadající do rámce válečných zločinů, a zločinů sexuálního násilí zvláště, nemusejí vždy automaticky souviset s probíhajícím ozbrojeným konfliktem. Na kriminalizaci takového jednání by se pak nevztahovaly normy mezinárodního práva, ale běžné vnitrostátní zákonodárství daného státu. Pokud například vojenský velitel znásilní v kasárnách svou podřízenou, byť v době, kdy na území probíhá ozbrojený konflikt, v jeho jednání není nalezena žádná souvislost s ozbrojeným konfliktem a znásilnění bude posuzováno podle vnitrostátního trestního práva. Pokud by však tento akt byl tímto velitelem vykonán na osobě, která byla zajata/zadržena v souvislosti s ozbrojeným konfliktem, jako např. příslušník protistrany v tomto konfliktu, toto jednání by bylo posuzováno jako válečný zločin.⁶² Je významné zdůraznit, že právě skutečnost, zda čin byl spáchán v souvislosti s ozbrojeným konfliktem, či ne, byla u ICTY a ICTR častým způsobem obhajoby pachatelů obžalovaných ze znásilnění,⁶³ neboť se tak snažily získat nižší tresty za spáchání znásilnění místo vysokého trestu, který

⁵⁶ IT-05-87-T, ICTY, *Prosecutor v. Milutinović et al.*, Trial Judgement, vol. 1, para. 201.

⁵⁷ IT-98-30/1-A, ICTY, *Prosecutor v. Miroslav Kvočka et al.*, para. 180.

⁵⁸ ICTR-96-4-T, *Prosecutor v. Jean Paul Akayesu*, para 688.

⁵⁹ Čl. 29 Římského statutu; Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity (adopted by the General Assembly of the UN, 1968).

⁶⁰ *Universal Jurisdiction: A Preliminary Survey of Legislation Around the World*. London: Amnesty International, 2011.

⁶¹ Pozn.: Jednání sexuální povahy mohou být stíhána také na vnitrostátní úrovni. V takovém případě je však rozhodující jejich definice v daném vnitrostátním právním řádu. Některé státy inkorporovaly definice těchto zločinů dle jejich obsahového vymezení v Římském statutu, jiné státy tak neučinily. Některé státy mají své vlastní definice sexuálního násilí v kontextu těchto zločinů.

⁶² GAGGIOLI, G. Sexual Violence in Armed Conflicts: A Violation of International Humanitarian Law and Human Rights Law. *International Review of the Red Cross*. 2014, Vol. 96, No. 894, s. 515.

⁶³ IT-99-36-A, ICTY, *Prosecutor v. Brđjanin Radoslav*, Appeal Judgement, 3. 4. 2007, para 256; nebo IT-96-23&28 /1, ICTY, *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac and Others*, para 58.

jim hrozil v případě prokázání znásilnění v kontextu ozbrojeného konfliktu, tj. spáchání válečného zločinu.

Způsob, jak dovodit souvislost spáchání válečného zločinu s ozbrojeným konfliktem, nastínil ICTY v případě *Kunarac*, kde uvedl, že je nezbytné prokázat, že existence ozbrojeného konfliktu sehrála podstatnou roli v pachatelově schopnosti nebo v jeho rozhodnutí spáchat zločin. ICTY uvedl, že „*pachatel jednal v podpoře nebo pod rouškou ozbrojeného konfliktu*“.⁶⁴ ICTY zároveň nastínil několik faktorů, které však nejsou ani výlučné a ani kumulativní a které mohou pomoci určit, zda je naplněn válečný nexus: a) pachatel je kombatant; b) oběť není kombatantem; c) oběť je členem protistrany v boji; d) dané jednání může posloužit konečnému cíli vojenské kampaně; či e) zločin je spáchán jako součást nebo v souvislosti s plněním služebních povinností pachatele.⁶⁵ Na tuto judikaturu navázal i MTS, který ve Znacích skutkových podstat pro vyvození, že dané jednání představuje válečný zločin, požaduje prokázání, že jednání bylo spácháno v kontextu ozbrojeného konfliktu a v souvislosti s ním.⁶⁶ Tím, že se jedná o faktickou otázku, platí, že posouzení, zda se jedná o ozbrojený konflikt, není závislé na individuálním zhodnocení příslušníků ozbrojených sil, a tudíž postačí, že dané jednání bylo učiněno v tomto kontextu.

Pachatelem válečného zločinu může být jakákoli fyzická osoba, a to v jakémkoli postavení, tj. příslušník ozbrojených sil⁶⁷ (včetně velitele či civilního nadřízeného⁶⁸) či civilní osoba. Jelikož judikatura ICTY a ICTR ukázala, že právě vojenští velitelé (respektive civilní nadřízení) mohou zejména u zločinů sexuálního násilí hrát významnou roli, je dobré se na institut velitelské odpovědnosti podívat zblízka.

Vztahy v ozbrojených složkách jsou založeny na vztahu podřízenosti a nadřízenosti. Vojenský velitel, respektive obecněji nadřízený proto má zásadní vliv na způsob chování podřízených vojáků. Velitel tak může být odpovědný buď za vydání rozkazu vojákovi,⁶⁹ nebo za zanedbání velitelské odpovědnosti.⁷⁰ V prvním případě se jedná o vyvození přímé odpovědnosti za konání, tj. individuální odpovědnost za vydání protiprávního rozkazu. V druhém případě se jedná o vyvození nepřímé odpovědnosti za nekonání, tj. za selhání řádného dohledu (nepřímá velitelská odpovědnost). Obecně platí, že podřízený voják je povinen splnit každý rozkaz velitele, s výjimkou rozkazu, jehož splněním by spáchal trestný čin. Takový rozkaz je voják povinen odmítnout,⁷¹ což je pravidlo platné jak v mezinárodním právu (ve formě obyčeje),⁷² tak v řadě vnitrostátních právních řádů (včetně ČR⁷³). Velitelé jsou tedy trestně odpovědní za válečné zločiny, zločiny proti lidskosti i zločin genocidia spáchané na jejich rozkaz. Velitel je dále odpovědný za zanedbání řádného dozoru či dohledu nad podřízenými osobami.⁷⁴ Pokud velitel měl informaci nebo věděl, že

⁶⁴ IT-96-23&28 /1, ICTY, *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac and Others*, para 58.

⁶⁵ *Ibidem*, para 59.

⁶⁶ Čl. 8 písm. c), *Elements of Crimes of the ICC*.

⁶⁷ Čl. 49 Ženevské úmluvy I.

⁶⁸ Čl. 86 Prvního dodatkového protokolu nebo čl. 28 Římského statutu.

⁶⁹ Čl. 49 Ženevské úmluvy I, čl. 50 Ženevské úmluvy II, čl. 129 Ženevské úmluvy III, čl. 146 Ženevské úmluvy IV.

⁷⁰ Čl. 86 odst. 2 Prvního dodatkového protokolu.

⁷¹ FLECK, D. (ed.). *The Handbook of International Humanitarian Law*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 42.

⁷² HENCKAERTS, J. M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*. New York: International Committee of the Red Cross and Cambridge University Press, 2005, Pravidlo 154.

⁷³ § 48 odst. 3 zákona č. 221/1999 Sb, o vojácích z povolání.

⁷⁴ V roce 2016 MTS vynesl odsuzující rozsudek nad Jeanem-Pierrem Bembou Gombem za znásilnění spáchaná v kontextu

podřízená osoba spáchala nebo se chystá spáchat jednání ve formě sexuálního násilí, a neučiní vůči takovému jednání žádné nápravné kroky (např. převelení vojáka, oznámení vyšším instancím, disciplinární potrestání apod.), pak je za opomenutí povinnosti jednat odpovědný i on sám.⁷⁵ V takovém případě není velitel obviněn ze stejného činu jako jeho podřízený, ale ze selhání nesplnění povinnosti prevence a represe.⁷⁶ V kontextu MTS by se tedy jednalo o naplnění čl. 28 Římského statutu „Odpovědnost velitele a jiných nadřízených“. Na základě judikatury ICTY a ICTR je institut odpovědnosti nadřízeného (velitele)⁷⁷ v Římském statutu MTS vystavěn na čtyřech pilířích: 1) vztah nadřízenosti a podřízenosti (nadřízený měl materiální schopnost zabránit nebo potrestat spáchání daného činu tzv. „efektivní kontrolu“),⁷⁸ 2) mentální prvek (věděl, měl vědět), 3) selhání při přijetí opatření a 4) příčinná vazba (*causal element*).⁷⁹

Jak MHP,⁸⁰ tak mezinárodní trestní právo vyžadují prokázat, že pachatel měl úmysl se daného násilí dopustit a že si byl vědom daného následku za obvyklého sledu události.⁸¹ V případě spáchání válečného zločinu se však nejedná o naplnění specifického úmyslu (jako u genocidy). Postačí izolovaný akt sexuálního násilí.

Na rozdíl od jiných válečných zločinů obětí sexuálního násilí včetně znásilnění v kontextu válečných zločinů může být jakákoli osoba, tj. nejen civilní osoba (děti, ženy, ale i muži⁸²) či jiné chráněné osoby, ale také příslušníci ozbrojených sil z obou stran konfliktu, tj. včetně vlastních příslušníků ozbrojených sil. V této souvislosti MTS v případě *Bosco Ntaganda* potvrdil, že členové vlastních ozbrojených sil nejsou sami o sobě vyřazení z možnosti stát se obětí válečného zločinu znásilnění a sexuálního zotročení.⁸³ Platí tedy, že při splnění dvou výše uvedených základních podmínek akt sexuálního násilí vždy bude představovat válečný zločin bez ohledu na status oběti.

Zda a jaké jednání sexuální povahy představuje válečný zločin, je třeba na mezinárodní úrovni zjišťovat decentralizovaně, a to jednak ve statutech mezinárodních trestních soudů, jednak v rámci MHP. Z hlediska mezinárodního trestního práva je nejautoritativnějším seznamem válečných zločinů Římský statut MTS. Ten ve svém článku 8 uvádí, že sexuální násilí představující válečný zločin zahrnuje „znásilnění, sexuální otroctví, nucenou prostituci, nucené těhotenství podle článku 7, odstavce 2 (f), nucenou sterilizaci či jiné formy sexuálního násilí, které jsou rovněž závažným porušením Ženevských úmluv“.⁸⁴

zločinů proti lidskosti a válečných zločinů. Bemba Gombo byl uznán vinným v rámci nepřímé vojenské odpovědnosti za zanedbání řádného dohledu nad vojenskými jednotkami Mouvement de Libération du Congo (MLC) ve Středoafričské republice. Ačkoli se Bemba Gombo sám takového jednání nedopustil, soud dovodil, že měl účinnou kontrolu nad jednotkami MLC ve Středoafričské republice. Od jednotek MLC měl téměř denní zprávy o vojenských operacích a bylo prokázáno, že je na dálku řídil. ICC-01/05-01/08, *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, 2016.

⁷⁵ Čl. 86 odst. 2 Prvního dodatkového protokolu; HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, Pravidlo 153.

⁷⁶ IT-97-25-A, ICTY, *Prosecutor v. Krnojelac*, Appeal Judgement, 2003, para 171.

⁷⁷ Čl. 28 a) Římského statutu pro vojenského velitele a čl. 28 b) pro civilního nadřízeného.

⁷⁸ IT-96-21-A, ICTY, *Prosecutor v. Delalić et al. (Čelebići camp)*, Appeal Judgment, 2001, para 256, 303.

⁷⁹ Čl. 28 Římského statutu.

⁸⁰ Čl. 50 Ženevské úmluvy I, čl. 85 Prvního dodatkového protokolu.

⁸¹ Čl. 30 Římského statutu.

⁸² Např. ICTY, IT-02-54-6, *Prosecutor v. Milošević*. Případ nebyl ukončen rozsudkem, neboť obžalovaný v březnu 2006 během projednávání případu zemřel. V tomto případě šlo o donucení k vykonání znásilnění a sexuálního násilí mezi syny a otci.

⁸³ *Prosecutor v. Bosco Ntaganda*, ICC Trial chambre VI, 4. 1. 2017.

⁸⁴ Čl. 8 odst. 2 (b)(xxii) Římského statutu.

I když v rámci MHP sexuální násilí včetně znásilnění výslovně nenáleží do výčtu vážných porušení Ženevských úmluv či jejich Dodatkových protokolů, díky judikatuře ICTY a ICTR je dnes sexuální násilí považováno za jejich součást skrze kategorii „mučení nebo nelidského zacházení“ či „úmyslného způsobení velkého utrpení nebo vážného tělesného zranění a ohrožení zdraví“.⁸⁵ Skutečnost, že sexuální násilí včetně znásilnění je dnes v MHP považováno za válečný zločin, potvrdila i obyčejová studie MVČK.⁸⁶

3.2 Sexuální násilí jako zločin proti lidskosti

Zločiny proti lidskosti jsou obvykle páchany vedle válečných zločinů v situaci ozbrojeného konfliktu. Tak jako u válečných zločinů i u zločinů proti lidskosti bylo původně nezbytné k jejich prokázání potvrdit souvislost s ozbrojeným konfliktem. Od tohoto požadavku se však postupně upouštělo a Římský statut je dnes vystavěn tak, že k vyvození odpovědnosti za spáchání zločinů proti lidskosti již není třeba prokázat, že byly spáchány v souvislosti s ozbrojeným konfliktem. Dalším specifickým zločinů proti lidskosti je, že oproti válečným zločinům či zločinu genocidia nejsou na mezinárodní úrovni regulovány jednotící mezinárodní úmluvou směřující k prevenci a trestání zločinů proti lidskosti a podpoře mezistátní spolupráce, i když snahy o sjednání takovéto úmluvy na mezinárodní úrovni již existují.⁸⁷

Základní právní úpravu zločinů proti lidskosti tak tvoří jejich vymezení v Římském statutu MTS. Sekundárně lze vyjít z právně nezávazného návrhu článků Komise pro mezinárodní právo o Prevenci a potrestání zločinů proti lidskosti.⁸⁸

Podle čl. 7 Římského statutu MTS může být jednání sexuální povahy ve formě „znásilnění, sexuálního otroctví, nucené prostituce, nuceného těhotenství, nucené sterilizace či jiné formy sexuálního násilí srovnatelné závažnosti“ považováno za zločin proti lidskosti.⁸⁹ Z hlediska konkrétního jednání je tato definice sexuálního násilí identická s definicí sexuálního násilí považovaného podle čl. 8 Římského statutu za válečný zločin. Identický je i výklad jednotlivých jednání sexuální povahy obsažených ve Znacích skutkových podstat MTS. Oproti válečným zločinům je však zásadní odlišností podmínka, že jednání musí být spácháno v rámci „rozsáhlého nebo systematického útoku zaměřeného proti civilnímu obyvatelstvu při vědomí existence takového útoku“.⁹⁰ Prokázání těchto prvků je klíčové k rozlišení, zda dané jednání bude řešeno právě v rámci zločinů proti lidskosti, anebo v kontextu válečných zločinů či v rámci vnitrostátního trestněprávního zákonodárství.

Útok zaměřený proti civilnímu obyvatelstvu je v Římském statutu MTS definován jako „jednání spočívající v opakovaném páchání činů [...] proti civilnímu obyvatelstvu v souladu s politickou linií státu nebo organizace směřující k provedení takového útoku nebo s úmyslem napomáhat uplatňování takové politické linie“.⁹¹ Pro vyvození odpovědnosti za spáchání sexuálního násilí v kontextu zločinů proti lidskosti je tedy klíčové naplnit několik

⁸⁵ Čl. 50 Ženevské úmluvy I.

⁸⁶ HENCKAERTS, J.-M. – DOSWALD-BECK, L. *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, Rule 156.

⁸⁷ Draft Articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity, A/74/10, Yearbook of the International Law Commission, 2019, vol. II, part two.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Čl. 7 odst. 1 písm. g) Římského statutu.

⁹⁰ Čl. 7 odst. 1 Římského statutu.

⁹¹ Čl. 7 odst. 2 písm.a) Římského statutu.

požadavků. Za prvé, aby sexuální násilí nesměřovalo izolovaně vůči náhodné civilní osobě či různým civilním osobám, ale aby bylo prokázáno, že bylo součástí širšího plánu útoku vůči civilistům jako celku.⁹² Útokem v tomto kontextu nemusí být vojenský útok. Pojem „*politická linie státu nebo organizace*“ je blíže specifikován ve Znacích skutkových podstat MTS ve smyslu, že „*politikou nabádající k útoku*“ vůči civilnímu obyvatelstvu se rozumí aktivní podpora či podněcování k útoku ze strany státu nebo organizace.⁹³ Za druhé, aby útok byl rozsáhlý nebo systematický. Jelikož však pojmy „rozsáhlý“ nebo „systematický“ nejsou v Římském statutu MTS definovány, při jejich obsahovém vymezení vychází MTS z judikatury ICTY a ICTR. Například ICTY v případě *Prlić* uvedl, že pojem „rozsáhlý“ představuje jednání, které je velkého rozsahu, ale také zahrnuje mnoho obětí, a pojem „systematický“ zdůrazňuje, že se musí jednat o útok, který má organizovaný charakter násilí, kdy cílem je vyloučit, že byl spáchán náhodně.⁹⁴ Rozsáhlost nebo systematickost útoku však automaticky neznamená, že obětí musí být určitý počet. K vyvození zločinu proti lidskosti ve formě znásilnění či jiného sexuálního násilí postačí spáchání i jen jednoho takového útoku, avšak v rámci prokázání kontextu systematického nebo rozsáhlého útoku vůči civilnímu obyvatelstvu. Důležité je zdůraznit, že tyto znaky nejsou kumulativní povahy, tj. k prokázání zločinu proti lidskosti postačí prokázání buď jednoho, nebo druhého znaku.⁹⁵ Pachatelem zločinu proti lidskosti může být jakákoli osoba, bez ohledu na pohlaví či postavení, tj. voják i civilista.

3.3 Sexuální násilí jako zločin genocidia

Zločin genocidia je znám jako „zločin všech zločinů“.⁹⁶ V obecné představě je zločin genocidia především spjat s vyhlazováním židovského obyvatelstva nacistickým Německem během druhé světové války. Proto by pro někoho mohlo být překvapující spojení mezi pácháním sexuálního násilí, včetně znásilnění, a zločinem genocidia.

Četná svědectví o rozsáhlém sexuální násilí páchaném vůči tutsijským ženám ve Rwandě, včetně úmyslného podněcování k páchání takového násilí, vedla soudce ICTR k tomu, že v případě *Akayesu* bylo poprvé na mezinárodní úrovni uznáno, že sexuální násilí může být konstitutivním znakem zločinu genocidia. Soudci uvedli, že „*sexuální násilí bylo integrální součástí procesu zničení, speciálně mířilo na tutsijské ženy a speciálně přispívalo k jejich zničení a zničení tutsijské skupiny jako celku*“.⁹⁷

Obdobně jako u zločinů proti lidskosti ani zločin genocidia nevyžaduje prokázání spojitosti s ozbrojeným konfliktem. Jednoznačným specifikem zločinu genocidia však je vyvození existence zvláštního/speciálního úmyslu – „*úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou*“.⁹⁸ Přitom se jedná o některé z následujícího jednání: a) usmrcení příslušníků takové skupiny; b) způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch členům takové skupiny;

⁹² IT-95-14/2-T, ICTY, *Prosecutor v. Kordić and Čerkez*, Judgement, 26. 2. 2001, para. 178, citováno případ IT-94-1-T, ICTY, *Prosecutor v. Tadić*, Judgement, 7. 5. 1997, para. 644.

⁹³ Čl. 7 odst. 3, Elements of Crimes of the ICC.

⁹⁴ IT-04-74-T, ICTY, *Prosecutor v. Jadranko Prlić*, Judgement (TC), 29. 5. 2013, para 41–42.

⁹⁵ IT-95-14/2-T, ICTY, *Prosecutor v. Kordić and Čerkez*, Judgement, para. 178.

⁹⁶ SCHABAS, W. A. *An Introduction to the International Criminal Court*. 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 92.

⁹⁷ ICTR-96-4-T, *Prosecutor v. Jean Paul Akayesu*, para 731.

⁹⁸ Čl. 6 Římského statutu.

c) úmyslné uvedení kterékoli skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit její úplné nebo částečné fyzické zničení; d) opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí; e) násilné převádění dětí z jedné skupiny do jiné.

Zločin genocidia je vystavěn na výše uvedené definici, která byla zformulována již v roce 1948 v Úmluvě OSN o zabránění a trestání zločinu genocidia.⁹⁹ Tato definice byla v nezměněné podobě následně převzata do statutů ICTY a ICTR a představuje i aktuální definici, se kterou Římský statut MTS ve svém čl. 6 pracuje. I když definice zločinu genocidia nebyla v průběhu času měněna, neznamená to, že se soudy, zejména ICTY a ICTR, při její aplikaci, nepotýkaly s výkladovými problémy. V praxi se jednalo zejména o prokázání existence specifické skupiny a prokázání úmyslu zničit skupinu jako takovou. Úmysl zničit specifickou skupinu osob je zároveň jednoznačně dělicím kritériem zločinu genocidia od zločinů proti lidskosti, neboť zločiny proti lidskosti míří obecně vůči jednotlivci či civilnímu obyvatelstvu jako celku.¹⁰⁰

ICTY a ICTR poprvé vyložily i naplnění některých znaků zločinu genocidia v kontextu sexuálního násilí. Například v případě *Akayesu* ICTR uvedl, že sexuální násilí nemusí nutně vyústit ve smrt, aby naplnilo znak zločinu genocidia.¹⁰¹ V případě *Kayishema* ICTR uvedl, že znásilnění může naplňovat jednu z podmínek, které mohou vést k fyzickému zničení skupiny jako takové.¹⁰² I když je teoreticky možné naplnění vícero prvků definice zločinu genocidia, sexuální násilí bývá nejčastěji vyvozeno v souvislosti s jednáním „způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch členům takové skupiny“ [čl. 6 odst. b) Římského statutu MTS].

Zločin genocidia může spáchat jakákoli fyzická osoba v jakémkoli postavení. I když je zločin genocidia vždy spáchán vůči jednotlivci, ze své podstaty se jedná o zločin vůči některé národnostní, rasové, etnické či náboženské skupině jako takové. Tyto skupiny přitom představují uzavřený výčet, který nelze dále rozšiřovat.¹⁰³ Z tohoto důvodu například dnes moderní koncept „Femicida“,¹⁰⁴ který hovoří o páchaném násilí pouze na ženách, v kontextu zločinu genocidia nelze postihnout, neboť ženy netvoří některou ze čtyř výše uvedených specifických skupin. Stejně tak z právního hlediska není relevantní počet usmrčených osob, i když akt genocidia bývá obecně spojován s vysokým množstvím obětí.

4. Vyšetřování sexuálního násilí v kontextu ozbrojeného konfliktu

Tak jako u jiných protiprávních jednání je základem úspěšného vyšetření zločinů sexuálního násilí získání co největšího množství informací o skutečnostech a okolnostech daného jednání. Kromě základních informací typu „kdo, kdy, kde, jak, co, vůči komu“ apod. je však pro vyšetření sexuálního násilí v kontextu zločinů podle mezinárodního práva nezbytné identifikovat také obecné a specifické prvky tohoto jednání.

⁹⁹ Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia přijatá dne 8. prosince 1948, publikovaná pod č. 32/1955 Sb.

¹⁰⁰ SHORT, J. M. Sexual Violence as Genocide: The Developing Law of the International Criminal Tribunals and the International Criminal Court. *Michigan Journal of Race and Law*. 2003, No. 503, s. 507.

¹⁰¹ ICTR-96-4-T, *Prosecutor v. Jean Paul Akayesu*, para 505.

¹⁰² ICTR-95-1-T, *Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana*. Judgment, 1999, para 116.

¹⁰³ BÍLKOVÁ, V. A House with Four Rooms Only? The Protected Groups under the Definition of Genocide. In: ŠTURMA, P. – LIPOVSKÝ, M. (eds). *The Crime of Genocide Then and Now: Evolution of a Crime*. Leiden, Brill-Nijhoff, 2022, s. 103–138.

¹⁰⁴ Více viz HUMPÁLOVÁ, J. – SOUKENÍKOVÁ, E. Říkej tomu femicida. Co to vlastně je a proč je potřeba o ní mluvit? In: *Seznam Zprávy* [online]. 14. 12. 2020 [cit. 2023-06-20]. Dostupné z: <<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/rikej-tomu-femicida-co-to-vlastne-je-a-proc-je-potreba-o-ni-mluvit-133227>>.

U obecných prvků jde o to zjistit, zda dané protiprávní jednání naplňuje některý ze znaků buď válečného zločinu, nebo zločinu proti lidskosti či zločinu genocidia. Přičemž není výjimečné, když je identifikováno, že dané jednání naplňuje dvě či více kategorií zároveň. Z hlediska vyšetřování sexuálního násilí v kontextu válečného zločinu je klíčové zajistit důkazy o existenci ozbrojeného konfliktu, tj. kdy konflikt začal a kdy skončil. U vyšetřování sexuálního násilí v rámci zločinů proti lidskosti je klíčové zjistit, zda jednání bylo spácháno v kontextu rozsáhlého nebo systematického útoku vůči civilním osobám. U sexuálního násilí v kontextu zločinu genocidia je nezbytné shromáždit důkazy prokazující mentální element pachatele, tj. specifický úmysl zničit určitou skupinu lidí, což v praxi bývá extrémně náročné a často je třeba vyjít z řady dílčích indicií. Pokud by obecné prvky zločinu podle mezinárodního práva nebyly řádně zdokumentovány, aby mohlo být prokázáno, že se jedná například o znásilnění jako válečný zločin, pak by dané jednání mohlo být soudně řešeno pouze jako „obyčejný trestný čin“ (znásilnění) v rámci vnitrostátního práva.

Základní zjištěné skutečnosti je pak třeba zanalyzovat v rámci specifických znaků jednotlivých protiprávních jednání, tj. zda jednání naplňuje znaky definice znásilnění nebo sexuálního otroctví, mučení apod. Přitom opět platí, že některá fakta mohou současně ukazovat na naplnění vícero zločinů podle mezinárodního práva zároveň.

Z praktického hlediska je vyšetřování zločinů spáchaných v rámci ozbrojeného konfliktu velmi obtížné. Patricia Sellers, zvláštní poradkyně MTS pro sexuální násilí, na základě svých zkušeností z ICTY a MTS upozorňuje, že vyšetřovatelé musejí provést a dokončit velmi dobré a důkladné šetření, s tím, že již od počátku případu je nezbytné dobře připravit strategii vyšetřování genderového a sexuálního násilí.¹⁰⁵

Za tímto účelem ICTR postupně vydal několik manuálů obsahujících osvědčené postupy pro vyšetřování a trestní stíhání sexuálního násilí v ozbrojeném konfliktu (v roce 2008,¹⁰⁶ v roce 2014¹⁰⁷). Zkušenosti ICTY a ICTR s vyšetřováním sexuálního násilí ukázaly, že jedním z největších problémů je získání dostatečných důkazů. Tak jako u trestného činu znásilnění spáchaného v době mírové je i v těchto případech nejčastějším důvodem skutečnost, že oběti sexuálního násilí mnohdy cítí vinu nebo stud z toho, co se jim stalo, a tak o těchto skutečích často ani nemluví a ani je nenahlásí.¹⁰⁸ Dle odborníků je totiž znásilnění považováno za „nejvíce zraňující zločin“ (ihned po vraždě).¹⁰⁹ Znásilněné ženy zároveň často mají problém o těchto skutečích hovořit s vyšetřovateli, kteří jsou obvykle muži.¹¹⁰ Sexuální násilí je proto „tichý zločin“, který je nedostatečně hlášen.¹¹¹ Konflikt na

¹⁰⁵ Crimes of Sexual Violence and the Lubanga Case: Interview with Patricia Viseur Sellers. In: *Fédération Internationale pour les Droits Humains* [online]. 16. 3. 2012 [2023-05-30]. Dostupné z: <<https://www.fidh.org/en/region/Africa/democratic-republic-of-congo/Crimes-of-sexual-violence-and-the->>.

¹⁰⁶ Více viz Best practices Manual: For the Investigation and Prosecution of Sexual Violence Crimes in Situations of Armed Conflict, Lessons from the International Criminal Tribunal for Rwanda 2008. In: *endvawnow.org* [online]. [cit. 2023-05-30]. Dostupné z: <<https://www.endvawnow.org/uploads/browser/files/Best%20Practices%20Manual%20Sexual%20Violence%20Int%20Criminal%20Manual%20Rwanda.pdf>>.

¹⁰⁷ *Best Practices Manual on the Handling of Victims and Witnesses of Sexual Violence Testifying in International Criminal Tribunals Prosecution of Sexual Violence*. ICTR, 2008; *Best Practices Manual for the Investigation and Prosecution of Sexual Violence Crimes in Post-Conflict Regions*, para 13–14.

¹⁰⁸ GAGGIOLI, G. *Sexual Violence in Armed Conflicts*, s. 504.

¹⁰⁹ ČÍRTKOVÁ, L. Oběti sexuálního násilí. In: KOVÁŘ, P. (ed.) *Sexuální agrese: znásilnění z pohledu medicíny a práva*. Praha: Maxdorf, 2009, s. 61.

¹¹⁰ *Best Practices Manual for the Investigation and Prosecution of Sexual Violence Crimes in Post-Conflict Regions*, para 22.

¹¹¹ Rape Used in Ukraine as a Russian “Military Strategy”, Pramila Patten UN Special Representative on Sexual Violence

Ukrajíně z tohoto hlediska není výjimkou. Jak uvádí zvláštní vyslankyně OSN pro sexuální násilí Pramila Patten, nahlášené případy sexuálního násilí na Ukrajině jsou jen špička ledovce, neboť uváděná čísla nikdy nereflktují realitu.

V některých komunitách se kromě ostrakizace mohou také obávat odplaty. Například v muslimské komunitě je znásilněná osoba považována za „nečistou“, a tudíž i následně „neprovdatelnou“.¹¹² Často je proto rozhodující zajištění tzv. vzorového jednání (*pattern of crime*). Tento koncept představuje souhrn více incidentů, které mají společné rysy týkající se obětí, pachatelů a způsobu jednání.¹¹³ Jako příklad lze uvést zločiny spáchané na ženách, které byly uvězněné v různých zajišťovacích táborech nebo zařízeních pod kontrolou okupačních sil. Vězňitelé si vybírali ženy, které soustavně znásilňovali, přičemž velitelé těchto zařízení se buď na sexuálním násilí sami účastnili, nebo neučinili nic, aby takovým jednáním zabránili. Tak tomu bylo například v případech sexuálního násilí ve městě Foča¹¹⁴ či ve vojenském táboře Sušica¹¹⁵ apod., kdy jako nástroj teroru muslimského obyvatelstva docházelo ke shromažďování muslimských žen a jejich hromadnému znásilňování.

Pokud tedy vyšetřování sexuálního násilí není dobře připravené a vedené, dochází v praxi k problému identifikovat hlavního pachatele sexuálního násilí a dále zejména identifikovat a zajistit politické lídry či vojenské velitele, kteří dané jednání sice nespáchali, ale svým vlivem či postavením jej umožnili či cíleně podporovali.¹¹⁶

Při vyšetřování sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech je dále třeba mít na zřeteli konkrétní procesní pravidla soudu, kde se bude případ projednávat. Je zřejmé, že pravidla MTS nejsou identická s procesními pravidly platnými u různých vnitrostátních soudů. Tato skutečnost je například velmi viditelná z hlediska dokazování sexuálního násilí, kdy řada vnitrostátních právních řádů vyžaduje jiný standard. Například k prokázání činu „znásilnění“ vnitrostátní právní řády často vyžadují prokázání nesouhlasu oběti se sexuálním stykem, zatímco MTS je vystavěn na prokázání „nátlaku“ ze strany pachatele na oběť a již není třeba dále dokazovat, zda se oběť bránila apod. Dalším příkladem je, že vnitrostátní právní řády často vyžadují lékařské potvrzení, že daná osoba byla znásilněna. Vzhledem ke skutečnosti, že v ozbrojeném konfliktu je často na řadě míst lékařská péče nedostupná a získání takového potvrzení by pro oběť sexuálního násilí mohlo být reálně nemožné nebo by představovalo zvýšené nebezpečí z hlediska života či zdraví, mezinárodní společenství vychází z předpokladu, že věrohodné svědectví oběti představuje dostatečný důkaz. MTS proto specificky u jednání sexuální povahy nevyžaduje, aby výpověď oběti byla automaticky doplněna o lékařské potvrzení, svědectví dalších osob apod.¹¹⁷

Interview. In: *France 24* [online]. 14. 10. 2022 [cit. 2023-05-30]. Dostupné z: <<https://www.france24.com/en/live-news/20221014-rape-used-in-ukraine-as-a-russian-military-strategy-un->>.

¹¹² SHORT, J. M. *Sexual Violence as Genocide*, s. 509.

¹¹³ „Evidence of a consistent pattern of conduct relevant to serious violations of international humanitarian law under the Statute may be admissible in the interests of justice.“ Pravidlo 93 (Evidence of Consistent Pattern of Conduct). *Rules of Procedure and Evidence (ICTY)*. Dostupné z: <https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev49_en.pdf>.

¹¹⁴ IT-96-23 a 23/1, ICTY, *Prosecutor v. Kunarac, Kovač & Vuković*.

¹¹⁵ IT-94-2-S, ICTY, *Prosecutor v. Dragan Nikolić*, Sentencing Judgement, 2003.

¹¹⁶ SELLERS, P. V. The Prosecution of Sexual Violence in Conflict: The Importance of Human Rights as Means of Interpretation. In: *ohchr.org* [online], s. 14. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/english/issues/women/docs/paper_prosecution_of_sexual_violence.pdf>.

¹¹⁷ Pravidlo 63 odst. 4. Rules of Procedure and Evidence (ICC).

5. Sexuální násilí páchané v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na Ukrajině a možnosti postihu jeho pachatelů

Mezi Ukrajinou a RF probíhá mezinárodní ozbrojený konflikt.¹¹⁸ Oba státy jsou smluvní stranou základních právních dokumentů regulujících tento konflikt, tj. čtyř Ženevských úmluv o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z roku 1949 a jejich Prvního dodatkového protokolu z roku 1977. Přestože MHP bylo vytvořené k ochraně obětí ozbrojených konfliktů s ohledem na zvláště zranitelné osoby, jako jsou ženy a děti, zprávy o sexuálním násilí páchaném příslušníky RF jsou četné.¹¹⁹ I když ruská strana jakékoli pochybení odmítá, mezinárodní vyšetřovací komise shodně uvádějí, že jejich síly jsou odpovědné za většinu těchto porušení.¹²⁰

Z řady svědectví vyplývá, že k sexuálnímu násilí včetně znásilňování nedochází izolovaně a v ojedinělých případech, ale masově a v mnoha oblastech Ukrajiny.¹²¹ Například podle svědectví více než dvou desítek žen a dívek z Buči, které byly několik dní drženy a znásilňovány příslušníky ozbrojených sil RF, jim tito pachatelé řekli: „zajistíme, že už nikdy nebudete chtít být s mužem, abyste nemohly mít žádné další ukrajinské děti.“¹²² Jak uvedla Pramila Patten, zvláštní zástupkyně OSN pro sexuální násilí, veškeré indicie směřují k tomu, že znásilňování a sexuální útoky připisovány ruské straně jsou součástí ruské vojenské strategie a „záměrné taktiky s cílem dehumanizovat oběti“.¹²³ Vzhledem k rozsahu a systematickosti, v jakém se sexuální násilí v konfliktu na Ukrajině děje, proto bývá tento konflikt označován za „jednu z nejrozsáhlejších kampaní sexuálního násilí ve válce, a to od útoku tzv. Islámského státu na jezidskou menšinu v roce 2014 v Iráku“,¹²⁴ a je zřejmé, že sexuální násilí je užíváno ruskou stranou jako taktika vedení boje, jako „válečná zbraň“.¹²⁵

Je zdokumentováno, že sexuální násilí páchané příslušníky ozbrojených sil RF na území Ukrajiny zasáhlo osoby všech věkových kategorií (4–80 let).¹²⁶ Zpráva Vysokého

¹¹⁸ IT-94-1-A, ICTY, *Prosecutor v. Dusko Tadic*, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2. 10. 1995, para 70.

¹¹⁹ ENGELBRECHT, C. Reports of Sexual Violence Involving Russian Soldiers Are Multiplying, Ukrainian Officials Say. In: *NY Times* [online]. 29. 3. 2022 a 3. 4. 2022 [cit. 2023-06-05]. Dostupné z: <<https://www.nytimes.com/2022/03/29/world/europe/russian-soldiers-sexual-violence-ukraine.html>>.

¹²⁰ OSCE Report on Violations of International Humanitarian Law and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity, Committed in Ukraine since 24 February 2022, ODIHR.GAL/26/22/Rev.1; OSCE Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes Against Humanity Committed in Ukraine (1 April – 25 June 2022), ODIHR.GAL/36/22/Corr.1; Independent International Commission of Inquiry on Ukraine established by HRC by its resolution 49/1, 18. 10. 2022, A/77/533; OHCHR Report Situation of Human Rights in Ukraine in the Context of the Armed Attack by the Russian Federation (24 February – 15 May 2022), 29. 6. 2022.

¹²¹ OSCE Report on Violations of International Humanitarian Law and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity, Committed in Ukraine since 24 February 2022, ODIHR.GAL/26/22/Rev.1, s. 76.

¹²² VÁCLAVÍKOVÁ, J – DOHNALOVÁ, A. Oběťmi jsou i malé děti. Znásilňování je taktika ruských vojáků, chtějí zlomit odpor. In: *Aktuálně.cz* [online]. 26. 4. 2022 [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: <<https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/znasilneni-jako-nastroj-valky-skutecne-cislo-obeti-ruska-zna/r~a97a54aac4841eca89f0cc47ab5f122/>>.

¹²³ Rape Used in Ukraine as a Russian “Military Strategy”, Pramila Patten UN Special Representative on Sexual Violence Interview. In: *France 24* [online]. 14. 10. 2022 [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: <<https://www.france24.com/en/live-news/20221014-rape-used-in-ukraine-as-a-russian-military-strategy-un>>.

¹²⁴ POLLARD, R. Rape Is a War Crime That Goes Unpunished. In: *The Print* [online]. 19. 4. 2022 [cit. 20230506]. Dostupné z: <<https://theprint.in/opinion/rape-is-a-war-crime-that-goes-unpunished/921738/>>.

¹²⁵ WAMSLEY, L. Rape Has Reportedly Become a Weapon in Ukraine. Finding Justice May Be Difficult. In: *NPR* [online]. 30. 4. 2022 [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <<https://www.npr.org/2022/04/30/1093339262/ukraine-russia-rape-war-crimes>>.

¹²⁶ Independent International Commission of Inquiry on Ukraine established by HRC by its resolution 49/1, 18. 10. 2022, A/77/533, para 88.

komisaře OSN pro lidská práva například uvádí, že k 15. 5. 2022 na Ukrajině došlo nejméně k 108 případů znásilnění, z čehož v 87 případech šlo o pachatele z řad ozbrojených sil RF, ve 2 případech o příslušníky ozbrojené skupiny náležející k RF, v 9 případech šlo o příslušníky Ukrajinské teritoriální armády a ostatní pachatelé nejsou identifikováni.¹²⁷

Z dostupných zpráv vyplývá, že v rusko-ukrajinském konfliktu dochází k páčání válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Informace o páčání genocidy se zatím nepotvrzují. Za tyto zločiny mají být pachatelé stíháni na národní i na mezinárodní úrovni.

Co se týče válečných zločinů, platí, že primárně mají válečné zločiny stíhat státy, které jsou (byly) stranou v daném konfliktu. Ženevské úmluvy jsou totiž produktem druhé světové války, kdy trestní soudnictví na mezinárodní úrovni nebylo etablováno, a tak jsou vystavěny na předpokladu, že jejich smluvní strany (aktuálně 196 států světa) zajistí vnitrostátní vedení trestně právních řízení s pachateli válečných zločinů. Všechny čtyři Ženevské úmluvy tak obsahují identické ustanovení o povinnosti smluvních stran učinit zákonodárná opatření ke stanovení přiměřené trestní sankce za jejich vážná porušení, povinnost vypátrat pachatele válečných zločinů či osoby, které k takovému jednání daly rozkaz, a postavit je před své vlastní soudy.¹²⁸ Praxe však poměrně často ukazuje, že tento aspirační předpoklad nebývá v praxi naplněn. I když cílem MHP je potrestat pachatele válečných zločinů bez ohledu na národnost či příslušnost k dané zemi, zejména u zneprátených stran ozbrojených konfliktů k tomuto naplnění v praxi ne vždy dochází.

Například z řady vyjádření zástupců Ruské federace, kdy páčání válečných zločinů ze strany Ruska je cíleně popíráno, místo aby byl dán prostor k jejich řádnému prošetření, je zřejmé, že ruská strana se cíleně vyhýbá naplnění svého závazku z MHP. Naproti tomu Ukrajina se ke stíhání zločinů v kontextu rusko-ukrajinského konfliktu staví aktivně. K říjnu 2023 Úřad generálního prokurátora Ukrajiny uvedl, že vyšetřuje 106 801 případů porušení zákonů a obyčejů války (čl. 438 Ukrajinského trestního zákoníku).¹²⁹ Z jejich webových stránek není zcela zřejmé, kolik z těchto případů představuje sexuální násilí včetně znásilnění. Nicméně Iryna Didenko, vyšetřovatelka sexuálního násilí z Úřadu ukrajinské prokuratury, v rozhovoru poskytnutém Institutu pro válečné a mírové zpravodajství v březnu 2023 uvedla, že vyšetřovatelé otevřeli 156 případů sexuálního násilí.¹³⁰ Na počátku roku 2023 Úřad generálního prokurátora zároveň vydal příručku pro státní zástupce obsahující základní informace, jak postupovat při vyšetřování znásilnění a sexuálního násilí v kontextu ozbrojeného konfliktu.¹³¹

Kromě Ukrajiny a Ruska může pachatele sexuálního násilí spáchaného v kontextu konfliktu na Ukrajině na národní úrovni stíhat také jakýkoli stát, a to na základě zásady universální jurisdikce. To znamená, že se neuplatní klasické zásady vnitrostátního trestního řízení, tj. zásada teritoriality či zásada personality. Proto i Česká republika je oprávněna stíhat pachatele sexuálního násilí spáchaného v kontextu tohoto ozbrojeného konfliktu.¹³²

¹²⁷ OHCHR Report Situation of Human Rights in Ukraine in the Context of the Armed Attack by the Russian Federation (24 February – 15 May 2022), 29. 6. 2022, para 98.

¹²⁸ Čl. 49 Ženevské úmluvy I, čl. 50 Ženevské úmluvy II, čl. 129 Ženevské úmluvy III, čl. 146 Ženevské úmluvy IV.

¹²⁹ Webové stránky Generálního prokurátora Ukrajiny. [cit. 2023-10-12]. Dostupné z: <<https://www.gp.gov.ua/>>.

¹³⁰ Institute for War & Peace Reporting. Prosecuting Sexual Violence in Ukraine: Interview with Iryna Didenko. In: *IWPR* [online]. 14. 3. 2023 [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: <<https://iwpr.net/global-voices/prosecuting-sexual-violence-ukraine>>.

¹³¹ *Příručka obsahující informace, jak vyšetřovat sexuální násilí v kontextu ozbrojeného konfliktu*. Úřad nejvyššího státního zástupce 2023. [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: <<https://mvs.gov.ua/upload/1/5/3/6/6/8/document-20.pdf>>.

¹³² §7 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

I když nejčastější překážkou při výkonu universální jurisdikce v praxi bývá zajištění dostatečného množství důkazů a zjištění pachatelů, vzhledem k množství ukrajinských uprchlíků, kteří byli nebo mohli být svědky páchaní daných zločinů a kteří jsou nyní na území České republiky, má i Česká republika určité šance na úspěšné provedení vyšetřování a případné odsouzení pachatelů.¹³³

Na mezinárodní úrovni je k vyšetřování a souzení pachatelů sexuálních zločinů spáchaných v rámci rusko-ukrajinského konfliktu zejména oprávněn MTS. Jeho výhodou je, že se jedná o první stálý mezinárodní trestní soud, který není místně ani časově omezen na určitý specifický konflikt. I když Rusko ani Ukrajina nejsou smluvní stranou Římského statutu zakládající MTS, ve vztahu k válečným zločinům a zločinům proti lidskosti Ukrajina již od roku 2014 přijala *ad hoc* jurisdikci MTS. MTS tak již v březnu 2022 oznámil,¹³⁴ že z fáze prověřování se posunul do oficiálního vyšetřování válečných zločinů a zločinů proti lidskosti spáchaných na Ukrajině v souvislosti s rusko-ukrajinským ozbrojeným konfliktem. I když MTS v souvislosti s tímto konfliktem vydal první zatykácký rozkaz, a to konkrétně na prezidenta RF V. Putina a zmocněnkyni RF pro práva dětí M. Lvovovou-Bělovovou,¹³⁵ v daném případě se nejedná o obvinění ze sexuálního násilí páchaného na Ukrajině, ale o tzv. únosy ukrajinských dětí do RF. Na konkrétní závěry je tedy zatím ještě brzy, nicméně je zřejmé, že soustředěné úsilí mezinárodního společenství s množstvím dostupných důkazů (fotografie, videa, svědectví uprchlíků, satelitní snímky, zpravodajské informace apod.) může poměrně rychle vést k zahájení soudních řízení s pachatelí sexuálního násilí.

Závěr

S válkou na Ukrajině se problematika sexuálního násilí v ozbrojeném konfliktu dostala opět do popředí mezinárodního dění. Již od počátku konfliktu se totiž objevují znepokojující zprávy o rozsáhlých a systematických útocích sexuálního násilí páchaných zejména příslušníky ozbrojených sil RF. Cílem tohoto příspěvku proto bylo poskytnout informaci o tom, jak mezinárodní společenství nahlíží na regulaci a kriminalizaci tohoto jednání a jaké jsou aktuální možnosti postihu pachatelů těchto jednání.

I když to byly právě zkušenosti z druhé světové války, které položily obsahový základ současnému znění MHP, a i když mezinárodní úmluvy vymezují, která jednání v rozporu se stanovenými požadavky jsou tak závažná, že představují válečný zločin, žádné ustanovení MHP výslovně nepostihuje znásilnění či sexuální násilí. Ke kriminalizaci sexuálního násilí na národní úrovni v kontextu postihu porušení MHP tak v praxi téměř nedochází.

Průlom v kriminalizaci sexuálního násilí v ozbrojeném konfliktu přišel v souvislosti s působením ICTY a ICTR a progresivním rozvojem mezinárodního trestního práva. Impulsem bylo, že na sexuální násilí přestalo být nahlíženo jako na něco „politováníhodného“ či maximálně jako útok proti lidské důstojnosti a začalo být považováno za fyzický

¹³³ BRADÁČOVÁ, L. Tiskové sdělení ze dne 19. 4. 2022. In: *Vrchní státní zastupitelství* [online]. 19. 4. 2022 [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: <<https://verejnazaloba.cz/vsz-praha-aktuality/tiskove-sdeleni-ze-dne-19-4-2022/>>.

¹³⁴ Stalo se tak ode dne 3. 3. 2022 na základě společného podnětu 41 smluvních stran MTS (včetně ČR).

¹³⁵ Mezinárodní trestní soud vydal zatykač na Putina, viní ho z únosů ukrajinských dětí do Ruska. In: *Český rozhlas* [online]. 17. 3. 2023 [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: <[168](https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/vladimir-putin-zatykac-ukrajina-valka_2303171630_bko>.</p></div><div data-bbox=)

a duševní útok.¹³⁶ Přelomový byl v této souvislosti případ *Akayesu* řešený ICTR, a to ze dvou důvodů. Za prvé, v tomto případě poprvé v historii mezinárodní soud vyvodil, že znásilnění může představovat zločin proti lidskosti a za tento čin odsoudil konkrétního pachatele. Za druhé, ICTR v tomto případě také poprvé rozhodl, že sexuální násilí může být konstitutivním znakem zločinu genocidia, a *Akayesu* byl za tato jednání i odsouzen. Judikatura ICTR a ICTY v řadě dalších případů dále uznala znásilnění a jiné sexuální násilí i jako válečný zločin. Judikatura ICTR a ICTY zároveň významně pomohla zpřesnit obsahové vymezení pojmu znásilnění a pojmu sexuální násilí v mezinárodním právu. Aktuálně platné definice zločinu znásilnění a širší kategorie sexuálního násilí obsažené v Římském statutu MTS vycházejí právě z judikatury ICTY a ICTR.

MTS řešil sexuální násilí v několika případech, avšak odsuzující rozsudek za sexuální násilí je z úrovně MTS zatím jediný, a to v případě *Ongwen*. I když v mezinárodním právu již existují precedenty, skromná judikatura MTS potvrzuje, že navzdory rozšířenosti sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech vznesená obvinění a rozsudky odsuzující pachatele sexuálního násilí včetně znásilnění jsou stále okrajové.¹³⁷

Podle současného mezinárodního práva může jednání ve formě sexuálního násilí včetně znásilnění být stíháno jako válečný zločin, zločin proti lidskosti nebo tvořit konstitutivní znak zločinu genocidia. Vzhledem ke specifickým znakům každého z těchto mezinárodních zločinů byly jejich zásadní prvky v kontextu sexuálního násilí popsány samostatně pro každý z nich, přičemž prokázání prvků některého ze zločinů podle mezinárodního práva má u sexuálního násilí spáchaného v situaci ozbrojeného konfliktu zásadní význam. Důvodem je skutečnost, že jinak to samé jednání bude postiženo jako „obyčejný trestný čin“ v rámci vnitrostátního práva.

Znásilnění a sexuální násilí představuje jeden z nejhorších zločinů zasahujících nejen do fyzické, ale i do psychické integrity oběti. Z tohoto důvodu vyšetřování těchto zločinů v situaci ozbrojeného konfliktu představuje opravdovou výzvu. Nejenže samotný konflikt stěžuje získávání důkazů, ale pro oběti těchto zločinů často může být složité o prožitém traumatu komunikovat. Jako klíčové je proto nezbytné zjistit tzv. vzorové jednání, tedy souhrn incidentů majících společné rysy obětí, pachatelů a způsobu jednání. Zajištění konkrétních pachatelů představuje další výzvu. Často nejde jen o samotného konkrétního pachatele, ale i o jeho nadřízeného či vojenského velitele nebo politické vedení státu.

Co se týče kriminalizace sexuálního násilí páchaného v souvislosti s rusko-ukrajinským konfliktem, příspěvek uvedl, že vyšetřování pachatelů sexuálního násilí lze vést primárně na národní úrovni (ruská, ukrajinská strana). Sekundárně jej pak lze vést na mezinárodní úrovni, například z úrovně MTS.

¹³⁶ BOON, K. Rape and Forced Pregnancy Under the ICC Statute: Human Dignity, Autonomy, and Consent. *Columbia Human Rights Law Review*. 2001, Vol. 32, s. 627.

¹³⁷ Prokurátor MTS byl například kritizován, že v případě *Lubanga* vůbec nevznesl obvinění ze sexuálního násilí, i přestože byla řada hodnověrných zpráv o jeho páčání. Více viz International Federation for Human Rights. Crimes of Sexual Violence and the Lubanga Case: Interview with Patricia Viseur Sellers. In: *fidh.org* [online]. 16. 3. 2012 [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: <<https://www.fidh.org/en/region/Africa/democratic-republic-of-congo/Crimes-of-sexual-violence-and-the->>.

Jak uzavřít platnou mírovou smlouvu pro Ukrajinu?

Tomáš Bruner*

Abstrakt: Podle Vídeňské úmluvy o smluvním právu je nulitní každá mezistátní smlouva, jejíž uzavření bylo dosaženo hrozbou síly nebo použitím síly za porušení zásad mezinárodního práva vyjádřených v Chartě OSN. Následující článek analyzuje, jak toto pravidlo obsažené v čl. 52 Vídeňské úmluvy interpretovat ve vztahu k eventuální mírové smlouvě Ukrajiny s Ruskem, jíž by mohl skončit současný ozbrojený konflikt mezi těmito státy. Článek rozebírá tři různé právní výklady, jak se při uzavírání mírové smlouvy postavit k čl. 52 Vídeňské úmluvy. Zaprvé, čl. 52 Vídeňské úmluvy potažmo celá Vídeňská úmluva se na mírové smlouvy vůbec neuplatní. Zadruhé, stát poškozený použitím síly se vzdá svého práva zpochybnit platnost mírové smlouvy. Zatřetí, mírová smlouva bude sice nulitní, avšak povinnosti státu-agresora v ní budou jednostranně platné a pro tento stát závazné. Článek obhajuje názor, že ani jeden z těchto výkladů nemá oporu v platném mezinárodním právu a podmínka vyplývající z čl. 52 Vídeňské úmluvy by měla být pro uzavření platné mírové smlouvy naplněna. Článek poukazuje na skutkové okolnosti, na kterých musí mezinárodní společenství za tímto účelem trvat a které by mělo vynutit, aby se mírová smlouva nestala neplatným nástrojem vojenského diktátu agresora.

Klíčová slova: nulitní mírová smlouva, Vídeňská úmluva o smluvním právu, Charta OSN

Úvod

Dva měsíce poté, co Ruská federace zahájila „speciální vojenskou operaci“ na Ukrajině, řekl ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov: „*Jako každá situace, při které působí ozbrojené síly, i tato zcela jistě skončí smlouvou. Ale parametry této smlouvy vyplynou až z fáze ozbrojeného konfliktu ve chvíli, kdy se taková smlouva stane realitou.*“¹ Ministr Lavrov měl patrně na mysli mírovou smlouvu mezi Ruskem a Ukrajinou, která by formálně uzavřela ozbrojený konflikt a posvětila územní a politické zisky Ruské federace, které z něj vzejdou. Ale může být taková mírová smlouva vůbec platná? Čl. 52 Vídeňské úmluvy o smluvním právu² k tomu uvádí: „*Každá smlouva, jejíž uzavření bylo dosaženo hrozbou síly nebo použitím síly za porušení zásad mezinárodního práva vtělených do Charty Organizace spojených národů, je nulitní.*“

Invazí na Ukrajinu, zahájenou 24. února 2022, se Rusko dopustilo zakázaného použití síly v rozporu se zásadami Charty OSN.³ Ruskou agresí vůči Ukrajině 2. března 2022

* JUDr. PhDr. Tomáš Bruner, Ph.D., Pražské centrum pro výzkum míru, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Článek byl financován grantem UK UNCE/HUM028 – *Peace Research Center Prague*. E-mail: tomas.bruner@fsv.cuni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8575-6621>. Autor děkuje recenzentům za pečlivou revizi článku a připomínky.

1 Lavrov Hinted That the War would End with Signing of a Treaty, But under a Certain Condition. In: *pravda.com/ua* [online]. 25. 4. 2022 [cit. 2023-05-15]. Dostupné z: <<https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/04/25/7342079/>> (překlad autor).

2 Vienna Convention on Law of Treaties, uzavřena 23. 5. 1969, v účinnosti od 27. 1. 1980. UNTS, Vol. 1155, s. 331. Český text viz vyhláška ministra zahraničních věcí č. 15/1988 Sb., o Vídeňské úmluvě o smluvním právu. V textu dále jen jako „Víteňská úmluva“.

3 The Charter of the United Nations, uzavřena 26. 6. 1945. UNTS, Vol. 557, s. 143. Český text viz vyhláška ministra zahraničních věcí č. 30/1947 Sb. o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora. V textu dále jen jako „Charta OSN“.

důrazně odsoudilo Valné shromáždění OSN, které ji zároveň označilo za porušení čl. 2 odst. 4 Charty OSN.⁴ Přijetí této rezoluce podpořilo 141 států, 5 hlasovalo proti rezoluci a 35 států se hlasování zdrželo. Obdobné odsouzení ruské agrese by 11 hlasy potvrdila i Rada bezpečnosti OSN, ovšem ruské veto znemožnilo přijetí navržené rezoluce.⁵ I Mezinárodní soudní dvůr vydal 16. března 2022 předběžné opatření, ve kterém přikázal Rusku, aby okamžitě přerušilo vojenské operace na Ukrajině a zajistilo, že se jeho vojenské jednotky nebudou na těchto operacích přímo ani nepřímo podílet.⁶ Podobný požadavek zopakovalo Valné shromáždění OSN 16. února 2023.⁷ Ruská federace výzvám nevyhověla, v invazi a užívání ozbrojené síly pokračovala.

Jakkoli je ošemetné předvídat další vývoj ozbrojeného konfliktu na Ukrajině, Rusku v probíhající opotřebovávací válce mohou dojít síly na novou ofenzivu, zatímco Ukrajině se při protiofenzivě nepodaří osvobodit celé Ruskem obsazené území. Pokud by v takovém případě došlo k uzavření mírové smlouvy mezi Ruskem a Ukrajinou, bude tato smlouva výsledkem ruské agrese. Za jakých podmínek ob stojí ve světle čl. 52 Vídeňské úmluvy a lze na ni tento článek aplikovat? Proč byly nebo nebyly platně uzavřené její neúspěšné předchůdkyně, dohody Minsk I⁸ a Minsk II,⁹ které měly ukončit boje na východě Ukrajiny? Ve snaze odpovědět na tyto otázky tento článek¹⁰ postupuje následujícím způsobem. V první kapitole obecně představuje institut mírových smluv. V každé z dalších kapitol druhé až čtvrté pak uvádí možný způsob, jak vyložit čl. 52 Vídeňské úmluvy ve vztahu k potenciální mírové smlouvě mezi Ruskem a Ukrajinou a bez dalšího obhájit její platnost. Kapitoly obsahují argumenty, proč není v případě Ukrajiny žádný z těchto výkladů vhodné využít a čl. 52 Vídeňské úmluvy je třeba dodržet, nikoli obejít výkladem. Kapitola pátá pak rozebírá, jaké skutkové okolnosti je nutné naplnit, aby případná mírová smlouva vyhověla i čl. 52 Vídeňské úmluvy. Závěr shrnuje důvody, proč by mělo mezinárodní společenství na naplnění těchto okolností trvat, a stručně hodnotí některé dosavadní návrhy podmínek pro uzavření míru mezi Ruskem a Ukrajinou.

Válka na Ukrajině samozřejmě nemusí být v dohledné době ukončena vůbec, natož završena mírovou smlouvou. Může dojít k zamrznutí konfliktu anebo k pouhému zastavení bojů (*cessation of hostilities*), obdobně jako tomu bylo při konfliktu v Koreji, na Kypru,

⁴ UN General Assembly Resolution A/RES/ES-11/1, 2. 3. 2022, bod 2.

⁵ ONDŘEJ, Jan. Několik poznámek k vládě práva ve vnitrostátním a v mezinárodním právu (zejména v oblasti mezinárodní bezpečnosti). *Právník*. 2022, roč. 161, č. 9, s. 842.

⁶ Mezinárodní soudní dvůr. *Allegation of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Genocide (Ukraine v. Russian Federation)*, předběžné opatření, 16. 3. 2022, s. 19. Opatření bylo vydáno v řízení zahájeném Ukrajinou 26. 2. 2022 ve vztahu k nařčením z genocidy. Podrobně viz MRÁZEK, Josef. Koncepce zločinu genocidia a ozbrojený konflikt na Ukrajině. *Právník*. 2023, roč. 162, č. 3, s. 221–222.

⁷ UN General Assembly Resolution A/ES-11/L.7, 16. 2. 2023, bod 5.

⁸ Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin, uzavřen 5. 9. 2014.

⁹ Package of Measures for Implementation of Minsk Agreement, uzavřeno 12. února 2015.

¹⁰ Tento článek představuje případovou studii, která na příkladu rusko-ukrajinského konfliktu demonstuje vybrané problémy, které protiprávní použití síly způsobuje z hlediska platnosti mírové smlouvy. Pro zachování přiměřeného rozsahu článek nechává stranou jiné, byť důležité otázky související s uzavřením mírové smlouvy, např. jaké účinky má mírová smlouva ve chvíli, kdy je podepsaná, ale nikoli ratifikovaná, nebo jaký vliv má obsah mírové smlouvy na její dodržování. Tyto otázky zůstávají podnětem k dalšímu výzkumu. Ke druhé z nich srov. např. MÜLLER, Sophia C. The Role of Law in Enforcing Peace Agreements: Lessons Learned from Colombia. *Journal of Conflict and Security Law*. 2021, Vol. 26, No. 1.

v Osetii, Abcházii nebo Náhorním Karabachu.¹¹ Mírová smlouva neukončila ani válku o Falklandy. A konečně, Rusko s Japonskem dosud formální mírovou smlouvou neodstranilo válečný stav trvající od druhé světové války. Na druhou stranu je Ruská federace stranou více než 25 dokumentů označovaných v databázi OSN jako mírové dohody (*peace agreements*)¹² a i v tomto případě pro ni může být mírová smlouva atraktivním nástrojem, jak stvrdit územní nebo jiné zisky. Zástupci Ruska ostatně opakují, že podmínkou pro jednání o míru je pro ně právě skutečnost, že Ukrajina uzná územní zisky Ruska a zaváže se k neutralitě.¹³ Ukrajina sice dosud deklarovala, že usiluje o porážku agresora a osvobození celého svého území,¹⁴ nicméně pro případ, že by k tomu postrádala vojenské kapacity, zůstává možnost mírové smlouvy relevantní i pro ni. A návrhy mírové smlouvy nebo podmínek míru předkládají a budou předkládat i třetí strany. Z těchto důvodů neztrácí závěry tohoto článku na důležitosti.¹⁵

1. Mírové smlouvy

Mírové smlouvy znalo už starověké právo. Nejstarší doklad o tom podává mírová smlouva mezi Egypťany a Chetity z roku 1269 př. n. l. vystavená v ústředí OSN. Tyto smlouvy patřily k hojně využívaným nástrojům tradičního mezinárodního práva. Mezi slavné příklady se řadí smlouvy z Münsteru a Osnabrückeru, které přinesly v roce 1648 Vestfálský mír,¹⁶ nebo smlouvy ukončující první světovou válku. Mezi nimi je i Versailleská smlouva z roku 1919. Ta obsahovala Pakt Společnosti národů coby klíčový institucionální aspekt, který měl garantovat poválečné obnovení spravedlnosti.

I po druhé světové válce došlo k uzavření několika mírových smluv, a to v Paříži v roce 1947. Jejich předmětem byly úpravy státních hranic a válečné reparační. Se Spolkovou republikou Německo a Německou demokratickou republikou byla mírová smlouva formálně uzavírající druhou světovou válku, přezdívaná *Zwei-plus-Vier-Vertrag*, uzavřena až v roce 1990. S koncem druhé světové války souviselo i přijetí Charty OSN, která v čl. 2 odst. 4 stvrdila zákaz použití síly nebo hrozby silou proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti států. Mírové smlouvy by tak v současném mezinárodním právu neměly být výsledkem zakázaného použití síly ani nástrojem diktátu vítězného agresora vůči poraženému napadenému. Naopak na důležitosti nabyla jejich funkce reparační: tyto smlouvy

11 FORSTER, Robert A. Ceasefires. In: ROMANIUK, Scott – THAPA, Manish – MARTON, Péter (eds). *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies*. Cham: Springer International Publishing, 2019, p. 2.

12 UN Peace Agreements Database Search: Russian Federation [online]. [cit. 2023-07-15]. Dostupné z: <https://peace-maker.un.org/document-search?field_paregion_tid=All&field_paconflict_tid=All&field_pacountry_tid=Russian%20Federation&keys=>>.

13 Např. ERUYGUR, Burç. Russia Sets Conditions for Peace Talks with Ukraine. *aa.com.tr* [online]. 30. 3. 2023 [cit. 2023-07-15]. Dostupné z: <<https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/russia-sets-conditions-for-peace-talks-with-ukraine/2859005>>.

14 AFP. UN Chief Says Ukraine Peace Talks “Not Possible” Right Now. In: *The Moscow Times* [online]. 9. 5. 2023 [cit. 2023-07-15]. Dostupné z: <<https://www.themoscowtimes.com/2023/05/09/un-chief-says-ukraine-peace-talks-not-possible-right-now-a81079>>.

15 V teoretické rovině lze navíc tyto závěry vztáhnout i k obecné problematice uzavírání mírových smluv, nejen ve vazbě na Ukrajinu, i když si je autor článku vědom, že tato obecná problematika svou složitostí přesahuje rozsah, který lze pokrýt v rámci jediného článku.

16 FAZAL, Tanisha M. The Demise of Peace Treaties in Interstate War. *International Organization*. 2013, Vol. 67, No. 4, s. 695.

specifikují závazky k odčinění újmy, kterou válka vedená v rozporu s čl. 2 odst. 4 Charty OSN způsobila.¹⁷

Od 90. let se rozšířily i mírové dohody ukončující občanskou válku, jejichž stranami byly krom států i povstalecká hnutí nebo jiné nestátní subjekty: vzniklo jich přes 300 a dotkly se více než 40 jurisdikcí.¹⁸ Nejčastěji se týkaly sporu o vládu v zemi a obvykle upravovaly pravidla pro vypsání voleb.¹⁹ Mezinárodní mírové smlouvy přestávají být od 90. let tak četné,²⁰ ale zato se stávají důležitým základem pro tzv. *state-building*, tedy asistenci ostatních států při rekonstrukci válkou zničeného státu a jeho institucí.²¹ O častém ukončování ozbrojeného konfliktu dohodou bojujících stran hovoří někteří autoři jako o rozvoji *lex pacificatoria*.²²

Navzdory tomu mezinárodní právo veřejné neobsahuje specifická pravidla, která by se týkala mírových smluv a ustáleně, komplexně upravovala tento smluvní typ. *Lex pacificatoria* je vhodné chápat spíše jako doktrinální pojem, který odkazuje na utvářející se praxi států při ukončování ozbrojených konfliktů. Ta by se teprve v budoucnu mohla zformovat v právní obyčej. Stejně tak není jednotně právně definován ani pojem mírových smluv (*peace treaties*) ani širší pojem mírových dohod (*peace agreements*). Ačkoli v mezinárodním právu rozhoduje obsah dokumentu, nikoli jeho označení, je odlišení obou těchto pojmů pro účely tohoto článku důležité. Mírová dohoda může označovat jakoukoli dohodu o ukončení bojů a o vytvoření či změně státních politických a organizačních struktur,²³ nebo i širěji „dokumenty vytvořené po diskusích se všemi nebo některými stranami konfliktu, které se konfliktem zabývají za účelem ho ukončit.“²⁴ Ne každá mírová dohoda je ovšem smlouvou. Jako mírovou smlouvu chápe tento článek jen takovou mírovou dohodu, která splňuje podmínky čl. 2 odst. 1 písm. a) Vídeňské úmluvy. Především jsou jejími smluvními stranami státy, nikoli nestátní subjekty (zejm. povstalecká hnutí).²⁵ Terminologický rozdíl mezi mírovou smlouvou (*treaty*) a dohodou (*agreement*) není vždy v praxi dodržován. Často se pod mírové smlouvy podřazují jak neformální dohody mezi státem a nestátním aktérem, případně více nestátními aktéry navzájem, tak písemné smlouvy *stricto sensu* ukončující válku mezi zneprátenými státy.²⁶

¹⁷ ČEPELKA, Čestmír – ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 142–143.

¹⁸ Podrobněji viz BELL, Christine. *Peace Agreements and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

¹⁹ HARBOM, Lotta – HÖGBLADH, Stina – WALLENSTEEN, Peter. *Armed Conflict and Peace Agreements*. *Journal of Peace Research*. 2006, Vol. 43, No. 5, s. 617.

²⁰ FAZAL, Tanisha M. *The Demise of Peace Treaties in Interstate War*.

²¹ BELL, Christine. *Peace Agreements, Their Nature and Status*. *The American Journal of International Law*. 2006, Vol. 100, No. 2, s. 373.

²² *Ibidem*, s. 407.

²³ BELL, Christine. *Peace Agreements and Human Rights*, s. 6.

²⁴ BELL, Christine – O'ROURKE, Catherine. *Peace Agreements or Pieces of Paper? The Impact of UNSC Resolution 1325 on Peace Processes and Their Agreements*. *The International and Comparative Law Quarterly*. 2010, Vol. 59, No. 4, s. 950. Obdobně FAZAL, Tanisha M. *The Demise of Peace Treaties in Interstate War*, s. 696.

²⁵ Příkladem mezinárodní mírové smlouvy (*treaty*) je izraelsko-egyptská mírová smlouva z roku 1979. Naopak série mírových dohod (*agreements*) somálských vůdců z roku 1993 nepředstavuje mezinárodní (mírové) smlouvy, pouze vnitropolitické dohody. Viz United States Institute of Peace. *Peace Agreements: Somalia*. In: *usip.org* [online]. 25. 4. 2022 [cit. 2023-05-15]. Dostupné z: <<https://www.usip.org/publications/2002/03/peace-agreements-somalia>>. Ve vztahu k Ukrajině by mírovou smlouvou byla mezinárodní smlouva mezi Ukrajinou a Ruskem, naopak mírovou dohodou by mohla být i dohoda mezi Ukrajinou a zástupci povstaleckých hnutí operujících na jejím (nyní okupovaném) území.

²⁶ KLEFFNER, Jan K. *Peace Treaties*. In: *Max Planck Encyclopedias of International Law* [online]. 25. 4. 2022 [cit. 2023-05-15]. Dostupné z: <<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e367>>.

Pouze mezistátní mírové smlouvy přitom mohou představovat smlouvy ve smyslu čl. 2 písm. 1 písm. a) Vídeňské úmluvy a řídit se touto úmluvou,²⁷ respektive pravidlem v jejím čl. 52. Oproti tomu mírové dohody mezi státem a nestátním aktérem nepodléhají Vídeňské úmluvě a často jen přetvářejí podmínky uvnitř států. To však podle čl. 3 Vídeňské úmluvy *a priori* nezpůsobí jejich neplatnost ani nebrání tomu, aby na ně dopadala jiná pravidla mezinárodního práva veřejného.

Tento článek se proto zaměřuje na platnost potenciální mírové smlouvy mezi Ukrajinou a Ruskem ukončující současný ozbrojený konflikt na Ukrajině. Mírové dohody mezi státem a nestátním aktérem článek zmiňuje okrajově v míře relevantní pro rusko-ukrajinský konflikt.²⁸ Eventuální mírovou smlouvu mezi Ukrajinou a Ruskem tento článek chápe jako smlouvu se třemi znaky. Zaprvé půjde o mezistátní bilaterální smlouvu, ačkoli nelze vyloučit, že by se smluvní stranou staly i další státy, které by zprostředkovaly její uzavření nebo garantovaly její plnění. Zadruhé, cílem smlouvy bude ukončit ozbrojený konflikt, tj. nejen jej dočasně přerušit příměřím. Zatřetí, smlouva bude upravovat i otázky spojené s následky války (např. státní hranice, reparace) a jak uvádí Le Boeuf, řešit hned dvojí spor: jednak retrospektivně spor, který válku začal, jednak perspektivní spor o následky této války.²⁹

Jak bude zdůvodněno dále, taková mírová smlouva by podle názoru autora tohoto článku podléhala pravidlu v čl. 52 Vídeňské úmluvy. Rusko i Ukrajina ratifikovaly Vídeňskou úmluvu, aniž by učinily výhrady k jejímu čl. 52,³⁰ který představuje Damoklův meč³¹ nad mírovými smlouvami. Při jeho aplikaci na mírové smlouvy se střetávají dva principy založené na širších hodnotách mezinárodního společenství. Prvním je princip spravedlnosti, který znemožňuje uznat jakýkoli výsledek protiprávního jednání, o to více, jde-li o zakázané použití síly. Druhým je snaha co nejrychleji ukončit ozbrojený konflikt a utrpení, které přináší, zvláště v situaci, kdy není jasné, kdo ozbrojenou sílu použil jako první.³² V důsledku tohoto střetu principů se objevují tři výkladové možnosti, jak v daném případě čl. 52 Vídeňské úmluvy vztáhnout k mírové smlouvě, která bude výsledkem použití síly a zasáhne do teritoriální integrity nebo politické nezávislosti jedné ze smluvních stran.

²⁷ BELL, Christine. *Peace Agreements, Their Nature and Status*, s. 380. Podrobně je o aplikovatelnosti Vídeňské úmluvy pojednáno dále, v kapitole 2.

²⁸ Právní povaze mírových dohod s nestátními aktéry je totiž věnovaná rozsáhlá pozornost jinde, např. KOOIJMANS, Pieter H. The Security Council and Non-State Entities as Parties to Conflicts. In: WELLENS Karel (ed.). *International Law: Theory and Practice: Essays in Honour of Eric Suy*. Haag: Martinus Nijhoff Publishers, 1998; GREENWOOD, Christopher. Scope of Application of Humanitarian Law. In: FLECK, Dieter (ed.). *Handbook of International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 67. Ve vztahu k jednotlivým mírovým dohodám např. WATSON, Geoffrey R. *The Oslo Accords: International Law and the Israeli-Palestinian Peace Agreement*. New York: Oxford University Press, 2000; QUIGLEY, John. The Israel-PLO Interim Agreements: Are They Treaties? *Cornell Journal of International Law*. 1997, Vol. 30, No. 3, s. 717; MÜLLER, Sophia C. *The Role of Law in Enforcing Peace Agreements: Lessons Learned from Colombia*; SHEERAN, Scott P. *International Law, Peace Agreements and Self-Determination: The Case of The Sudan. The International and Comparative Law Quarterly*. 2011, Vol. 60, No. 1. A dále příklady akademických prací, které uvádí BELL, Christine. *Peace Agreements, Their Nature and Status*, s. 375, pozn. pod čarou 14.

²⁹ LE BOEUF, Romain. *Le Traité de Paix*. Paris: Pedone, 2018, s. 76 an., 496 an.

³⁰ Seznam smluvních stran Vídeňské úmluvy. In: *UN Treaty Collection* [online]. 21. 4. 2022 [cit. 2023-05-15]. Dostupné z: <https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&lang=_en>.

³¹ SCHMALENBACH, Kirsten – PRANTL, Alexander. How to End an Illegal War? In: *Völkerrechtsblog* [online]. 21. 4. 2022 [cit. 2023-05-15]. Dostupné z: <<https://voelkerrechtsblog.org/how-to-end-an-illegal-war/>>.

³² Ibidem.

Tyto možnosti jsou následující:

- 1) Čl. 52 se neuplatní na mírovou smlouvu. Ať už kvůli neaplikovatelnosti celé Vídeňské úmluvy nebo z důvodů označovaných jako *lex specialis*, *desuetudo* nebo jiných.
- 2) *Není rozhodné, zda se čl. 52 uplatní*, pokud se napadená smluvní strana vzdá svého práva zpochybnit platnost mírové smlouvy.
- 3) Čl. 52 se uplatní na mírovou smlouvu. Způsobí její neplatnost, jednostranně platné zůstanou však závazky agresora učiněné v mírové smlouvě podle mezinárodního práva.

Následující kapitoly se zabývají jednotlivými body a zjištěné poznatky jsou vztahovány k současné válce Ruska a Ukrajiny.

2. Neaplikovatelnost čl. 52 Vídeňské úmluvy

Primárním způsobem, jak se vyhnout posuzování platnosti mírové smlouvy z pohledu čl. 52 Vídeňské úmluvy, je argument, že mírové smlouvy vůbec nepodléhají právu mezinárodních smluv, a tedy ani Vídeňské úmluvě. Tento argument přesvědčivě odráží historickou skutečnost, že mírové smlouvy na rozdíl od ostatních mezinárodních smluv zpravidla nejsou zcela svobodným projevem vůle, kterým by státy plně dobrovolně formovaly své vztahy. Naopak tento typ smluv vychází z práva řešení mezinárodních sporů, práva mezinárodní kolektivní bezpečnosti a práva mezinárodní odpovědnosti.³³ Zjednodušeně řečeno, mírová smlouva představuje jakousi dohodu o narovnání, řeší práva sporná před konfliktem, specifikuje práva vznikající v jeho důsledku³⁴ a může zavést právní, faktické či institucionální záruky, aby nedošlo k opakování konfliktu. Tato optika je přílehavější i pro právní uchopení mírových smluv uzavíraných po první a druhé světové válce, ve kterých vítězní spojenci donucením vnutili svou vůli poraženým. Nicméně v případě Ruska a Ukrajiny naráží na dva vzájemně spojené limity.

Zaprvé, pokud se mírové smlouvy řídí spíše právem odpovědnosti států, pak pro ně platí pravidlo, že státy nesmí za právoplatný uzнат výsledek závažného porušení *ius cogens*.³⁵ Takovým porušením je i použití ozbrojené síly Ruska proti Ukrajině. Bude-li mírová smlouva zachycovat protiprávní následek tohoto činu, nesmí ji státy uzнат. Zadruhé, čl. 52 Vídeňské úmluvy je sankcí za porušení zákazu použití síly v čl. 2 č. 4 Charty OSN, na kterou výslovně odkazuje. Tím se pravidlo v něm obsažené stává součástí práva odpovědnosti států³⁶ (místo nebo stejně jako smluvního práva) a nelze jej jednoduše vyloučit jako neaplikovatelné na mírové smlouvy.³⁷ Zároveň jiní autoři zastávají názor, že se Vídeňská

³³ LE BOEUF, Romain. *Le Traité de Paix*, 475 an.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Čl. 41 odst. 2 návrhu článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování (dále jen „DARSIWA“). Komise pro mezinárodní právo. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongfull Acts, with Commentaries*. United Nations, 2008.

³⁶ LE BOEUF, Romain. *Le Traité de Paix*, s. 355–357.

³⁷ Le Boeuf dále uvádí, že se aspekt donucení, nesvobody a nerovnováhy při uzavírání mírových smluv přeceňuje. Většina mírových smluv je uzavřena až v okamžiku, kdy si obě strany přejí přestat bojovat. Zpravidla tak není na poražený stát vyvíjen žádný zvláštní nátlak a většina mírových smluv neobsahuje významně nevyvážené závazky. Ibidem, s. 290 an., 379.

úmluva na mírové smlouvy uzavírané v současné době vztahuje,³⁸ bez ohledu na to, že na tento smluvní typ dopadají i jiné normy mezinárodního práva.³⁹

Dalším způsobem, jak obhajovat paušální platnost mírové smlouvy vynucené silou, je vyloučit aplikovatelnost specificky čl. 52 Vídeňské úmluvy. K tomu se nabízí argument, že praxe států vytvořila obyčej v podobě *lex specialis*, podle něhož lze platnou mírovou smlouvu uzavřít bez ohledu na čl. 52 Vídeňské úmluvy. Jak uvádí Schmalenbach a Prantl: „většina vlád, relevantních organizací a mezinárodních právníků, ať už pragmatiků nebo realistů, více ocení mír nad zásadovým přístupem dle čl. 52 Vídeňské úmluvy.“⁴⁰ A to i na úkor spravedlnosti.⁴¹ Pokud použití síly vyústí v uzavření mírové smlouvy pojaté jako závazný mezinárodněprávní instrument, státy obvykle platnost této smlouvy nezpochybňují, což se týká i států napadených.⁴² V případě Ozbrojené aktivity na území Konga⁴³ Mezinárodní soudní dvůr implicitně vyšel z toho, že dohoda o příměří z Lusaky je platná, ačkoli před jejím uzavřením Uganda porušila čl. 2 odst. 4 Charty OSN invazí do Konga. Podobně v posudku ve věci Kosova⁴⁴ mezinárodní soudní dvůr upozornil, že žádný stát nezpochybnil rezoluci RB OSN 1244(1999). Tato rezoluce podporovala dohodu,⁴⁵ která byla výsledkem silové intervence NATO v Kosovu. Vzniká tedy obyčej, podle kterého se čl. 52 Vídeňské úmluvy neuplatní na mírové smlouvy?

Podle autora tohoto článku ne. Pro obyčej vylučující aplikovatelnost čl. 52 Vídeňské úmluvy na mírové smlouvy neexistuje *usus longaevis*⁴⁶ v podobě dostatečně dlouhodobé, reprezentativní, stejnorodé a nepřetržité praxe.⁴⁷ *Lex specialis* obyčej by zároveň znamenal, že čl. 52 Vídeňské úmluvy vyšel ve vztahu k mírovým smlouvám z užívání. Pak by se jednalo o tzv. *desuetudo*. To ovšem v takovém případě není podle mezinárodního práva přípustné.⁴⁸ *Ad absurdum* by prostřednictvím *desuetudo* vyšel z užívání i zákaz použití síly v čl. 2 odst. 4 Charty OSN a čl. 52 Vídeňské úmluvy by se stal ve vztahu k mírovým smlouvám obsoletním, což nelze připustit zvláště v případě, je-li praxe odlišná od smlouvy vykonávána *mala fide*.⁴⁹

³⁸ Srov. např. BELL, Christine. *Peace Agreements, Their Nature and Status*, s. 380; SCHMALENBACH, Kirsten – PRANTL, Alexander. *How to End an Illegal War?*; FORLATI, Serena. *Coercion as a Ground Affecting the Validity of Peace Treaties*. In: CANNIZZARO, Enzo (ed.). *The Law of Treaties Beyond Vienna Convention*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

³⁹ Srov. též prostý jazykový výklad čl. 1 a čl. 2 odst. 1 písm. a) Vídeňské úmluvy. Relevantní je i skutečnost, že státy v čl. 4 výslovně vyloučily zpětnou působnost této úmluvy, mj. právě proto, aby její čl. 52 neohrozil některé dříve uzavřené mírové smlouvy, které byly výsledkem donucení. *A contrario* lze tedy dovodit vůli států vztáhnout Vídeňskou úmluvu na mírové smlouvy uzavírané po vstupu Vídeňské úmluvy v platnost.

⁴⁰ SCHMALENBACH, Kirsten – PRANTL, Alexander. *How to End an Illegal War?* (překlad autor).

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² FORLATI, Serena. *Coercion as a Ground Affecting the Validity of Peace Treaties*, s. 325.

⁴³ Mezinárodní soudní dvůr. *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, rozsudek z 19. 12. 2005.

⁴⁴ Mezinárodní soudní dvůr. *Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo*, posudek, 22. 7. 2010.

⁴⁵ Military Technical Agreement between the International Security Force (KFOR) and the governments of the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) and the Republic of Serbia of 9 June 1999.

⁴⁶ Podrobně k podmínkám vzniku obyčeje viz Mezinárodní soudní dvůr. *North Sea Continental Shelf (Federal Republic of Germany v. Netherlands)*, rozsudek, 20. 2. 1969.

⁴⁷ Skutečnost, že nepřipustné vynucené mírové smlouvy bývají příležitostně uzavírány navzdory čl. 52 Vídeňské úmluvy, nevytváří konzistentní praxi. Srov. pasáž *Ambiguities in recent practice* v: Komentář k čl. 52 Vídeňské úmluvy. In: COR-TEN, Olivier – KLEIN, Pierre (eds). *The Vienna Conventions on the Law of Treaties: Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2011, odst. 24–28.

⁴⁸ KOHEN, Marcelo G. *Desuetude and Obsolescence of Treaties*. In: CANNIZZARO, Enzo (ed.). *The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention*. Oxford: Oxford Academic, 2011.

Navíc se MSD v citovaných případech přímo nezabýval ani platností příslušné dohody, ani aplikací čl. 52 Vídeňské úmluvy. V tomto bodě je také zásadní rozlišit mírové smlouvy od dohod o příměří. Dohody o příměří mají za cíl zajistit, aby okamžitě ustaly boje a zmírnilo se související utrpení.⁵⁰ Nekladou si za cíl změnit státní hranice ani politické uspořádání. Uzavření dohody o příměří podléhá mezinárodnímu humanitárnímu právu, které doopravdy představuje *lex specialis* vůči Vídeňské úmluvě. I pokud by tomu tak nebylo, pak je uzavření dohody o příměří, která ukončí protiprávní stav v podobě bezprostředních bojů, nezbytné a nutné ve smyslu čl. 30 DARSIWA. To vylučuje jeho protiprávní charakter. Smlouvy, které řešil mezinárodní soudní dvůr, tak mohou být platnými dohodami o příměří. Praxe států a naléhavý zájem na okamžitém ukončení bojů pak odpovídá právě tomu, že dohodu o příměří lze uzavřít bez ohledu na čl. 52 Vídeňské úmluvy. To však neplatí pro mírové smlouvy.

Opačný výklad by znamenal návrat poměrů tradičního mezinárodního práva. V něm použití síly běžně vyústilo v platnou mírovou smlouvu, která obvykle přiznala vítězi dobytá území a poraženému ponechala jen ta práva, která před jejím uzavřením vojensky obhájil.⁵¹ Princip *utis possidetis*⁵² velel, že bojujícím stranám náleží území, které do doby uzavření mírové smlouvy získaly nebo naopak obhájily. Nová státní hranice vznikla tam, kde skončily boje.⁵³ Obvyklou součástí takové smlouvy byla ujednání, že strany vůči sobě nemají nárok na odčinění újmy vzájemně způsobené po dobu konfliktu.⁵⁴ To by přineslo zásadní destabilizaci mezinárodních vztahů, vyústilo v negaci *ius cogens* a zároveň by to popřelo zásadu *ex iniuria ius non oritur*. Tato zásada je přitom široce přijímanou, logickou a obyčejovou předlohou pravidla v čl. 52 Vídeňské úmluvy, jak dovozuje doktrína⁵⁵ i četná rozhodnutí mezinárodních orgánů.⁵⁶

Případná smlouva mezi Ruskem a Ukrajinou, která ukončí stávající konflikt a vypořádá z něho vzešlé poměry, tak bude podléhat pravidlu v čl. 52 Vídeňské úmluvy. Mimo tento rámec mohou dané státy uzavřít dohodu o příměří, u které donucení silou nezpůsobuje neplatnost. Zejména Rusko se nemůže dovolávat toho, že čl. 52 Vídeňské úmluvy na mírové smlouvy nedopadá. Alternativou, jak se vyhnout aplikovatelnosti čl. 52 Vídeňské úmluvy, by bylo uzavření mírové dohody mezi Ukrajinou a vůdci povstaleckých hnutí

⁴⁹ FORD, Stuart. Legal Processes of Change: Article 2(4) and the Vienna Convention on the Law of Treaties. *Journal of Conflict and Security Law*. 1999, Vol. 4, No. 1, specificky k *desuetudo* s. 97–99.

⁵⁰ ČEPELKA, Čestmír – ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 141.

⁵¹ Jak poznamenal Montesquieu: „Princes are not free in the least, they are governed by force. It follows then that the treaties which they have made as a result of force are equally as binding as those they would have made in good faith.“ PARTRIDGE, Charles E. Political and Economic Coercion: Within the Ambit of Article 52 of the Vienna Convention on the Law of Treaties. *International Lawyer*. 1971, Vol. 5, No. 4, s. 755.

⁵² Někdy označován jako *utis possidetis de facto*, aby se rozlišil od principu *utis possidetis iuris*, podle kterého mají nové státy vzniknout ve státních hranicích svých právních předchůdců.

⁵³ FELLMETH, Aaron X. – HORWITZ, Maurice. *Guide to Latin in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 282; HASANI, Enver. *Uti Possidetis Juris: From Rome to Kosovo*. *The Fletcher Forum of World Affairs*. 2003, Vol. 27, No. 2, s. 85–86.

⁵⁴ LESAFFER, Randall. Wiping the Slate Clean... for Now: Amnesty in Early-Modern Peace Treaties. In: *Oxford Public International Law* [online]. [cit. 2023-05-15]. Dostupné z: <<https://opil.ouplaw.com/page/amnesty-peace-treaties>>.

⁵⁵ Už harvardský návrh článků o právech a povinnostech států v případě agrese z roku 1939 uváděl, že použití ozbrojené síly agresorem naruší platnost smlouvy, jejíhož uzavření bylo takto dosaženo. Viz VILLIGER, Mark E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Leiden: Brill Nijhoff, 2009, s. 641, odst 1. Odkazy na další doktrinální výstupy tamtéž.

⁵⁶ Podrobný výčet rozhodnutí uvádí FORLATI, Serena. *Coercion as a Ground Affecting the Validity of Peace Treaties*, s. 320, 322–324.

v Doněcké a Luhanské oblasti. Taková dohoda by nepodléhala Vídeňské úmluvě. Nicméně jak bylo uvedeno výše, to podle čl. 3 Vídeňské úmluvy nevyklučuje použití jiných pravidel mezinárodního práva, včetně obyčejového ekvivalentu pravidla v čl. 52 Vídeňské úmluvy. Aby tato dohoda byla platně uzavřená, musela by být koncipována jako dohoda o příměří, nikoli mírová smlouva. I dohody Minsk I a Minsk II lze vnímat jako platně uzavřené jen do té míry, do jaké je jejich předmětem příměří. Případná dohoda mezi Ukrajinou a povstaleckým hnutím ovšem nevyřeší postavení a povinnosti Ruska, které současnou válku na Ukrajině rozpoutalo.

3. Vzdání se práva zpochybnit platnost smlouvy

Další zdánlivě jednoduchou možností, jak zajistit platnost mírové smlouvy, je, že se napadený stát vzdá svého práva tuto platnost zpochybnit. Takový postup ovšem Vídeňská úmluva nepřipouští. Její čl. 45 vyloženě uvádí, že právo dovolávat se neplatnosti smlouvy stát *ex post* ztrácí pouze v situacích popsanych v čl. 46 až 50 nebo čl. 60 a 62 Vídeňské úmluvy. Čl. 52 ve výčtu není.⁵⁷ *A contrario* se tedy stát podle čl. 45 Vídeňské úmluvy nemůže vzdát práva zpochybnit smlouvu, jejíž uzavření bylo vynuceno silou podle čl. 52 této úmluvy.

To odpovídá systematicce, logice a terminologii Vídeňské úmluvy. Smlouvy vynucené silou jsou podle jejího čl. 52 nulitní. Jde o absolutní neplatnost, tzv. *negotium nullum*, kterou není třeba namítat.⁵⁸ Takto uzavřené smlouvy jsou neplatné *ex lege a ab initio*. Jde o pakty, u nichž absentuje vůle donuceného státu.⁵⁹ Proto se ani nelze zříci práva jejich platnost zpochybnit.⁶⁰ Čl. 52 Vídeňské úmluvy odráží obyčejovým právem založenou a Mezinárodním soudním dvorem potvrzenou⁶¹ povinnost všech států neuznat stav, jehož bylo dosaženo protiprávním použitím síly.⁶² Nulitní charakter vynucené smlouvy je sankcí za protiprávní použití síly, ze kterého tato smlouva vzešla.⁶³ Jinak by se mohlo stát, že si stát-agresor ozbrojenou silou vynutí nejen mírovou smlouvu, ale také vzdání se práva poškozeného státu zpochybnit její platnost.⁶⁴ A konečně, Komise pro mezinárodní právo při přípravě návrhu Vídeňské úmluvy výslovně zdůraznila, že oběti donucení zasluhují zvláštní ochranu, proto se na ně čl. 45 Vídeňské úmluvy nevztahuje záměrně a ve Vídeňské úmluvě plní jiný účel.⁶⁵

⁵⁷ VILLIGER, Mark E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, s. 647, odst. 15.

⁵⁸ ČEPELKA, Čestmír – ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 139–142.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Původní návrh pravidla v čl. 52 Vídeňské úmluvy od sira Humphreyho zněl jinak: „*Pokud byl stát přinucen k uzavření smlouvy aktem síly, použitým proti němu v rozporu s principy Charty OSN, předmětný stát je oprávněn prohlásit, že donucení činí jeho souhlas se závazností smlouvy ab initio neplatným [...]*“. Tj. možnost dovolat se neplatnosti byla opravdu pojata jako právo v dispoziční sféře státu. Ovšem výsledné znění čl. 52 Vídeňské úmluvy je jiné: smlouva je neplatná, aniž by o to musel stát usilovat. Podrobnosti a původ citace viz PARTRIDGE, Charles E. *Political and Economic Coercion: Within the Ambit of Article 52 of the Vienna Convention on the Law of Treaties*, s. 756–757.

⁶¹ Mezinárodní soudní dvůr. *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, posudek, 9. 7. 2004.

⁶² Srov. SCHMALENBACH, Kirsten. Article 52. In: SCHMALENBACH, Kirsten – DÖRR, Oliver. *Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary*. Berlin: Springer-Verlag, 2018, s. 937–964.

⁶³ FORLATI, Serena. *Coercion as a Ground Affecting the Validity of Peace Treaties*, s. 320.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Komise pro mezinárodní právo. Report on the Work of Its Eighteenth Session. Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries. *Yearbook of the International Law Commission*. 1966, Vol. 2, s. 239–240, odst. 1. 5.

Dále lze v literatuře narazit na argument, že praxe států vytvořila obyčejový *lex specialis* k čl. 45 Vídeňské úmluvy do té míry, že napadený stát může výslovným a svobodným souhlasem zhojit nulitnost mírové smlouvy vyplývající z čl. 52. Jak vysvětluje Forlati, „oběť donucení je zřejmě oprávněná zříci se svého práva zpochybnit platnost [mírové] smlouvy za stejných podmínek, jaké uvádí čl. 45 Vídeňské úmluvy, za předpokladu že její volba je svobodným vyjádřením jejich nejlepších zájmů. [...] zvláště v případech mírových smluv mají oběti donucení silný zájem na jejich implementaci dokonce i poté, co znovuzískají svobodu volby.“⁶⁶ Vůle poškozeného států o tom, jak si přeje konflikt ukončit, požívá větší váhy než zájem mezinárodního společenství na tom neuznat výsledek donucení.⁶⁷

I tento výklad je podle autora tohoto článku možný pouze u dohod o příměří. U mírových smluv by vyvolal nepřípustnou nejistotu. Vzdá-li se v mírové smlouvě stát svého území nebo strpí-li podle této smlouvy zásah do své svrchovanosti, lze jen obtížně skutkově určit, zda byl souhlas v nejlepším zájmu státu a svobodný. Po právní stránce tento výklad opět naráží na zásadu *ex iniuria ius non oritur* a problém s nepřípustností *desuetudo*.

Platnost hypotetické mírové smlouvy mezi Ruskem a Ukrajinou, v níž by se Ukrajina např. zřekla části svých území, zavázala k demilitarizaci nebo určité zahraničněpolitické orientaci, tudíž nelze bez dalšího obhajovat s pouhým odkazem na čl. 45 Vídeňské úmluvy tím, že se Ukrajina coby suverénní stát může vzdát svého práva tuto platnost zpochybnit.

4. Neplatná smlouva vs. platné závazky agresora

Poslední možností, jak vztáhnout čl. 52 Vídeňské úmluvy k mírové smlouvě, zůstává výklad, podle kterého sice bude silou vynucená mírová smlouva nulitní, ale závazky státu-agresora učiněné v této smlouvě v souladu s mezinárodním právem zůstanou platné. Bojující státy se běžně uchylují k uzavírání různých politických paktů, které nemají charakter právně závazných smluv, ale spíš deklarací (*declaration of intent*) nebo záznamů o porozumění (*records of mutual understanding*).⁶⁸ Z takto uzavřené nulitní smlouvy by se platnými staly závazky, respektive sliby státu-agresora, kterými specifikuje svou povinnost ukončit protiprávní chování v podobě vojenských operací, poskytuje záruky, že se nebude opakovat,⁶⁹ navrací věci v původní stav nebo poskytuje reparace za způsobenou újmu.⁷⁰ Tyto závazky státu-agresora by představovaly jednostranné, závazné prohlášení,⁷¹ jak hodlá naplnit své povinnosti vyvstávající z obecného mezinárodního práva. Stát agresor by nemohl *ex post* splnění těchto jednostranných závazků zpochybnit, jak stanoví čl. 69 odst. 3 Vídeňské úmluvy.

Ačkoli je tento výklad právně nejudržitelnější, nezůstává bez vady. Podle čl. 44 odst. 5 Vídeňské úmluvy nelze ze smlouvy vynucené silou vydělit jen určitá ustanovení, tato smlouva bude neplatná jako celek. Jednostranné závazky státu agresora by tak byly vyjádřené v nulitní formě. Čl. 69 odst. 3 by sice chránil poškozený stát tak, že by agresor po

⁶⁶ FORLATI, Serena. *Coercion as a Ground Affecting the Validity of Peace Treaties*, s. 325.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 331.

⁶⁸ BELL, Christine. *Peace Agreements, Their Status and Nature*, s. 376–377.

⁶⁹ Čl. 30 DARSİWA, na který odkazuje též SCHMALENBACH, Kirsten – PRANTL, Alexander. *How to End an Illegal War?*.

⁷⁰ Čl. 29 a 30 DARSİWA.

⁷¹ K závaznosti jednostranného prohlášení viz Mezinárodní soudní dvůr. *Nuclear Tests (Australia v. France)*, rozsudek, 20. 12. 1974.

splnění jednostranných závazků (slibů) nemohl vzít své kroky zpět. Ovšem v případě, že by stát-agresor s plněním závazků vůbec nezačal, oporou pro jejich vynucení by nemohla být daná neplatná mírová smlouva, ani žádné sankční a donucovací mechanismy v ní obsažené. Rusko v minulosti využívalo mezer v mezinárodním právu ve svůj prospěch, a to i poměrně ironickým i kreativním způsobem.⁷² Pokud by jeho závazky byly obsažené v nulitní mírové smlouvě, mohlo by se později jejich splnění účelově vyhýbat, nebo dokonce zpochybnit celou mírovou smlouvu, jakmile získá sílu na další „speciální vojenskou operaci“.

Navíc by takováto neplatná mírová smlouva už vůbec nemohla upravit územní a politické poměry do stavu jiného, než byl před válkou. V těchto mantinelech by vhodnější než mírová smlouva byla např. dohoda o reparacích.⁷³

5. Kompromis purismu a pragmatismu

Z výše uvedených důvodů je autor článku přesvědčen, že neexistuje výklad, který by bez ohledu na pravidlo v čl. 52 Vídeňské úmluvy paušálně obhájil platnost vynucené mírové smlouvy mezi Ukrajinou a Ruskem, jejímž prostřednictvím se Ukrajina vzdá svého území nebo politické svrchovanosti. Ačkoli je tento závěr právně jednoznačný, neměl by vést k totálnímu purismu ani omezování poškozeného státu v možnosti vyjednávat, jak má budoucí mír vypadat. Tato kapitola usiluje o pragmatický návrh, jak docílit uzavření platné mírové smlouvy, a přitom dopřát poškozenému státu co největší vyjednávací prostor. Jako zásadní spatřuje tři body, které postupně rozebírá: odstranit prvky donucení při uzavírání smlouvy, ve smlouvě upravit náhradu újmy a za jakékoli ústupky ujednat proti-plnění.

Klíčovým faktorem pro platnost mírové smlouvy je v maximální míře odstranit prvky donucení při jejím uzavírání. V okamžiku uzavření smlouvy na poškozený stát nesmí tlačit probíhající vojenské operace agresora ani hrozba znovu-zahájení těchto operací agresorem. Vyjednávání o mírové smlouvě však mohou probíhat ještě v době, kdy se válčí. Čl. 52 Vídeňské úmluvy totiž nedopadá na celou tvorbu smlouvy, ale pouze na hrozbu silou nebo použití síly právě při uzavírání dané smlouvy. Uzavíráním se myslí akt vyjadřující souhlas daného státu s tím být vázán smlouvou [...]; čl. 52 Vídeňské úmluvy se netýká vyjednávání smlouvy.⁷⁴

V případě Ruska a Ukrajiny by to znamenalo následující postup. Zprv obě strany uzavřou dohodu o příměří. Jak bylo uvedeno výše, tato dohoda může být uzavřena bez ohledu na čl. 52 Vídeňské úmluvy. Příměří nebo vyjednávání o něm nesmí žádná strana využít k získání vojenské výhody.⁷⁵ Jakmile zavládne příměří, je nezbytné zajistit demilitarizaci území obsazených Ruskou federací, ideálně prostřednictvím mírové mise OSN

⁷² K snahám Ruska zneužívat mezinárodní právo viz např. BRUNER, Tomáš – FAIX, Martin. *The Attribution Problem as a Tool of Lawfare. Obrana a Strategie*. 2018, roč. 18, č. 1.

⁷³ Pokud by se situace netýkala Ruska, které disponuje právem veta v Radě bezpečnosti OSN, bylo by možné použít také opatření Rady bezpečnosti OSN proti agresorovi, které specifikuje jeho povinnosti vůči poškozenému státu. Na tato opatření se čl. 52 Vídeňské úmluvy nevztahuje podle jejího čl. 75. FORLATI, Serena. *Coercion as a Ground Affecting the Validity of Peace Treaties*, s. 327–329.

⁷⁴ VILLIGER, Mark E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, s. 645, odst. 10.

⁷⁵ SCHMALENBACH, Kirsten – PRANTL, Alexander. *How to End an Illegal War?*

nebo regionální organizace. Pokud se demilitarizace podaří, ustane přímé a bezprostřední donucení. Před příměřím a demilitarizací lze jednat o obsahu mírové smlouvy, ale nejspíše v okamžiku uzavírání (podepisování) mírové smlouvy už musí příměří a demilitarizace panovat. Přestože stále půjde o situaci vyvolanou (*brought about*) nepřípustným použitím síly, to samo o sobě nezpůsobí, že bude mírová smlouva nulitní.⁷⁶ Rusko však nesmí z dané situace těžit ani ji zneužívat, aby si vynutilo výhody (*procure*), kterých by bez předcházející války nedosáhlo.

Mírová smlouva dále musí upravovat odčinění újmy, kterou způsobilo Rusko coby stát-agresor. Naplnění reparační funkce je pro mírovou smlouvu zásadní.⁷⁷ Zatímco v tradičním mezinárodním právu mírové smlouvy znamenaly diktát vítěze vůči poraženému a právní stvrzení výsledku války (srov. princip *utis possidetis* popsany výše), v současném mezinárodním právu nabývají jinou úlohu. Specifikují obecnou reparační povinnost agresora vůči poškozenému. Ze současného mezinárodního práva veřejného vyplývá obecný závazek odčinit újmu způsobenou použitím síly,⁷⁸ v mírové smlouvě se tento závazek konkretizuje⁷⁹ určením, co, jak a kdy agresor odčiní. Válka samozřejmě může skončit uzavřením smlouvy, která odčinění újmy obsahovat nebude. Nicméně bez tohoto pojmového znaku nepůjde o smlouvu mírovou ve smyslu současného mezinárodního práva, ať už bude jako dokument nazvaná jakkoli. V lepším případě se bude jednat o dohodu o příměří, v horším případě může jít o neplatný diktát vítěze vůči poraženému.

Zcela nezávisle na odčinění újmy musí být jakýkoli zásah do územní celistvosti nebo politické nezávislosti státu, ujednaný v mírové smlouvě, vyvážený odpovídajícím protiplením ze strany druhého státu. V důsledku toho nebudou zisky státu-agresora na úkor druhého státu záměrně vynucené (*procured*) tak, že by k nim bez předchozí války (byť přerušené příměřím) nedošlo.⁸⁰ Obsah smlouvy a vyváženost práv a povinností v ní sice neprokazuje, zda byla smlouva vynucená nebo svobodná, nicméně to může indikovat.⁸¹ Ukrajina se tak v mírové smlouvě může vzdát části svého území nebo podle této smlouvy strpět zásah do své svrchovanosti, např. ve formě demilitarizace nebo neutrality. Ovšem Rusko musí za tento závazek nabídnout odpovídající protiplenění. Tímto plněním v žádném případě nemůže být pouhá garance nových státních hranic, závazek znovu na Ukrajinu nezaútočit ani povinnost odčinit způsobenou újmu. Takové povinnosti totiž Rusku beztak vyplývají z mezinárodního práva. Naopak může Rusko Ukrajině nabídnout jinou část svého území výměnou za vlastní územní zisky, dodávky zboží nebo další (např. finanční) plnění.⁸² Tak by závazek Ukrajiny k postoupení území nebo strpění zásahu do své svrchovanosti nebyl důsledkem silového donucení (*procured*), ale svobodné vůle vyměnit určitý materiální či politický statek za jiný; bude-li mít Ukrajina zájem.

⁷⁶ VILLIGER, Mark E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, s. 655, odst. 11.

⁷⁷ ČEPELKA, Čestmír – ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 142–143.

⁷⁸ Srov. např. čl. 36 DARSIVA.

⁷⁹ ČEPELKA, Čestmír – ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 142–143. Obdobně LE BOEUF, Romain. *Le Traité de Paix*, 475 an.

⁸⁰ Srov. VILLIGER, Mark E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, s. 645, odst. 11. Viz též pasáž „*The problem of the causal relation*“ v: Komentář k čl. 52 Vídeňské úmluvy. In: CORTEN, Olivier – KLEIN, Pierre (eds). *The Vienna Conventions on the Law of Treaties: Commentary*, odst. 24–28.

⁸¹ VILLIGER, Mark E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, s. 656, odst. 12.

⁸² I když dobrovolné odstoupení území nebývá časté, i k němu v dějinách docházelo. Např. Treaty Concerning the Cession of the Russian Possessions in North America by His Majesty the Emperor of All the Russians to the United States of America. Podepsána 30. 3. 1867. Library of Congress General Collections.

Z obdobných východisek vycházela Komise pro mezinárodní právo při úvahách, jak přistoupit k vynucené smlouvě: přijetí obsahu vynucené smlouvy nelze podle ní zajistit dodatečným souhlasem přinuceného státu. Naopak je potřeba zaručit, že souhlas napačeného státu bude svobodný – Komise za tímto účelem zmiňuje uzavření nové smlouvy se stejným obsahem, ale bez donucení.⁸³ Příměří a demilitarizace mohou posloužit totožnému účelu, tedy odstranění donucení. Formální indikací o absentujícím donucení potom může být spravedlivý obsah smlouvy, jak je uvedeno výše.

Při uzavírání mírové smlouvy lze doporučit i další kroky, které nejsou nezbytné, ale přispějí k její legitimitě. Zaprvé, využití některého z mechanismů pro řešení sporů pod záštitou OSN a postup podle doporučujících pravidel OSN (i při uzavírání předcházející dohody o příměří).⁸⁴ Zadruhé, zohlednění genderových aspektů v mírovém procesu, ať už zapojením žen do uzavírání mírové smlouvy nebo dostatečnou pozorností věnovanou genderovým dopadům ozbrojeného konfliktu.⁸⁵ Zatřetí, smlouva by mohla stanovit pravidla pro vyšetřování a trestání těch, kdo za války porušili humanitární právo a lidská práva na obou stranách,⁸⁶ případně závazek udělit amnestii těm, kteří se dopustili určitých jinak trestných činů (např. účastí v povstaleckém hnutí).⁸⁷ A konečně za čtvrté smlouva by mohla specifikovat pravidla pro navrácení věcí z okupovaných území a ujednání o platnosti či neplatnosti a odčinění právních aktů, které tam po dobu okupace proběhly. Tímto obecným krokem by došlo ke specifikaci závazku restituce dle čl. 35 DARSIIWA a principu *postliminia*, podle něhož se po skončení okupace na příslušné území obnovuje právní stav před ní a právní změny učiněné okupanty týkající se daného území pozbývají platnosti.⁸⁸

Závěr

Protiprávní válku na Ukrajině lze ukončit platnou mírovou smlouvou při splnění tří podmínek. Zaprvé bude jejímu uzavření předcházet dohoda o příměří, kterou lze uzavřít bez ohledu na čl. 52 Vídeňské úmluvy. Příměří by mělo odstranit faktory přímého donucení: ukončit boje a zajistit demilitarizaci. Zadruhé mírová smlouva bude upravovat odčinění újmy, kterou způsobilo Rusko coby stát agresor svým jednáním. Zatřetí, Ukrajina jako poškozený stát může v mírové smlouvě souhlasit se zásahy do své územní celistvosti a svrchovanosti, nicméně musí jít o souhlas svobodný a tyto zásahy by mělo vyvážit náležitě protiplnění. Za toto plnění nelze považovat náhradu újmy podle předešlého bodu ani záruky dodržování práva v budoucnu.

⁸³ Komise pro mezinárodní právo. *Report on the Work of Its Eighteenth Session: Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries*, s. 247.

⁸⁴ Např. UN. Report of the Secretary-General. *The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies* UN Doc. S/2004/616. 23. 8. 2004; UN. Report of the Panel on United Nations Peace Operations (Brahimi Report) A/55/305-S/2000/809. 21. 8. 2000.

⁸⁵ Viz BELL, Christine – O'ROURKE, Catherine. *Peace Agreements or Pieces of Paper?*

⁸⁶ Viz BELL, Christine. *Peace Agreements and Human Rights*.

⁸⁷ Amnestie by se neměla týkat porušení lidských práv ani humanitárního práva. Pokud bude obsažena v mírové smlouvě a formulovaná při ukončení konfliktu, má podle výzkumu Dancyho naději přispět ke spravedlivějšímu uspořádání na území, kde probíhalo povstání (např. Luhanská či Doněcká oblast). Srov. DANCY, Geoff. Deals with the Devil? Conflict Amnesties, Civil War, and Sustainable Peace. *International Organization*. 2018, Vol. 72, No. 2, s. 387.

⁸⁸ WOLTAG, Johann-Christoph. Postliminium. In: *Max Planck Encyclopedias of International Law* [online]. [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: <<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e378>>.

Vynutit si tento postup bude v případě Ruska a Ukrajiny obtížné. Bojující strany do této chvíle odmítly větší množství návrhů, jak by mohly podmínky uzavření míru vypadat. Například čínský mírový návrh⁸⁹ zdůrazňoval respekt k teritoriální suverenitě a požadoval okamžité příměří a obnovení vyjednávání. Avšak neřešil demilitarizaci obsazených území a fakticky by Ukrajině uložil neutralitu, čímž by jí zamezil ve svobodné volbě zahraničněpolitické orientace. Bez protiplnění. Návrh delegace afrických států akcentoval ukončení bojů a respekt ke státní suverenitě v rámci předválečných hranic, jak garantuje Charta OSN.⁹⁰ Naopak jiné návrhy, např. ten od brazilského prezidenta,⁹¹ požadovaly, aby se Ukrajina zřekla Krymu, avšak bez jasně daného protiplnění. A konečně, Indonésie⁹² navrhla vytvoření demilitarizované zóny; o osudu obsazených území by měla rozhodnout referenda pod dohledem OSN. Žádný z citovaných návrhů nezohledňoval všechna kritéria výše navržená pro to, aby mírová smlouva obstála jako platná. Byť se jednalo jen o politické návrhy podmínek míru, ne konkrétní právní návrhy mírové smlouvy, přesto ilustrují, nakolik je důležité připomínat, jaké právní podmínky by měla mírová smlouva naplnit.

Navíc, bude-li Rusko vojensky a politicky tlačeno k jednacímu stolu, vynasnaží se, aby obhájilo mírovou smlouvu formálně posvěcující jeho územní zisky. K tomu může využívat zejména argumenty uvedené v kapitolách dvě a tři tohoto článku a usilovat o to, aby se vyhnulo své reparační povinnosti i důsledkům čl. 52 Vídeňské úmluvy. Takový postoj je třeba odmítnout. Úleva oproti popsanému postupu by znamenala porušení zásady *ex injuria ius non oritur* a usmiřování s agresorem. „*At už bude výsledek pro Ukrajinu jakýkoli, Minsk II ukázal, že rychlá cesta k míru není nezbytně trvalá cesta k míru a ignorování čl. 52 Vídeňské úmluvy přináší vlastní rizika.*“⁹³ Jak bylo uvedeno výše, v případě mírové smlouvy se střetávají dvě hodnoty: rychlé a pragmatické ukončení konfliktu oproti spravedlivému ukončení konfliktu. I když výše nastíněný postup zohledňuje pragmatický pohled, stále preferuje hodnotu spravedlnosti nad rychlým a snadným ukončením bojů. Mír dosažený na úkor spravedlnosti totiž často dosáhne pramalého úspěchu.⁹⁴ A i pragmatismus přichází v úvahu právě tam, kde dopřeje poškozenému státu co největší prostor k rozhodování.

⁸⁹ Ministry of Foreign Affairs of People's Republic of China. China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis. In: *fmprc.gov.cn* [online]. 24. 2. 2023 [cit. 15. 7. 2023]. Dostupné z: <https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202302/t20230224_11030713.html>.

⁹⁰ South African President Presents 10-step Peace Plan in Kyiv. *The Kyiv Independent* [online]. 16. 6. 2023 [cit. 2023-07-15]. Dostupné z: <<https://kyivindependent.com/south-africas-president-presents-10-step-peace-plan-in-kyiv/>>.

⁹¹ Brazil's Lula Pitches "Peace Coalition" for Ukraine, But He Treads a Thin Line. *CNN* [online]. 24. 4. 2023 [cit. 2023-07-15]. Dostupné z: <<https://edition.cnn.com/2023/04/24/americas/brazil-lula-ukraine-peace-coalition-intl-latam/index.html>>.

⁹² Indonesia Proposes Demilitarised Zone, UN Referendum for Ukraine Peace Plan. *Reuters* [online]. 3. 6. 2023 [cit. 2023-07-15]. Dostupné z: <<https://www.reuters.com/world/indonesia-proposes-demilitarised-zone-un-referendum-ukraine-peace-plan-2023-06-03/>>.

⁹³ SCHMALENBACH, Kirsten – PRANTL, Alexander. *How to End an Illegal War?*. Překlad autor.

⁹⁴ BELL, Christine – O'ROURKE, Catherine. *Peace Agreements or Pieces of Paper?*, s. 980.

Leopold Heyrovský – homo academicus převratných časů

Michal Skřejpek*

Abstrakt: Profesor Leopold Heyrovský může být označen za zakladatele, a to z mnoha důvodů. Byl prvním vyučujícím římského práva v češtině, vytvořil první českou učebnici tohoto oboru a rozhodující měrou se zasloužil o vytvoření české terminologie soukromého práva. Stál také na počátku moderní právní romanistiky a založil nejen tradici její výuky na právnické fakultě, ale také položil základní kámen její dnešní budovy.

Klíčová slova: Leopold Heyrovský, římské právo

Úvod

V letošním roce si připomínáme stoleté výročí úmrtí jedné z nejvýznamnějších osobností nejen právní romanistiky, ale společenského života druhé poloviny 19. a počátku 20. století.¹ Pojetí romanistiky, které nacházíme ve spisech Leopolda Heyrovského,² bylo odlišné od jeho předchůdců a bylo základem pro další rozvoj civilistiky jako celku.³

1. Učitel

Jen o málo českých právnících je možné říci, že byli zakladatelé, a to nikoli v přeneseném, ale v plném významu tohoto označení. Leopold Heyrovský, který mezi osobnosti bezesporu patří, byl dokonce zakladatelem ve čtyřech podobách. Je všeobecně známo, že je považován za zakladatele české právní romanistiky. Na první přednášce z tohoto oboru je studentům práv připomínáno, že to byl právě Leopold Heyrovský, který ve zlomovém akademickém roce 1882/1883 jako nejmladší člen Randovy skupiny přešel na nově zřízenou českou část Karlo-Ferdinandovy university. Nejenže byl prvním česky přednášejícím římského práva, ale zároveň byl také autorem první česky psané učebnice.

„Takovéto obšírnější výklady vlastního práva římského poskytnou zejména tu neocenitelnou výhodu, že studující stane se jimi ve vyšší míře nežli na základě přednášek pandektních způsobilým k četbě a poznání římských právních pramenů samých, zvláště mistrných děl pravovědy klassické. Nejdokonalejší, jiným nenahraditelný prostředek formálního vzdělání právního stane se tím právníkům našim přístupnější.“⁴

Slova profesora Leopolda Heyrovského z Předmluvy k třetímu vydání jeho stěžejního díla, učebnice římského práva, nejenže plně vystihují význam výuky římského práva, a to

* Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc., katedra právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy. E-mail: skrejpek@prf.cuni.cz.

¹ Úmrtí Leopolda Heyrovského bylo oznámeno Otakarem Sommerem na stránkách Právnicka (1924, roč. 63, č. 3, s. 97–100), který také stručně zhodnotil jeho význam. Obšírněji se k jeho osobnosti tento jeho žák vrátil ve stejném ročníku ještě jednou (SOMMER, O. Leopold Heyrovský. *Právnick*. 1924, roč. 63, č. 5, s. 177–183).

² * 14. 11. 1852 České Budějovice, † 17. 2. 1924 Praha.

³ Blíže k jeho životu a dílu viz SKŘEJPEK, M. Leopold Heyrovský. In: SKŘEJPKOVÁ, P. *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 155–167.

⁴ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. vydání. Praha: J. Otto, 1910, Předmluva k vydání třetímu.

nejen v době jejich napsání, ale zároveň jsou také jeho vyznáním, mottem jeho celoživotního úsilí o pozvednutí moderního přístupu k římskému právu.

Zpočátku totiž byla situace českých posluchačů práv více než neutěšená. Museli používat německy psané učebnice a *Učební kniha Pandekt* od Ludwiga Arndtse von Arnesberg byla v českém překladu vydána teprve v roce 1886. Z hlediska učebních textů pro římské právo byl uvedený rok skutečně zlomový, protože v něm vyšla první učebnice římského práva v češtině. Jednalo se o první díl Heyrovského *Institucí*, přičemž díl druhý byl vydán o dva roky později. Byla to jedna z prvních moderních učebnic tohoto oboru, vždyť *Lehrbuch der Institutionen des römischen Rechts* Karla von Czychlarze, který působil na právnické fakultě Německé c. c. Karlo-Ferdinandovy university, vyšel až v roce 1888.

Samozřejmě již v té době existovaly učebnice starší, jako například *Anfangsgründe des Römischen Privat-Rechts* Johanna Kaufmanna, profesora tereziánské rytířské akademie ve Vídni, z roku 1814 nebo *Reines Römischens Privat-Rechts nach den Quellen und den Auslegungen der vorzüglichsten Rechtsgelehrten* Ivovského profesora Antona Haimbergera napsaná původně v latině,⁵ která vyšla německy v roce 1835. V této souvislosti musíme zmínit také některé italské učebnice té doby, jako například *Saggio di diritto privato romano attuale preceduto da introduzioni di diritto naturale e seguito da note perpetue di gius romano*, jejímž autorem byl Federigo del Rosso.⁶

Vraťme se ale k osudům učebnic Heyrovského, které byly více než bohaté. Výrazným rysem *Institucí* bylo, že byly bez poznámkového aparátu. Tento ve své podstatě stručný učební text byl pojat jako úvod do studia římského práva. Jeho druhé vydání vyšlo roku 1894.⁷ V souvislosti s ukončením platnosti pandektního práva v Německu po vydání BGB v roce 1900 přistoupil Heyrovský k podstatnému rozšíření své učebnice, a tak v letech 1901–1903 vychází v několika dílech jeho *Dějiny a systém soukromého práva římského*, jak se nadále jeho učebnice bude nazývat. Nejenže byly *Dějiny* podrobně zpracovanou učebnicí, ale především byl úplně opuštěn *usus modernus pandectarum* a výklady byly pojímány systematicky, i když zatím ještě nikoli historicky, ale spíše dogmaticky, a tak v jejich prvních vydáních ještě není brán zřetel k rozdílům mezi klasickým a justiniánským právem. Roku 1910 vyšlo již čtvrté vydání doplněné o bohatou bibliografii a v roce 1921 vydání páté, které se Heyrovský snažil pojmut jako výklady o „ryzím“ římském právu, proto zde například nenajdeme zmínku o *reservatio mentalis*. Pro pozdější vydání jeho učebnic je typické, že se Leopold Heyrovský snažil v jejich textu zohlednit nejnovější vědecké poznatky, stejně jako výsledky tehdy rozšířeného interpolačního bádání zaměřeného na změny původních textů zařazených do *Digest* provedené kompilátory. Poslední dvě vydání z let 1927 a 1929 vydali z pozůstalosti jeho žáci a nástupci Otakar Sommer a Jan Vážný. Není přitom náhoda, že se jednalo o vydání bratislavská, protože na právnické fakultě University Komenského tehdy Sommer působil. Jednalo se již o vydání upravená. Především byly vypuštěny latinské právní texty a došlo k zařazení výkladů o civilním procesu klasické doby. Ty vycházely z jiné Heyrovského učebnice věnované právě této problematice,⁸ kterou z pozůstalosti vydal rok po jeho smrti Otakar Sommer.

⁵ *Jus Romanum privatum idque, secundum fontes et interpretationes optimorum jurisperitorum* vyšlo ve Vídni v čtyřech dílech v letech 1829–1830.

⁶ První svazek vyšel v Pise v roce 1844.

⁷ 1. vydání Praha: J. Otto, 1886–1888; 2. vydání Praha: J. Otto, 1894.

⁸ HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského, 1925.

2. Právní romanista

Připomeňme ještě jednou roli Heyrovského jako zakladatele české právní romanistiky. Nebyl ale samozřejmě první, kdo o římském právu česky psal. Některé práce vznikly již v 60. letech 19. století, jako například Frühaufovo pojednání o římském daňovém systému⁹ nebo článek o justiniánské kodifikaci Františka Laurina.¹⁰ V sedmdesátých letech se setkáváme s daleko hojnější odbornou produkcí. Do vydání Heyrovského habilitační přednášky roku 1881 se postupně jedná o, v zásadě popularizační, text Haklův,¹¹ dvě práce Antonína Pavlíčka věnované soukromému římskému právu,¹² dále to byly dva Laurinovy články k problematice římského manželského práva¹³ a rodinnému právu se věnoval také Jan Lepař.¹⁴ Heyrovský však byl skutečně první, kdo se věnoval římskému soukromému právu soustavně, aniž by ho srovnával s tehdy platnou rakouskou právní úpravou.

Prvním Heyrovského publikovaným textem byla životopisná črta o von Savigny¹⁵ z roku 1879. O dva roky později publikoval svou habilitační přednášku věnovanou právním jednáním uzavřeným mezi římským státem a soukromníky v období republiky, na jejímž základě byl v roce 1881 jmenován soukromým docentem. Její původní název zněl *Über die Forderungsrechte des römischen republikanischen Staats aus Geschäften des Privatverkehrs*. Vydána však byla pod pozměněným názvem.¹⁶ Pojednal tedy o problematice, která od té doby v české odborné literatuře řešena nebyla. V této souvislosti je třeba připomenout, že se jedná o jediný Heyrovského text, který byl napsán a vydán v němčině. Poté se na relativně dlouhý čas odmlčel a další práci publikoval až v roce 1888, v této době totiž usilovně pracoval na své učebnici. Bylo to pojednání o vzniku vysokého učení v Bologni.¹⁷ Poté následovaly dvě studie věnované pramenům římského práva. První z nich byla zaměřena na tehdy „moderní“ problematiku interpolací,¹⁸ ve druhé se pak věnoval papyrologickým nálezům v Egyptě.¹⁹ Právě tímto textem „přešel“ Heyrovský ke *Sborníku věd právních a státních*, kterému již zůstal věrný. Zde publikoval ještě dvě studie obecnějšího charakteru věnované stejnému okruhu otázek. Zabýval se v nich nově objevenými prameny římského práva²⁰ a ve druhé studii se věnoval jedné z klíčových otázek souvisejících s prameny římského práva, a to právní závaznosti císařských nařízení.²¹

⁹ FRÜHAUF, V. Zřízení berniční v říši Římské a Byzantinské. *Památky archeologické*. 1863, roč. 9, s. 155–162.

¹⁰ LAURIN, F. *Corpus juris civilis romani*. *Časopis katolického duchovenstva*. 1864, roč. 5, č. 6, s. 412–432.

¹¹ HAKL, B. Nástroje mučnictví, jichž užívali pohané za doby pronásledování křesťanův. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870, roč. 11, č. 1, s. 62–69.

¹² PAVLÍČEK, A. Máme dosud v právu moderním vůbec a v rakouském právu zvláště smlouvy reálné a hlavně smlouvy innominátní? *Právník*. 1872, roč. 11, s. 261–269; PAVLÍČEK, A. O významu římského práva a systému pro právo moderní vůbec a pro právo rakouské zvláště. *Právník*. 1875, roč. 14, s. 181–191, 217–222.

¹³ LAURIN, F. O nedospělosti, co překážce manželství dle práva římského, rakouského a kanonického. *Právník*. 1875, roč. 14, s. 649–660, 690–694, 721–725, 757–766; LAURIN, F. O manželství otroků po právu římském, německém a kanonickém. *Právník*. 1876, roč. 15, s. 433–440, 469–484, 505–511.

¹⁴ LEPAŘ, J. O členitosti rodiny starořímské a poměrech právních jednotlivých rodinných členů k hlavě jeho. *Posel z Budče*. 1876, č. 7, s. 829–834.

¹⁵ HEYROVSKÝ, L. Bedřich Karel ze Savigny. Nástin životopisný. *Právník*. 1879, roč. 18, s. 130–136, 170–175.

¹⁶ HEYROVSKÝ, L. *Über die rechtliche Grundlage der leges contractus bei Rechtsgeschäften zwischen dem römischen Staat und die Privaten*. Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1881.

¹⁷ HEYROVSKÝ, L. Počátky učení boloňského. *Athenaeum*. 1888, roč. 6.

¹⁸ HEYROVSKÝ, L. Interpolace v Pandektách a v Kodexu. *Athenaeum*, 1892, roč. 9.

¹⁹ HEYROVSKÝ, L. O řeckých a latinských listinách papyrových v Egyptu. *Sborník věd právních a státních*. 1901, roč. 1, s. 71–83.

²⁰ HEYROVSKÝ, L. Nové právnícké texty římské v jazyce latinském. *Sborník věd právních a státních*. 1907, roč. 7, s. 286–298.

²¹ HEYROVSKÝ, L. O právní platnosti konstitucí císařů římských. *Sborník věd právních a státních*. 1909, roč. 9, s. 233–254.

Již předtím se však začal Heyrovský zabývat problematikou, která ho až na dvě uvedené výjimky zcela pohltila. Již ve dvojčísle *Sborníku věd právních a státních* z let 1903/1904, které bylo pojato jako pocta Randovi, vydal svou první studii o římském civilním procesu.²² Po ní následovalo sedm dalších procesualistických textů, přičemž většina z nich se skládala z více samostatných pojednání a pouze jedno z nich nebylo publikováno ve *Sborníku věd právních a státních*, ale v počtě významné osobnosti tehdejší právnické fakulty, profesoru civilního procesu Emilu Ottovi, který byl mimo jiné jejím prvním děkanem. Postupně se v nich věnoval delegované jurisdikci, postavení cizinců v rámci legisakčního procesu, vzniku tzv. mimořádného procesu za císařství, zamítnutí žaloby, zastoupení, nástrojům sloužícím k obhajobě, povinnosti aktivně se účastnit ustavení řízení, restitucí v rámci procesu a nakonec mimořádným praetorským prostředkům, jako byly stipulace, uvedení do držby nebo procesní záruky.²³ Tyto studie měly vyústit v souborné pojednání o římském civilním procesu. Ještě za jeho života vznikl jako litografovaná skripta Všeherdu text nazvaný *Civilní proces římský*, avšak knižní vydání již Heyrovský připravit nestihl a vyšlo až po jeho smrti péčí Otakara Sommera.²⁴ Heyrovský se tak stal v oblasti římského práva zakladatelem ještě v jednom ohledu, a to ve zkoumání procesu aplikace práva. Na jeho práce navázal zejména Miroslav Boháček²⁵ a Jan Vážný²⁶. K této zakladatelské roli Leopolda Heyrovského je třeba dodat, že od publikace jeho prvního odborného článku v roce 1879 uplynulo do jeho skonu roku 1924 šestačtyřicet let. Během této doby vydal svou habilitační přednášku, zpracoval několik variant své učebnice soukromého římského práva, připravil k vydání *Římský proces civilní* a kromě hesel do Ottova slovníku naučného publikoval také 14 článků a 26 recenzí. Nemohu si v této souvislosti odpustit poznámku, že z dnešního pohledu byla jeho odborná produkce více než nedostačující.

Heyrovský je někdy označován za tvůrce moderní české terminologie soukromého práva. Toto tvrzení však není zcela přesné, protože vycházel ze starších prací tvůrců moderní češtiny Josefa Dobrovského a Josefa Jungmanna. Rozhodně však byl zakladatelem novodobé právní terminologie a umožnil tak studentům práv seznamovat se s právnickým názvoslovím v mateřském jazyce. Jím zavedená česká označení pro soukromoprávní instituty, jako například výprosa nebo zápůjčka, jsou z valné většiny používána i v dnešní

²² HEYROVSKÝ, L. Iudex datus civilního processu římského. *Sborník věd právních a státních*. 1903–1904, roč. 4, Pocta dr. A. ryt. Randovi, s. 57–76.

²³ HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. I. Iurisdictio mandata. II. Vyloučení peregrinů z legisakcí. III. Extraordinaria cognitio v Římě za principátu. *Sborník věd právních a státních*. 1911, roč. 11, s. 231–253, 355–374; HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. IV. Denegatio actionis. *Sborník věd právních a státních*. 1913, roč. 13, s. 121–140; HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. V. Procesní zastoupení. *Sborník věd právních a státních*. 1914, roč. 14, s. 229–256; HEYROVSKÝ, L. Obhajovací prostředky v civilním procesu římském. In: *Pocta podaná právnickou fakultou české university dvornímu radovi prof. dru Emilu Ottovi k sedmdesátým narozeninám*. Praha: Bursík a Kohout, 1915, s. 48–76; HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. VI. Indefensus. *Sborník věd právních a státních*. 1916, roč. 16, s. 329–358; HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. VII. Procesná restituce. *Sborník věd právních a státních*. 1917, roč. 17, s. 249–273; HEYROVSKÝ, L. Studie k civilnímu procesu římskému. VIII. Stipulationes praetoriae. IX. Missiones in possessionem. X. Procesné jistoty. XI. Pojištění proti zneužití procesných prostředků. *Sborník věd právních a státních*. 1919, roč. 19, s. 1–34.

²⁴ HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*, s. 400 (Svazek 8).

²⁵ BOHÁČEK, M. O dovolené obraně svémocně v římském právu klasicím i justiniánském. *Sborník věd právních a státních*. 1926, roč. 26, s. 7–27; BOHÁČEK, M. Praevarikace žalobcova v trestním řízení římském a ustanovení zákona Aciliova k ní se vztahující. Pocta k 70. nar. Univ. Prof. Dr. A. Miříčky, *Sborník věd právních a státních*. 1933, roč. 33, s. 365–377; BOHÁČEK, M. *Actio negatoria (k dějinám záporní žaloby)*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938, s. 176; BOHÁČEK, M. Nuovi studi sulle actiones negativae. *Bullettino dell'Istituto di diritto romano*. 1939, anno 46, s. 142–193.

²⁶ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. Praha: Melantrich, 1935.

době. Některá však byla nahrazena jinými termíny. Například slovo výminka ustoupilo dodnes používanému termínu podmínka nebo slovo půjčka, jak Heyrovský označoval *commodatum*, bylo nahrazeno výpůjčkou.

3. Katedra a budova

Třetí Heyrovského zakladatelská role byla zakladatelskou v tom nejvlastnějším slova smyslu. Vycházela nejen z jeho osobní zkušenosti učitele, který citelně vnímal neutěšené prostorové možnosti právnické fakulty, jež se tísnila v prostorách budov ležících na Ovocném trhu, ale také z jeho bytostného sepětí s fakultou jako takovou i s jejími studenty. Vždyť se angažoval jako kurátor Jonákovy nadace poskytující bezplatné obědy sociálně slabým studentům, dlouhá léta byl předsedou Mensy akademické vysokých škol pražských²⁷ a pracoval rovněž v kuratoriu Hlávkových kolejí. Snažil se také pomáhat studentskému spolku Všehrd. Stal se nejen jeho čestným členem, ale tento spolek mu také uspořádal slavnost v roce jeho sedmdesátých narozenin. Obsáhlou zdravotní u této příležitosti uveřejnil také časopis *Právník*.²⁸ Jubilanta také s blahopřáním navštívil rektor university profesor Cyril Horáček spolu s děkanem právnické fakulty profesorem Karlem Hermannem-Otavským a jeho žáci mu připravili *Poctu*, která vyšla jako 22. svazek *Sborníku věd právních a státních*.

Právě stísněné prostory určené k výuce budoucích právníků jej přivedly do komise pro výstavbu budovy právnické fakulty. Bylo mu navíc dopřáno, aby osobně, v době svého rektorského úřadu, v roce 1908 položil na břehu Vltavy její základní kámen. Za katedru se však v dnešní budově fakulty nepostavil. Zprvu tomu bránily finanční problémy a po vypuknutí první světové války zaměstnávaly všechny jiné starosti.

Konečně byl profesor Heyrovský zakladatelem ještě v jednom ohledu. Byl totiž prvním, kdo stál za katedrou právnické fakulty pražské university a seznamoval studenty s římským právem v češtině. Plným právem je proto možné označit ho za zakladatele tradice začínající již s blížícím se koncem 19. století a se dvěma vynucenými přestávkami, způsobenými uzavřením vysokých škol německými okupanty a pak primitivním a zaujatým pohledem na římské právo po druhém měsíci roku 1948, existující dodnes.

Závěr

Důvodem, proč můžeme Leopolda Heyrovského označit jako *homo academicus*, je, že celý svůj život nejenže strávil na fakultě, ale byl s ní zároveň bytostně spojen, stejně jako s univerzitou. Veškeré své síly věnoval výuce svého milovaného oboru, tvorbě a zdokonalování učebnic i studentům. A to vše v dobách pro české právnictvo jistě převratných, kdy se adeptům práv konečně dostala možnost vzdělávat se v právních naukách v rodném jazyce.

„*Nauka o právu římském jest ještě podle dnešních zřízení akademických počátkem vyučování. Příčinou toho jest především okolnost ta, že moderní právo soukromé zakládá se na právu římském.*“²⁹ Strohé Heyrovského konstatování z roku 1902 neztratilo nic na své aktuálnosti ani dnes, sto let po smrti tohoto velikána české právní vědy.

²⁷ Založena byla v roce 1897 na podnět lékaře profesora Josefa Reinsbergra.

²⁸ JUDr. Leopold Heyrovský. *Právník*. 1922, roč. 41, s. 329–332.

²⁹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*.

RECENZE

Ondřej Jan – Mrázek Josef – Kunz Oto. *Základy mezinárodního práva veřejného*. Praha: C. H. Beck, 2023, 293 s.

V roce 2018 vydalo nakladatelství C. H. Beck v edici Beckova skripta publikaci určenou pro výuku mezinárodního práva s prostým názvem *Základy mezinárodního práva veřejného*.¹ V roce 2023 bylo uvedeno na trh její druhé vydání. Již z toho lze soudit, že kniha byla odbornou veřejností dobře přijata a vydobyla si své místo mezi zavedenými učebními texty. Jako taková si nyní zaslouhuje, aby byla s těmito texty srovnána a podrobena hodnocení. Platí to tím spíše, že první vydání knihy se vlastní odborné recenze nedočkalo.

Hlavními autory publikace jsou *Jan Ondřej*, profesor mezinárodního práva na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, a *Josef Mrázek*, vědecký pracovník Ústavu státu a práva AV ČR, jakož i dlouholetý pedagog působící na Fakultě právnické Západočeské univerzity v Plzni. Ke vzniku publikace přispěl jednou kapitolou také *Oto Kunz*, jenž na poslední jmenované fakultě vede katedru mezinárodního práva. Takto složený kolektiv autorů se zdá být zárukou dobré odborné kvality recenzované knihy i jejího vhodného využití jako učebního materiálu určeného studentům a studentkám tuzemských právnických fakult. U *Jana Ondřeje* navíc nejde o první učební text, na kterém se autorsky podílel, a má tedy s tímto žánrem dostatek zkušeností.²

Recenzovaná publikace je koncipována jako obecná příručka ke studiu mezinárodního práva. To potvrzuje i nakladatel, jenž v anotaci k jejímu prvnímu vydání uvádí, že kniha má být „uceleným kurzem mezinárodního práva veřejného, jak je vyučováno na právnických fakultách v České republice“. Druhé vydání nemění nic na tomto základním směřování publikace. Změny jsou minimální a zaměřují se na aktualizaci díla vzhledem k současné mezinárodní situaci, zejména agresí Ruské federace vůči Ukrajině a reakcím států i mezinárodních organizací na tento čin. Na přibližně 270 stranách formátu A5 kniha tematizuje devatenáct reprezentativních okruhů týkajících se mezinárodního práva. Obsahuje vysvětlení základních kategorií a pojmů (prameny, subjekty, odpovědnost aj.) i vybraných oblastí mezinárodního práva (např. ochrana lidských práv či ochrana životního prostředí). Zvýšenou pozornost věnují autoři otázkám použití ozbrojené síly, situacím ozbrojených konfliktů a možnostem pokojného řešení mezinárodních sporů.

Co do své struktury a obsahu tak recenzovaný text zastává spíše konzervativní postoj a příliš se neliší od učebnic mezinárodního práva, které jsou již dostupné na českém trhu. Je přitom nutné podotknout, že pokud jde o volbu učebního materiálu, mají studující tuzemských právnických fakult opravdu z čeho vybírat. Kromě klasické učebnice *Miroslava Potočného*, nyní průběžně aktualizované *Janem Ondřejem*,³ můžeme poukázat na další,

¹ ONDŘEJ, J. – MRÁZEK, J. – KUNZ, O. *Základy mezinárodního práva veřejného*. Praha: C. H. Beck, 2018.

² Viz např. ONDŘEJ, J. *Právní režimy mezinárodních prostorů*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. ONDŘEJ, J. *Právní režimy mořských oblastí. Srovnání s kosmem a Antarktidou*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017.

³ POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. Učebnice byla poprvé vydána v roce 1973.

starší i novější, tituly z per českých internacionalistů. Jedná se zejména o výklad obecné části mezinárodního práva od *Jiřího Malenovského*,⁴ učebnici mezinárodního práva od „pražských“ autorů *Čestmíra Čepelky a Pavla Šturmy*⁵ či učebnici vzešlou ze spolupráce *Vladislava Davida a Pavla Sladkého* na půdě olomoucké právnické fakulty.⁶ K nim můžeme přidat ještě učební texty zahraničních autorů, které byly přeloženy do českého jazyka, jako jsou díla rakouského internacionalisty *Ignaze Seidl-Hohenveldern*, rodáka ze Šumperku,⁷ nebo slovinského profesora mezinárodního práva *Danila Türka*.⁸

Tento úctyhodný počet studijních materiálů jistě představuje výhodu pro posluchače a posluchačky českých právnických fakult. Ve vztahu k recenzované knize však vyvolává podstatnou otázku. V čem se tato kniha liší od učebnic mezinárodního práva, které jí předcházely? V jakých případech a z jakého důvodu by se zájemci o studium mezinárodního práva měli uchýlit právě k recenzované knize, a nikoliv jiné? Navzdory pluralitě učebnic je totiž zřejmé, že mezinárodní právo je jen jedno. Jinými slovy, v každém okamžiku existuje jen jeden soubor norem tvořících systém mezinárodního práva veřejného. To samozřejmě neznamená, že v rámci nauky panuje naprostá shoda na jeho základních pojmech a neobjevují se spory ohledně výkladu jednotlivých norem. Tyto rozdíly a názorové střety se však v knize, která je svým obsahem a rozsahem koncipována jako základní učební materiál, projevují jen v nepatrné míře. Učební texty nutí své autory, aby vlastní postoje k mezinárodnímu právu potlačili a předložili výklad, který nekontroverzním způsobem vyjadřuje dominantní přístup. Co do způsobu podání mezinárodního práva a určení jeho norem tak učební texty bývají do značné míry zaměnitelné a je tomu tak i v případě českých (či do češtiny přeložených) učebnic uvedených výše.

V čem se naopak jednotlivé učební texty obvykle liší, je jejich rozsah a forma. Například učebnice *M. Potočného a J. Ondřeje* čítá ve svém šestém vydání více než 500 stran, a to se její obsah vztahuje pouze k tzv. zvláštní části mezinárodního práva. Učebnice autorů *Č. Čepelka a P. Šturmy*, jež pojednává o tématech obecné i zvláštní části mezinárodního práva, je ještě o několik stran delší. Učebnice *V. Davida a P. Sladkého*, která rovněž zahrnuje obecnou i zvláštní část, má rozsah přibližně 500 stran. Oproti tomu recenzovaná kniha, ačkoliv zahrnuje v podstatě stejné okruhy jako posledně uvedená učebnice *V. Davida a P. Sladkého*, a je dokonce tematicky širší než učebnice *Č. Čepelky a P. Šturmy*, čítá – při obdobném rozměru stran – jen 269 stran výkladu. Jednotlivé oblasti mezinárodního práva jsou v ní podány v zestručněné a zhuštěné podobě.

Obecně platí, že stručnost textu sama o sobě nepředstavuje výhodu ani nevýhodu učebního materiálu. Skrývá však úskalí, z nichž nejnápadnější je nepřiměřené zjednodušování. Zcela se vyhnout tomuto nebezpečí se nakonec nepodařilo ani autorům recenzované publikace. Ve snaze o zkratku se na několika místech uchylují k tradičním narativům, které neodpovídají současnému stavu mezinárodního práva. Tak například považují práva obsažená v Paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech za „nesamovykonatelná lidská práva“ (s. 127). Zároveň však připomínají, že na základě Opčního protokolu

4 MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Obecná část a poměr k jiným právním systémům*. 6. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014.

5 ŠTURMA, P. – ČEPELKA, Č. *Mezinárodní právo veřejné*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2018.

6 DAVID, V. – SLADKÝ, P. *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*. 3. vydání. Praha: Leges, 2022.

7 SEIDL-HOHENVELDERN, I. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: ASPI, 2001.

8 TÜRK, D. *Základy mezinárodního práva*. Praha: Právnická fakulta UK, 2011.

k uvedenému Paktu, který byl státům otevřen k podpisu v roce 2009, se jednotlivci mohou obracet na Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva a namítat, že smluvní stát „porušil jejich práva obsažená v Paktu“ (s. 129). To by ale nebylo pojmově možné, pokud by tato práva nebyla alespoň v určitých aspektech považována za samovykonatelná (*self-executing*). Ostatně sám Výbor se ve svých obecných komentářích několikrát ohradil proti „apriornímu předpokladu“, že práva zaručená Paktem nejsou samovykonatelná.⁹ Jinak se ale autoři spíše snaží zachovat názorovou pluralitu na pojednávané otázky a jednotlivé přístupy nastínit v rámci možností, které k tomu omezený rozsah publikace skýtá. Sami přitom nevstupují do zásadní polemiky s těmito názory, ani vůči nim nestaví vlastní alternativy. I v tomto ohledu dostává kniha svému prvotnímu závazku, totiž být obecnou příručkou ke studiu mezinárodního práva.

Vysoká míra stručnosti nicméně volá po určitém způsobu užití studijního materiálu a zároveň vylučuje jiné. Strohá vysvětlení, úsporné formulace, omezené odkazy na judikaturu mezinárodních soudů či relevantní mezinárodní praxi, to vše může činit recenzovanou knihu obtížně přístupnou pro ty, kdo ke studiu mezinárodního práva přistupují bez náležitého odborného vedení, ať už jako samouci nebo studující právnických fakult bez účasti na prezenční výuce. Těmto potenciálním čtenářům není recenzovaná kniha určena. Jak napovídá název edice, v níž byla publikována, nejde totiž v pravém smyslu o učebnici coby autonomní studijní text, nýbrž o skripta. Ta jsou jako taková určena především zájemcům, kteří studují mezinárodní právo pod odborným dohledem nebo již o něm nabyli vědění, které potřebují dále utřídit, případně ověřit jeho správnost. Z toho vyplývá, že recenzovaná kniha představuje vhodný studijní materiál zejména pro posluchače a posluchačky právnických fakult, kteří se pravidelně účastní výuky, avšak potřebují pomůcku, která jim umožní nabyté znalosti sjednotit a utřídit (například pro účely zkoušky). Kniha je také vhodná pro zástupce právní praxe, ať už jde o poradce, advokáty nebo soudce, kteří mezinárodní právo dříve studovali a nyní potřebují své znalosti „oživit“. Stává se užitečným pomocníkem pro opětovné získání orientace v problematice mezinárodního práva, vyhledání potřebné informace či ověření správnosti vlastního přesvědčení. Úplnost, stručnost a hutnost výkladu, který recenzovaná kniha předkládá, se v těchto případech stávají výhodou.

Jaroslav Větrovský*

⁹ Viz např. Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva. *General Comment No. 9: The Domestic Application of the Covenant*, 3. 12. 1998, E/C.12/1998/24, bod 11.

* Mgr. Jaroslav Větrovský, Ph.D., katedra mezinárodního práva Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni. Email: vetrovsj@kmp.zcu.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2437-2960>.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Zpráva z CEE Forum of Young Legal, Political and Social Theorists 2023

Asi neexistuje doba, kdy témata jako hrozby a výzvy demokracii nebudou aktuální. V kontextu války na Ukrajině, napjatých parlamentních voleb na Slovensku, ústavní situace v Polsku a Maďarsku se o budoucnosti liberální demokracie sešli diskutovat doktorandi a mladí akademici na tradičním *Central and Eastern European Forum*. CEE Forum se letos odehrálo v Krakově 14. a 15. září s podtitulem *Democratic Futures, New Technologies, Crises and Emotions*.

Jak adresovala děkanka pořadající právnické fakulty Jagellonské univerzity *Barbara Iwańska* ve svém úvodním přivítání, jedná se tu zejména o budoucnost, která se v největší míře týká právě mladých účastníků konference. Profesor *Jan Zielonka* (Univerzita Ca' Foscari, Benátky, Oxfordská univerzita) ve své úvodní přednášce o krizi liberálních demokracií v Evropě ukázal, že nejde jen o téma budoucnosti, ale i současnosti. Navázal na svou knihu z roku 2018 *Counter-Revolution: Explaining the Illiberal Turn*. Snaží se pochopit, kde se ve společnosti bere vztek, strach, nedůvěra a zmatení vedoucí k populismu a odvratu od liberálních hodnot. Za jeden ze specifických problémů dnešních evropských demokracií považuje dysfunkční reprezentace. Parlamenty představují nejzásadnější pilíř reprezentace lidí – suverénů. Parlamenty ale zároveň zažívají nejnižší míru důvěry ze všech veřejných institucí. To souvisí s klesající důvěrou v politické strany. Zatímco dříve politické strany vyrůstaly z lokálních komunit, dnes ztrácejí v životě lidí na důležitosti. V následné diskuzi zazněla otázka nových technologií a umělé inteligence, které jako všechny technologie vytváří pro demokracii rizika i příležitosti. S aktuálním vzestupem umělé inteligence se ukazuje, že opět nevíme, jak tyto nové technologie regulovat.

Při hledání řešení krize liberální demokracie *Zielonka* spoléhá na otevřenou občanskou společnost. Na rozdíl od ústav, které lze změnit v řádu měsíců, nebo ekonomických trhů, které se budují v rámci let, vybudovat občanskou společnost trvá dekády. *Zielonka* pracuje s termínem „sítě“ (*networks*). Myslí tím nejrůznější formální i neformální uskupení propojující lidi, organizace a instituce. Jak zaznělo v navazující večerní panelové debatě s profesorkou *Florence Faucher*, tyto „sítě“ mohou pozitivně ovlivnit občanskou společnost a podpořit více participační formy vládnutí a decentralizaci moci.

Demokracii a jejím výzvám se věnoval i jeden z bloků účastnických příspěvků. *Nóra Chronowski* (Centre for Social Science, Institute for Legal Studies, Budapešť) představila svůj výzkum týkající se podnikání a jeho vlivu na lidská práva. Ptá se, zda rozhodující motivací podniků k ochraně lidských práv je obyčejná solidarita a sociální odpovědnost firmy nebo spíše povinnosti a závazky podle druhého principu *Obecných zásad OSN pro byznys a lidská práva (UNGP pillar II)*. Jak upozorňuje, velké nadnárodní obchodní společnosti mohou v praxi mít v určitých aspektech větší moc než národní státy. Po příspěvku se diskutovalo o přístupu firem k uprchlíkům z Ukrajiny a solidaritě ve společnosti dnes v porovnání před rokem, kdy ruská agrese na Ukrajinu a s ní spojená uprchlická vlna začala.

Piotr Załęski (Jagellonská univerzita, Krakov) nastínil podobnosti liberálního legalismu (*liberal legalism*) a neoliberalismu. Oba přístupy vznikaly v 70. letech minulého století

jako reakce na problémy tehdejšího světa, základem obou je modelování situací, oba dávají důraz na racionalitu a racionální rozhodování. Podstatou liberálního legalismu je zjednodušeně řečeno nahrazení politiky právem a ochrana lidských práv na základě zákona. *Załęski* argumentuje, že neoliberalismus ve svých cílech (a zejména v kontextu ochrany sociálních práv) selhává. Vznáší otázku, zda vzhledem k nastíněným podobnostem nebude selhávat také liberální legalismus. Po příspěvku se diskutovalo zejména o tvrzení, že soudci jsou (vycházejí z podstaty liberálního legalismu) nejpovolnější k rozhodování politických kauz (což je u ústavních soudů čím dál častější trend).

Blok věnovaný emocím v právním diskurzu otevřel *Viktor Olivér Lorincz* (Centre for Social Science, Institute for Legal Studies, Budapešť) se svým představením hypotézy somatických markerů. Jde o teorii racionálního rozhodování v situacích s komplexními úkoly a více možnými scénáři řešení. Každá alternativa rozhodnutí je spojena s určitým emocionálním zážitkem nebo reakcí. Podle autora teorie *Antonia Damasia* nám tyto emocionální „značky“ pomáhají učinit rozhodnutí, protože umožňují automaticky vyhodnotit výhody a nevýhody spojené s různými možnostmi. K teorii racionální volby byl představen také Iowský herní test. Ten má v právu souvislost například s otázkou racionální volby mladých nebo starších osob, které v herním testu zpravidla zaostávají.

Soudní jednání bývají emocionálně nabitá, řízení doprovází napjatá atmosféra, soudci se musí vyrovnávat jak s vlastními emocemi, tak s emocemi účastníků. V kontextu ideálu nezaujatého soudce „bez emocí“ může být pro soudce práce s prožívanými emocemi náročná. *Lejla Ramić* a *Anisa Ruhotina* (Univerzita v Sarajevu) představily plánovaný empirický výzkum o zvládání emocí soudců. Výzkum staví na studii *Judges' emotion: An application of the emotion regulation process model* (*Snider, 2022*) o různých strategiích zpracovávání emocí. V zásadě lze pozorovat dvě kategorie strategií: jednak jde o různé způsoby potlačování emocí, jednak o různé angažované strategie, které staví na aktivní práci s emocemi.

Michal Vosinek (Masarykova univerzita, Brno) interaktivní formou představil svůj výzkum o tom, co a proč nám připadá spravedlivé. Diskutovalo se zejména o empatickém přístupu soudce jakožto předpokladu spravedlivého rozhodnutí.

Druhý konferenční den otevřela profesorka *Florence Faucher* [Centre d'études européennes et de politiques comparées (CEE, CNRS, Sciences Po, Paříž)] přednáškou o roli vůdců během krize. Na příkladu francouzského prezidenta *Françoise Hollanda* po teroristickém útoku v Paříži v roce 2015 a *Emmanuela Macrona* při epidemii koronaviru v roce 2020 analyzovala různé přístupy při provázení společnosti během krizové situace. Jak ukázala, oba prezidenti se odlišovali ve vystupování a mluvení s veřejností, v užívání symboliky i emocí.

V bloku o informačních technologiích byla představena řada aktuálních témat jako vliv jazykových modelů a generativní umělé inteligence na právo a právní vědu (*Renátó Vági*), umělé inteligence a strojové učení v soudnictví (*Rafał Wieczerszak*) nebo budování databází a jiné užití technologie pro účely právních výzkumů a řešerši (*Boldizsár Szentgáli-Tóth*). Tématem byly i autonomní samořiditelná vozidla v kontextu polského zákonodárství (*Martyna Kowalak*).

Na konferenci se představili také další čeští zástupci: *Martin Koloušek* (Univerzita Karlova, Praha) vyložil Kantovy principy demokracie a kosmopolitismu. *Petr Ťoupalík* (Univerzita Karlova, Praha) přednesl příspěvek o vůli a citu v díle *Tomáše Garrigue Masaryka* a *Tomáš Koref* (Univerzita Karlova, Praha) v rámci svého výzkumu o intuici a metodologii v soudním rozhodování představil přístup *Roberta Alexyho*.

Během dvoudenní konference bylo naplánováno celkem 44 příspěvků v osmi blocích týkajících se právní teorie, filosofie a sociologie. Navzdory chmurným a poněkud pesimistickým tématům o krizi současné demokracie se organizátorům podařilo vytvořit přátelskou atmosféru, nabídnout dostatek příležitostí k networkingu a získání zpětné vazby na vlastní příspěvky, což je zejména pro začínající doktorandy zásadním přínosem takové akce. Byť se pořadatelé nakonec rozhodli nesestavovat konferenční sborník, nepochybuji, že se s velkou většinou přednášených témat ještě setkáme. Příští CEE Forum se bude konat zase za rok, tentokrát v Sarajevu.

Zuzana Ambrozková*

Zpráva z XII. zasedání kolegia pro soukromé právo při ÚSP AV ČR

Dne 27. 11. 2023 se v prostorách Ústavu státu a práva AV ČR konalo XII. zasedání kolegia pro soukromé právo při ÚSP AV ČR. Účastnili se ho zástupci všech právnických fakult a ÚSP. Jednání zahájil *prof. Karel Eliáš* přivítáním všech přítomných a představením programu, který byl zaměřen na konkrétní aspekty rozhodovací činnosti vysokých soudů v otázkách náhrady škody.

Jako první vystoupil s referátem *doc. JUDr. Filip Melzer, Ph.D.*, z olomoucké Právnické fakulty, který se věnoval problémům posuzování kauzality. Na začátku zmínil, že Nejvyšší soud se stále odkazuje k leninsko-stalinské teorii umělé izolace jevů a gradace příčinné souvislosti, kterou k nám v 50. letech minulého století přinesl sovětský akademik A. J. Trajnin a která měla nahradit teorii adekvátnosti. Jde však spíše o určitý kolorit těchto rozhodnutí, neboť na výsledek nemá toto pojetí vůbec žádný vliv. V příspěvku následně komentoval několik rozhodnutí vysokých soudů.

Prvním z nich byl případ „zfalšovaných“ voleb (R 36/2022). Stát musel uspořádat opakované volby do zastupitelstva města Bílina, když se prokázalo, že 48 hlasovacích lístků bylo zmanipulovaných, přičemž tento počet by měl vliv na výsledek voleb. Následně vymáhal náhradu škody spočívající v nákladech na tyto volby po pachateli, jemuž bylo v trestním řízení prokázáno „zfalšování“ dvou hlasovacích lístků. Nejvyšší soud připustil dovolání pro řešení otázky existence příčinné souvislosti v případě, že protiprávní čin škůdce sám o sobě vznik škody způsobit nemohl, avšak spolu se stejným protiprávním činem dalších osob škodu způsobil. Soud věc posoudil jako specifický případ kumulativní kauzality. S tím *Melzer* nesouhlasí, neboť nejde ani o kumulativní ani o konkurující kauzalitu. Oba tyto případy vyžadují, aby čin pachatele byl pro následek nezbytnou podmínkou (*conditio sine qua non*), což tu naplněno nebylo, neboť i bez těchto dvou „zfalšovaných“ hlasů by byl výsledek shodný. Jde totiž o případ tzv. minimální kauzality, kde je výsledek způsoben

* Mgr. Zuzana Ambrozková, katedra politologie a sociologie, Právnická fakulta Univerzity Karlovy. E-mail: zuzana.ambrozkova@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7996-5458>.

několika příčinami současně, nejsme však schopni určit, jaký přínos měla každá z nich jednotlivě, přičemž žádná z nich nebyla schopna sama o sobě daný následek vyvolat (nebyla nezbytnou podmínkou).

Jako další rozhodnutí představil *Melzer* nálezn I. ÚS 1594/22, v němž Ústavní soud vyslovil tezi, že vedlo-li nejednání lékařů k neprodloužení umírání pacientky, neznamená to, že bylo nutně v přímé příčinné souvislosti s její smrtí jen proto, že by smrt mohla nastat o několik minut, hodin, dnů, nanejvýš měsíců později. I v tomto případě *Melzer* poukázal, že soudy chybně hodnotily faktickou kauzalitu, když v případě *conditio sine qua non* mj. zkoumáme, zda by následek bez vlivu zkoumané podmínky nastal např. v jiném čase.

Třetím komentovaným rozhodnutím bylo usnesení NS 25 Cdo 2702/2021, v němž soud potvrdil svoji judikaturu týkající se újmy ze šoku: příčinnou souvislost mezi jednáním škůdce a vzniklou škodou nelze dovodit ze skutečnosti, která je již sama následkem, za nějž škůdce odpovídá z jiného právního důvodu. Proto soudy odmítají odškodnit takovou újmu na zdraví, která vznikla např. v tomto konkrétním případě ženě, když se dozvěděla, že při dopravní nehodě zemřela její snacha, dvě vnoučata a její syn byl vážně zraněn. *JUDr. Petr Bezouška, Ph.D.*, v diskusi poukázal, že v novější judikatuře již NS dokonce tvrdí, že takový následek není pravidelným (adekvátním) následkem dopravní nehody. Přítomní se shodli, že tento stav je neudržitelný a je nutné neustále na tento problém upozorňovat.

Nakonec se *Melzer* věnoval vybraným problémům objektivní přičitatelnosti, které dokumentoval na třech rozhodnutích Nejvyššího soudu. Prvním je judikaturní závěr, že ochranný účel porušené normy je třeba zkoumat pouze tam, kde to zákon výslovně vyžaduje, ne však např. při zásahu do absolutního práva (viz NS 25 Cdo 1131/2019), což však odporuje standardnímu přístupu k deliktárnímu právu; přitom v jiném rozhodnutí (viz NS 25 Cdo 1152/2021) soud správně při řešení náhrady škody z provozu zvláště nebezpečného dopěl k závěru, že je třeba zkoumat, zda se v dané škodě materializovalo právě to specifické riziko, které založilo povahu provozu jako provozu zvláště nebezpečného. Je zjevné, že uchopení problematiky ochranného účelu se v judikatuře potýká se značnou nahodilostí. Druhý problém spočívá v užívání teorie adekvátnosti při řešení smluvní náhrady škody (NS 23 Cdo 1788/2021). Byť jde dle *Melzera* o daleko slabší kritiku než v předchozích případech, je nutné připomínat i to, že teorie adekvátnosti dobře funguje v rámci deliktárního práva, ale při smluvní náhradě škody nemusí vždy vést ke správnému výsledku, zejména z důvodu jejího zaměření na hledisko optimálního pozorovatele a okamžik, k němuž posuzuje předvídatelnost následku pro škůdce. Sám se kloní spíše k přístupu, v němž by se přičitatelnost řešila za pomoci ochranného účelu porušené smluvní povinnosti.

V pořadí druhým referujícím byl *doc. JUDr. Tomáš Doležal, Ph.D., LL.M.*, vedoucí oddělení soukromého práva ÚSP AV ČR, který se věnoval problematice ztráty šance ve světle soudních rozhodnutí. Úvodem přiblížil, co je doktrína ztráty šance a k čemu se tento na první pohled lákavý koncept v některých jurisdikcích užívá (např. Francie, Nizozemí): slouží jako korekce principu „vše, nebo nic“, k němuž vede zkoumání faktické kauzality za pomoci *conditio sine qua non*, když nejsme schopni říci, zda zkoumané jednání bylo nezbytnou podmínkou, avšak subjektivně se kloníme k tomu, že by poškozený měl být odškodněn. *Doležal* však ztrátu šance nevykládá v rámci příčinné souvislosti, ale přistupuje k ní tak, že jde pouze o redefinici újmy. Za újmu má být považována právě ona ztráta šance (např. na uzdravení), přičemž ostatní předpoklady odpovědnosti za újmu zůstávají nedotčeny (včetně kauzálního nexu, o jehož existenci musí být proveden důkaz s potřebnou mírou přesvědčivosti). Nejčastěji se s doktrínou ztráty šance setkáváme při řešení

pochybení zdravotnických pracovníků, ale i advokátů (když je žalována ztráta šance na úspěch ve sporu) nebo při různých soutěžích (ztráta šance na výhru).

Doležal se věnoval třem problematickým aspektům spojeným s teorií ztráty šance: v rovině kauzálního nexu, v rovině vymezení újmy a v rovině protiprávnosti. Základním problémem je, že ztráta šance představuje pro řadu právních řádů nový druh újmy, který je obtížné zařadit do stávající systematiky náhrady újmy: ztráta šance není vázána na vznik skutečné újmy, ale újmu je již samotná ztráta šance, resp. zničení příležitosti na příznivější výsledek. V této souvislosti upozornil na nálezh III. ÚS 2253/13, v němž se objevil názor, že ztráta šance na zlepšení zdraví je odškodnitelným nárokem, který je možné uplatnit jako nemajetkovou újmu na přirozených právech člověka podle § 2956 o. z. Toto tvrzení je však mimořádně problematické, neboť ztráta šance ani není absolutním právem, ani neexistuje norma, která by stanovila povinnost chránit šanci na uzdravení.

Dále *Doležal* připomněl několik aktuálních rozhodnutí, z nichž bylo patrné určité názorové pnutí mezi Nejvyšším soudem a Ústavním soudem. V NS 25 Cdo 1014/2020 se soud vyjádřil k řadě úskalí teorie ztráty šance (není právním statkem explicitně chráněným normami občanského práva, není možné vyčíslit újmu, jde o nesystémový prvek v rámci deliktního práva...), aby ji v závěru odmítl (neshledal důvody pro přiklonění se k natolik extenzivnímu pojetí újmy). Ústavní soud však jde jinou cestou, když šanci (na uzdravení) považuje za samostatně chráněný právní statek z důvodu, že mezi vznikem újmy na zdraví a ztrátou šance na uzdravení často neexistuje dostatečně identifikovatelný předěl, kterým nemůže být faktická ani právní kauzalita (IV. ÚS 314/20). Jinými slovy, Ústavní soud z nemožnosti prokázat určitou skutečnost (újmu na zdraví) vyvozuje ochranu zcela jiného právního statku, který byl uměle vytvořen právě za účelem překonání úskalí souvisejících s prokazováním příčinné souvislosti.

Doležal pokračoval s představením rozsudku NS 31 Cdo 2376/2021, v němž se Nejvyšší soud podržel svého předchozího závěru, ale dodal, že došlo-li k postupu *non lege artis*, není vyloučen zásah do osobnostních práv pacienta tím, že mu nebyla poskytnuta odborná péče na náležité úrovni a on tím byl zasažen na nejcennější hodnotě, jíž je lidské zdraví, a musí se vnitřně vypořádat s tím, že byl zbaven možnosti dosáhnout uzdravení či dosažení předpokládaného zdravotního stavu. Soud tedy připouští možnost odčinění nemajetkové újmy způsobené *non lege artis* postupem pacientovi na jeho osobnostních právech (soukromí, důstojnosti, sebeurčení), přičemž zdůrazňuje, že takový nárok může náležet výhradně pacientovi, a nikoliv osobám jemu blízkým.

Na tento závěr zareagoval v diskusi *Melzer* připomínkou, že v naší judikatuře máme zavedeno extrémně široké chápání pojmu osobnost, když se až příliš vážeme na judikaturu ESLP, která se však primárně netýká náhrady škody. Měli bychom se proto tomuto v doktríně více věnovat, a to i při zohlednění zahraničních přístupů. *Melzer* připomněl, že v tomto konkrétním případě by zásahem do osobnosti byla nejistota pacienta, který neví, zda mu zdravotnické zařízení ublížilo, nebo ne, přičemž ta nejistota ho šírá; dle jeho soudu jde o čistě pocitové rozhodování. *Bezouška* upozornil na obecný problém soudního rozhodování složitých případů, v nichž soudci často volí právě intuitivní přístup – nejdříve mají výsledek a následně hledají cestu k odůvodnění. Dle *Melzera* je druhým obecným problémem neschopnost opustit chybně „vyšlapané“ cesty ze 70. a 80. let minulého století.

Jako třetí v řadě vystoupil se svým referátem *doc. JUDr. Petr Šustek, Ph.D.*, vedoucí katedry zdravotnického práva PF UK. Zaměřil se na škodu z provozu dopravních prostředků, když nejprve krátce shrnul její normativní zakotvení a historické souvislosti, aby

konkrétní otázky (zejména z oblasti liberace) demonstroval na velmi čerstvém rozhodnutí NS 25 Cdo 154/2023.

Skutkově šlo o případ, v němž žalobkyně po nástupu do tramvajového vozu došla k sedadlu určenému pro invalidy a muže zde sedícího požádala o uvolnění místa. V tu chvíli se jednou rukou držela horizontálního madla na horním okraji sedadla a ve druhé ruce držela dvojici vycházkových (trekových) holí, které nepravidelně používá jako pomůcku při chůzi. V okamžiku, kdy muž uvolňoval žalobkyni místo k sezení, se řidič s tramvají zcela běžným (standardním) způsobem rozjel, žalobkyně upadla na zadní část těla a utrpěla zlomeninu křížové kosti a bolesti v bederní krajině. Dopravce se nároku na náhradu újmy bránil tím, že mu svědčí liberační důvod (řidič vynaložil veškeré úsilí, které lze očekávat, nemusí a nemůže kontrolovat, zda všichni cestující sedí).

Šustek poté zdůraznil nosné závěry z rozhodnutí Nejvyššího soudu: a) pojem okolností majících a nemajících původ v provozu je dosud nevyjasněný, ani rozlišení na vnitřní a vnější okolnosti není dostatečně přesné k vystižení podstaty problému, b) pojem okolností, které nemají původ v provozu, naplňují pouze ti činitelé, kteří ať zevnitř či zvenčí působí takovou silou či způsobem, že dokáží vyvolat negativní projevy zvláštní povahy dopravního provozu, c) v tomto konkrétním případě se projevil vlastnosti typické pro provoz tramvaje (zrychlený pohyb, rozjezdová akcelerace), nikoliv vně provozu stojící okolnosti, které by do nich zasáhly převažující měrou, tudíž uplatnění liberačního důvodu podle § 2927 odst. 2 o. z. je vyloučeno, d) v úvahu připadá pouze spoluúčast poškozeného na vzniku škody dle § 2918 o. z.

Šustek se zamýšlel nad tím, zda toto rozhodnutí fakticky nepředstavuje úrazové pojištění pro nastoupivší cestující (což je teze, kterou určitým způsobem narušuje pouze poukaz soudu na § 2918 o. z., který však dle textu rozhodnutí nemá v tomto případě u dopravce vést k úplnému vyloučení jeho povinnosti nahradit škodu). Následně *Šustek* představil právní regulaci v Německu, Francii a Itálii a uzavřel, že se závěry rozhodnutí lze souhlasit při zdůraznění možné spoluúčasti poškozeného.

V následné diskusi *Melzer* připomněl vývoj liberačního důvodu a jeho vědomou změnu v roce 1964, což sledoval i současný zákonodárce: liberovat se nelze, je-li škoda způsobena okolnostmi majícími původ v provozu (což mohou být i okolnosti přicházející z vnějšku dopravního prostředku, ale mají svůj původ v provozu, např. provoz dopravní infrastruktury); v ostatních případech je liberace přípustná. Rozhodnutí považuje za velmi špatné, když ignoruje ochranný účel pravidla a zakládá cestujícím ochranu před projevem provozu, který je standardní, chtěný. Též upozorňuje na nebezpečí řešení skrze § 2918 o. z. a klade si otázku, jaký bude z hlediska posouzení rozdíl mezi tím, když se cestující nebude držet nebo nebude připoután. Jediný klad tohoto rozhodnutí vnímá v tom, že deklaruje nezbytnost naplnění předpokladů pro založení odpovědnosti, aby vůbec mohly být posuzovány předpoklady liberačního důvodu.

S posledním příspěvkem vystoupil *Petr Bezouška* z Právnické fakulty UP v Olomouci, který se věnoval ztrátě na výděлку po dobu pracovní neschopnosti poškozeného. Nejprve uvedl, že občanský zákoník rozlišuje poskytování náhrady za ztrátu na výděлку po dobu pracovní neschopnosti a po jejím skončení, což je rozlišení, k němuž zákonodárce přistoupil v roce 1964 zřejmě pod vlivem sociálního práva. V soukromém právu však není k rozlišení důvod, v obou případech totiž jde o ztrátu na výděлку a liší se pouze v tom, jaké příjmy poškozeného je třeba na náhradu započíst. Navíc judikatura konstantně setrvává na stanovisku, že smyslem úpravy náhrady ztráty na výděлку po dobu pracovní neschopnosti je poskytnout odškodnění v rozsahu vztahujícím se k výděлку, kterého poškozený

dosahoval předtím, než byla jeho pracovní způsobilost vlivem zásahu do zdraví snížena. *Bezouška* však zdůraznil, že pokud bychom tento názor přijali, znamenalo by to, že náhrada ztráty na výděлку neplní primárně kompenzační funkci ve vztahu ke ztrátě, kterou poškozený utrpěl, ale že jde spíše o určitou formu (sociálního) zabezpečení. Zajímavé též je, že tento přístup se týká pouze újmy na zdraví, neboť dojde-li k výpadku výděлку v důsledku jiné skutečnosti, Nejvyšší soud judikuje, že nejde o vyrovnání s tím, jakého výděлку dříve poškozený dosahoval, ale o vyrovnání s tím, jakého výděлку by v budoucnosti dosahoval.

Bezouška odmítl aplikaci pravidla v § 2962 odst. 1 o. z., která se opírá pouze o jazykový výklad a odvíjí výši náhrady od průměrného výděлку poškozeného za předchozí období. Takto se mohou určovat nemocenské dávky (v závislosti na denním vyměřovacím základu zjišťovaném za předchozí období), avšak pro likvidaci škody v soukromém právu jde o zcela nevhodné řešení, které je navíc v rozporu s principy náhrady újmy, na kterých je regulace vystavěna. Proto *Bezouška* navrhuje, aby se i k náhradě ztráty na výděлку přistupovalo jako k ušlému zisku (neboť ničím jiným není) a rozsah náhrady se u poškozeného primárně posuzoval konkrétně-individuálním způsobem (poškozenému nelze bránit, aby tvrdil a prokázal skutečnosti, které povedou k závěru, že má právo na vyšší náhradu, než která by mu příslušela čistě dle dikce § 2962 odst. 1 o. z.). Teprve sekundárním má být abstraktní způsob posouzení rozsahu náhrady a v takovém případě může být průměrný výdělek dosahovaný v minulosti (před zásahem do zdraví) jedním z pomocných kritérií či vodítek.

Bezouška též připomněl, že výdělek poškozeného nelze vnímat staticky jako neměnnou veličinu a že i v případě náhrady za ztrátu výděлку po dobu pracovní neschopnosti je třeba extrapolovat možný výdělek do budoucnosti a zohledňovat změny výděлку, k nimž mohlo v budoucnosti dojít, jak na to zákonodárce výslovně poukazuje u náhrady za ztrátu na výděлку po skončení pracovní neschopnosti (§ 2963 odst. 2 o. z.). A právě toto pravidlo je možné použít analogicky.

Nakonec se *Bezouška* věnoval specifické situaci poškozených podnikatelů, u nichž je obzvláště obtížné spolehlivě určit budoucí ztrátu výděлку: zatímco zaměstnanec je za poskytnutí své práce pravidelně odměňován relativně stálou částkou, práce podnikatele je závislá na odpovídající poptávce na trhu, a kromě toho se plnění za jeho činnost objevuje v nepravidelných intervalech a často s určitým časovým zpožděním (ve vazbě na splatnost vystavených faktur). Bylo zdůrazněno, že nárok na náhradu ztráty výděлку může být u podnikatelů od počátku vyloučen, pokračuje-li podnikatelův obchodní závod ve své činnosti se stejným úspěchem, jako by tomu bylo bez pracovní neschopnosti podnikatele. Pro případ, že podnikatel není schopen prokázat konkrétní ušlý zisk, má být určen abstraktním způsobem za pomoci různých pomůcek: výchozím bodem jsou rozvahy a daňová přiznání podnikatele. Údaje z těchto dokumentů nelze mechanicky extrapolovat do budoucnosti, poskytují totiž pouze informace, jakých příjmů poškozený v minulosti dosáhl a jaké výdaje mu vznikly (nelze stanovit ani obecné pravidlo, jak dlouhé období před zásahem do zdraví má být použito jako základ pro prognózu budoucího vývoje výděлку). Projekce minulých příjmů do budoucna by měla být provedena na základě obecného hospodářského vývoje, statistických údajů o vývoji příjmů příslušné profesní skupiny a dalších faktorů (např. čím více je výdělek závislý na osobní výkonnosti poškozeného, tím více lze odhad založit na ziscích z minulých let). *Bezouška* poukázal, že daňový základ vyplývající z přiznání k dani z příjmů představuje minimální částku – vzhledem k účetním pravidlům podle daňového práva není vždy správně zachycen skutečný výsledek

hospodaření; nelze též opomenout, že přiznání k dani z příjmů a stanovení ušlého zisku v případě újmy na zdraví sledují protichůdné cíle. Závěrem byla zmíněna specifika začínajícího podnikatele.

V následné diskusi se přítomní shodli, že náhrada za ztrátu na výdělků je ušlým ziskem a že je třeba odpoutat se od nepřipustných vazeb na sociální právo. Byla diskutována i problematika určení pracovní neschopnosti v souvislosti s tím, že ne všichni poškození musejí být nutně účastni nemocenského pojištění.

Prof. Eliáš na závěr zasedání poděkoval všem referujícím za jejich příspěvky a diskusi a připomněl, že se k otázkám náhrady škody bude kolegium věnovat na svém jarním zasedání v roce 2024, kdy tématem budou koncepční otázky nahrazování újmy.

Petr Bezouška*

* JUDr. Petr Bezouška, Ph.D., katedra soukromého práva a civilního procesu, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. E-mail: petr.bezouska@upol.cz.

Backward Calculation of Time Limits and Time Periods in Civil Law

Luboš Brim (<https://orcid.org/0000-0001-8441-1824>)

Abstract: The Civil Code contains rules on computation of time limits, which move forward in time. In private law, however, we also encounter time limits that are counted backward in time. The aim of this article is to formulate a coherent set of normative conclusions concerning calculation of backward-running time limits. Central to its argumentation is the premise, that the purpose of a backward-running time limit is to create sufficient reaction time for those who are protected by such time limit. It follows from this premise that, if the beginning of a backward-running time limit defined by days (or longer units of time) is tied to a particular event, the limit begins to run at the chronological end of the day before the day on which said event occurs. In order to comply with the time limit, it is necessary that the legally relevant act which is to precede the time limit be performed before the beginning of the last (chronologically first) day of such time limit. Where the time limit is defined by hours and is based on a specific event, it shall begin to run at the chronological end of the hour preceding the hour in which the event relevant to its commencement occurred. In order to comply with it, the appropriate act must be performed before the end of the hour preceding the last (chronologically first) hour of such period. If the end of a backward-running time limit falls on a Saturday, Sunday or public holiday, it is not to be moved on the preceding or following working day.

Keywords: computation of time, time limits, time periods, non-working days

Unwritten Rules in Constitutional System: Constitutional Custom, Established Constitutional Practice and Constitutional Convention

Marek Antoš (<https://orcid.org/0000-0002-5619-5965>) –

Filip Horák (<https://orcid.org/0000-0002-7846-6308>)

Abstract: Unwritten rules are an indispensable and natural element of any constitutional system, including the Czech Republic. However, opinions differ significantly as to their character and significance for the functioning of Czech constitutional law. The outcome of the existing academic debate is thus rather a persistent uncertainty as to what constitutional customs actually are, what term to use to describe them and what status to assign to them in the constitutional legal system. This article uses the method of functional analysis to identify and define three distinct constitutional legal constructs, which, although they share some common features (unwritten nature, *usus longaevis*, *opinio necessitatis*, relevance to the functioning of the constitutional system), differ in other respects. Each of them thus playing a unique role in the Czech constitutional system. The first construct, which we refer to as constitutional custom, has a norm-forming function and is therefore capable of creating new constitutional norms independently of the text of the constitution. The second construct, established constitutional practice relevant to the interpretation of the constitution, has an interpretative and argumentative function because it serves to fix one of the originally pluralistic possible interpretations of the written provisions of the constitution. Finally, the third identified construct, referred to as constitutional convention, has a preventive and moderating function: while not legally binding, it can be very effectively enforced by extra-legal, typically political, instruments. We are convinced that the identification of three separate constructs with different functions will help to bridge the existing ambiguities that surround unwritten rules in Czech constitutional law and at the same time prevent potential problems arising from the substitution or hybridization of these constructs. We also distinguish all three of these constructs, together referred to as unwritten rules in the constitutional system, from mere constitutional traditions, which differ in that they lack a sufficient degree of relevance for the functioning of the constitutional system.

Keywords: constitutional custom, established constitutional practice, constitutional convention, functional analysis, Czech constitutional law, unwritten rules in constitutional system

Preliminary Hearing – according to § 114c o. s. ř. – Essential Part of the Civil Procedure Code?

Julie-Karolína Čapková (<https://orcid.org/0009-0009-8314-1071>)

Abstract: The article deals with the legal regulation of preliminary hearing and his practical use according to the numbers of preliminary hearings in selected district courts ordered last year. The goal is to reflect on whether this institute is unfairly overlooked by judges or whether the legal regulation is set in a such way that it is difficult to use it in practice or if it is useless. The article primarily focuses on the issue of delivery of summons to a preliminary hearing, the possibility of issuing a judgement by acknowledgement, the relationship between a preliminary hearing and a qualified call for response and the set rules of legal concentration. In addition, the article tries to explain the purpose of preliminary hearing, what it is meant for and what it is not. Furthermore, what is the difference between the preliminary hearing and the first hearing and what are its advantages. In conclusion, the reader is presented with the author's opinion on change in the legal regulation, which, according to her, would contribute to the "attractiveness" of preliminary hearing and her answer to the question whether this institute is essential part of the civil procedure code. She is mainly critical to the delivery of summons and the rules of legal concentration and proposes partial changes to the legislation that would lead to the elimination of disproportionate harshness towards the judges and its participants.

Keywords: civil proceedings, civil procedure code, preliminary hearing, preparation of hearing, principle of concentration

Sexual Violence in International Criminal and Humanitarian Law and in the War in Ukraine

Petra Ditrichová (<https://orcid.org/0009-0006-0256-1751>)

Abstract: The war in Ukraine has brought the issue of sexual violence in armed conflict to the forefront of the international agenda. Since the beginning of the conflict, there have been numerous media reports of large-scale attacks of sexual violence perpetrated mainly by members of the armed forces of the Russian Federation in all areas of their operational deployment. This paper provides insight into the international legal regulation of sexual violence, including the crime of rape, in the situation of armed conflict. First, the paper provides a brief historical overview of how the international community has approached the regulation and criminalization of sexual violence in armed conflict (from the Nuremberg and Tokyo Tribunals, through the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and for Rwanda, to the permanent International Criminal Court). Against the backdrop of their key decisions, the paper explains the evolution of the definition of the crime. The paper outlines what elements must be fulfilled to classify sexual violence as a war crime, a crime against humanity, or a crime of genocide. The paper also identifies certain challenges related to the investigation of sexual violence committed in armed conflicts. It concludes with an update on the extent of the perpetration of sexual violence in the conflict in Ukraine and the possibilities of punishing its perpetrators.

Keywords: sexual violence, rape, armed conflict, Ukraine, international humanitarian law, international criminal law

How to Conclude a Valid Peace Treaty for Ukraine?

Tomáš Bruner (<https://orcid.org/0000-0001-8575-6621>)

Abstract: According to the Vienna Convention on Law of Treaties, an international treaty is void, if its conclusion has been procured by the threat or use of force in violation of the principles of international law embodied in the UN Charter. The following article analyzes how to interpret this rule contained in art. 52 of the Vienna Convention in regard to a potential peace treaty concluded between Ukraine and Russia and ending the current conflict between them. The article tackles three different legal interpretations, how to accommodate such peace treaty with the art. 52 of the Vienna Convention. Firstly, the state damaged by the illegal

use of force waives its right to claim the treaty void. Secondly, the art. 52 of the Vienna Convention, or the entire Vienna Convention, shall not be applicable on a peace treaty at all. Thirdly, the peace treaty shall be void, however the duties of the state-aggressor in it shall remain valid and unilaterally binding for the aggressor. The article argues in favor of a conclusion that none of these interpretations corresponds with currently valid international law. The condition resulting from the art. 52 of the Vienna Convention should be fulfilled if a valid peace treaty is to be concluded. The article emphasizes what are the factual circumstances that the international community must insist on and enforce for this purpose, otherwise the peace treaty could become a tool of military dictate of an aggressor.

Keywords: void Peace treaty, Vienna Convention on Law of Treaties, UN Charter

Leopold Heyrovský – homo academicus of Revolutionary Times

Michal Skřejpek

Abstract: Professor Leopold Heyrovský can be described as a founding father for many reasons. He was the first teacher of Roman law in Czech, he created the first Czech textbook in this field, and he contributed decisively to the creation of the Czech terminology of private law. He was also at the beginning of modern legal Roman studies and not only established the tradition of its teaching at the Faculty of Law, but also laid the foundation stone of its present building.

Keywords: Leopold Heyrovský, Roman law

Vyrovnání újmy prospěchem se zaměřením na újmu způsobenou při ublížení na zdraví

Compensatio lucri cum damno

Tomáš Doležal – Ivo Smrž

Ústav státu a práva AV ČR
Praha 2022, 144 stran

ÚSTAV	STÁTU
A	PRÁVA

Akademie věd ČR

Publikace cílí na zodpovězení klíčové otázky, zda je přípustné a obecně vůbec vhodné při stanovení výše náhrady újmy zohlednit prospěch nabytý v důsledku škodní události. Záměrem autorů je mimo jiné přispět do české právní doktríny argumentací a teoretickými vodítky, která mohou napomáhat při řešení jednotlivých případů.

Vládnoucí a ovládaní

Explikace vlivu, kontroly a legitimního vládnutí

Jana Kokešová

Ústav státu a práva AV ČR
Praha 2022, 288 stran

ŮSTAV	STÁTU
A	PRÁVA

Akademie věd ČR

Publikace je právní monografií s přesahy do příbuzných filozofických oborů, zejména etiky a politické filozofie. Zaměřuje se na problematiku normativity, legitimacy a kolektivního aktérství, přičemž metodologicky vychází z tradice analytické filozofie a využívá právě vznikající teorii normativity, tzv. teorii kontroly, již zároveň rozvíjí. Kniha si klade otázku, jak skloubit teorie demokratické legitimacy s faktem existence jednotlivců neschopných autonomního jednání. Kniha prokazuje, že nástrojem vládnutí je normativní vliv každého jednoho člena společnosti a identifikace takového nástroje umožňuje zdůvodnit pozitivní povinnosti společnosti vůči každému jednotlivci.

